

Huostaanotettujen lasten taustamuuttajat sosiaalilautakunnan pöytäkirjojen perusteella.

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntapolitiikan pro gradu – tutkielma
Riitta Hakoma
Kesä 2003

TIIVISTELMÄ

Hakoma, Riitta-Liisa: Huostaanotettujen lasten taustamuuttajat sosiaalilautakunnan pöytäkirjojen perusteella.

Ohjaajat: Professori Marja Järvelä ja YTM Juha-Matti Rajamäki

Yhteiskuntapolitiikka

Heinäkuu 2003 Jyväskylän yliopisto

Sivuja 99 ja liitteitä 2.

Tässä kokonaistutkimuksessa on kuvattu kvantitatiivista menetelmää käyttäen huostaanotettujen lasten taustamuuttajia ja niissä tapahtuneita muutoksia sosiaalitoimen pöytäkirjojen perusteella ajanjaksolla 1945 – 2002 yhdessä teollistuneessa maalaiskunnassa. Taustamuuttajista löytyneiden yhteisten nimittäjien kohdalla on mietitty mahdollisuutta ehkäisevien lastensuojelutoimenpiteiden kehittämiseen.

Tuloksista ilmeni, että tutkimuskunnan tilanne huostaanotettujen lasten sukupuoli- ja ikäjakaumien suhteen vastaa pääasiallisesti läänin tasolla sekä valtakunnallisestikin saatuja tuloksia. Kuntatyyppin suhteen huostaanottomäärät ovat lähempänä kaupunkimaisten kuntien määriä kuin muiden taajaan asuttujen kuntien huostaanottolukuja.

Suurimmaksi yksittäiseksi tekijäksi muodostui perheessä mainittu päihde- ja /tai mielenterveysongelma, joka oli tilastollisesti erittäin merkitsevä suhteessa huostaanoton syyhyn. Päihde- ja mielenterveysongelmaisissa perheissä lapsen ja vanhemman välinen varhainen vuorovaikutus jää helposti heikoksi, ja tähän ongelmaan puuttuminen onkin yksi lastensuojelun keskeisistä tehtävistä. 1970-, 1980- ja 1990- luvuilla nousi enenevässä määrin esiin myös lapsen ja/tai nuoren oma käyttäytyminen ja oireilu huostaanoton syynä. Vaikka avohuollon tukitoimenpiteiden käyttö oli selkeästi ajanjaksolla lisääntynyt, olisi tukitoimenpiteiden keinoja pyrittävä kehittämään lisäämällä taustamuuttajien systemaattista kartoittamista ja käytössä olevien avohuollon tukitoimenpiteiden jatkuvalla arvioinnilla.

Avainsanat: Huostaanotto, taustamuuttajat, päihde- ja/tai mielenterveysongelma, avohuollon tukitoimenpide.

TIIVISTELMÄ
SISÄLLYS

I	JOHDANTO	4
II	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	6
	2.1. Käytettävä aineisto	6
	2.2. Aineistolle esitettävät kysymykset	7
	2.3. Analyysimenetelmät	7
	2.4. Tutkielman tavoitteet	8
III	LAPSI JA LAINSÄÄDÄNTÖ	10
	3.1. Lastensuojelun historia ja lainsäädännön kehitys	10
	3.2. Vuoden 1983 lastensuojelulaki ja sen muutokset	16
	3.3. Lasten oikeudet	18
	3.4. Lasten oikeudet ja lastensuojelun toimintaympäristö 1990-luvulla	20
IV	LASTENSUOJELUN KÄSITTEET	28
	4.1. Lapsi	28
	4.2. Perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu	29
	4.3. Lapsen etu	29
	4.4. Ilmoitusvelvollisuus	34
	4.5. Avohuollon tukitoimet	35
	4.5.1. Psykososiaalinen oppilashuolto	37
	4.5.2. Terveystukitoimet	37
	4.5.3. Terapiapalvelut	37
	4.5.4. Asumisen ja toimeentulon perusturva	38
	4.5.5. Kotipalvelu, perhetyö ja päivähoido	39
	4.5.6. Tukihenkilö tai -perhe	39
	4.5.7. Sijoitus avohuollon tukitoimena	40

4.5.8. Yhteenveto	42
4.6. Huostaanotto lastensuojelun menetelmänä	43
4.6.1. Huostaanoton edellytykset	45
4.6.2. Kiireellinen huostaanotto	48
4.6.3. Varsinainen huostaanotto	48
4.6.4. Sijaishuolto	52
4.6.4.1. Perhehoito	54
4.6.4.2. Laitoshuolto	55
4.6.5. Huostassapidon lopettaminen/jatkaminen, lakkaaminen ja raukeaminen	55
4.6.6. Jälkihuolto	56
4.6.7. Yhteenveto	57
V LAPSUUDEN RISKITEKIJÄT	59
VI AINEISTON ANALYYSI	64
6.1. Tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti	64
6.2. Tutkimuksen tulokset	64
6.2.1. Huostaanotettujen lasten määrä	65
6.2.2. Sukupuoli	67
6.2.3. Ikä	68
6.2.4. Perhetyyppi	69
6.2.5. Isän ammattiasema	71
6.2.6. Äidin ammattiasema	72
6.2.7. Perheessä päihde- ja/tai mielenterveysongelma	73
6.2.8. Perheen asuinympäristö	74
6.2.9. Avohuollon tukitoimenpiteet	75
6.2.10. Huostaanoton virallinen peruste	77
6.2.11. Huostaanoton ”varsinainen” syy	79
6.2.12. Huostaanoton kesto	83
6.2.13. Sisarusten lukumäärä ja sisarusten huostassaolo	83

6.2.14. Huostaanottovuosi	84
VII POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	85
LÄHTEET	91
LIITTEET	

I JOHDANTO

Lastensuojelu on yhteiskuntapoliittista toimintaa, joka on saanut yhteisöä ja sen järjestystä suojaavan merkityksen. Tämä merkitys perustuu yhteiskunnassa valitseviin käsityksiin lapsuudesta. (Törrönen 1994, 138.)

Lastensuojelu on myös yksi lain määrittämistä sosiaalityön tehtävistä. Lastensuojelulain periaatteena on lasten terveyttä ja/tai kehitystä vaarantavien tekijöiden vähentäminen. Kaikkein viimesijaisin lastensuojelun toimenpide on huostaanotto, johon kulminoituu vaikeitakin eettisiä ongelmia. Huostaanotto-tilanteessa lastensuojeluviranomainen joutuu tekemään moraalisen kannanotton miettiessään ja valitessaan arviointikriteerejä perheen ja lapsen tilanteen sekä lapsen edun selvittämiseksi. Samalla yhteiskunta puuttuu perheen koskemattomuuteen sekä oikeuteen lastensa kasvatukseen.

Jotta lastensuojelutyötä voitaisiin kehittää siihen suuntaan, jolloin yhteiskunnan mahdollisimman harvoin tarvitsisi puuttua huostaanottotoimenpiteellä lapsen hyvinvoinnin turvaamiseen, on mielestäni ensiarvoisen tärkeää yrittää etsiä ja hahmottaa niitä tekijöitä, jotka muodostavat riskejä lapsen hyvinvoinnille.

Kartoittamalla huostaanotettujen lasten taustamuuttujia pitkällä aikavälillä, on mahdollista saada edes jonkinlainen kuva siitä, mitkä seikat osaltaan lisäävät riskejä lastensuojeluasiakkuuteen ja mahdolliseen huostaanottoon sekä sitä kautta myös aikuisiän huono-osaisuuteen ja syrjäytymiseen.

Taustamuuttujien kartoittamisesta ja kuvaamisesta saatavalla tiedolla on käyttöä lasten hyvinvointia ja hyvinvoinnin riskitekijöitä mittaavien indikaattoreiden kehittämisessä. Näiden indikaattoreiden tulisi olla sellaisia, joilla hyvinvointia voisi arvioida mahdollisimman laajalla skaalalla sekä niiden tulisi olla helposti luettavia ja ymmärrettäviä. Indikaattoreilla olisi voitava arvioida positiivisia ja negatiivisia hyvinvoinnin lähtökohtia sekä pystyä mittaamaan lapsuuden kasaantu-

via riskitekijöitä. Lisäksi niillä tulisi olla sama merkitys eri sosiaaliryhmissä sekä eri ajankohtina. Tärkeää on myös se, että indikaattoreita voitaisiin käyttää niin kansallisella kuin paikallisellakin tasolla ja ne auttaisivat kehittämään yhteisiä suuntaviivoja ja tavoitteita lasten hyvinvoinnille ja lastensuojelutyöhön. (Moore 1997, 37 – 43.)

Tavoitteeni on, että työni saa aikaan ainakin keskustelua lastensuojelusta, huostaanottoimenpiteistä sekä ennen kaikkea ehkäisevän lastensuojelutyön kehittämisestä ja sen merkityksestä yksilölle ja yhteiskunnalle.

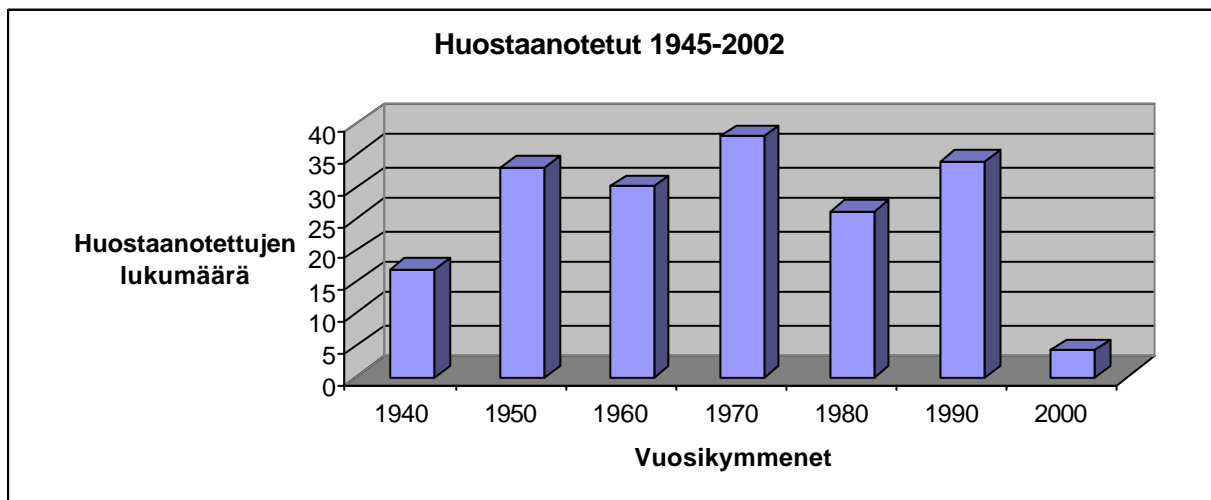
II TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

2.1. Käytettävä aineisto

Tässä tutkimuksessani tarkastelen yhden alle 11.000 asukkaan teollistuneen maalaiskunnan huostaanottoja sosiaalilautakunnan yleisen osaston ja sosiaali- ja terveyslautakunnan pöytäkirjojen perusteella. Luvanarkistomateriaalin käyttöön hain kyseisen kunnan sosiaali- ja terveyslautakunnalta (liite 1). Sosiaali- ja terveysministeriöstä varmistin 5.12.2002, että sosiaali- ja terveyslautakunnan lupa arkistojen käyttöön on riittävä, koska tutkimus koskee ainoastaan yhden kunnan arkistoja (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999 28 §).

Empiirisen aineiston rajasin ajallisesti vuodesta 1945 vuoden 2002 loppuun saakka. Huostaanottopäätöksiä tältä ajanjaksolta on 182 kappaletta. Vuodesta 1945 vuosikymmenen loppuun huostaanottoja oli 17 kappaletta, 1950-luvulla huostaanottoja oli 33 kappaletta, 1960-luvulla 30 kappaletta, 1970-luvulla 38 kappaletta, 1980-luvulla 26 kappaletta, 1990-luvulla 34 kappaletta ja 2000-luvun puolella oli ennättänyt tulla 4 huostaanottoa. (Kuvio 1.)

Kuvio 1.

Suuria laadullisia eroja aineiston muodossa ja sisällöissä ei aineistolle esitettävien kysymysten kannalta ollut johtuen siitä, että tutkimuksessa pitäydyttiin virallisiin pöytäkirjoihin.

2.2. Aineistolle esitettävät kysymykset

Aineistolle esittämäni kysymykset koskivat huostaanotetun lapsen ja hänen huoltajiensa yleisiä taustatekijöitä, kuten huostaanotetun lapsen sukupuolta, ikää, perheen huoltajien lukumäärää, ammattiasemaa, perheen asuinympäristöä ja sisarusten lukumäärää. Lisäksi selvitin huostaanottoon johtaneita syitä, kuten päihde- ja/tai mielenterveysongelmaa, huostaanoton virallista perustaa sekä perheeseen kohdistettuja avohuollon tukitoimia. Aineistolle esittämäni kysymykset ja niihin liittyvät selvennykset ovat tutkimuksen liitteenä (liite 2).

2.3. Analyysimenetelmät

Tutkimusmenetelmänä käytin pääasiassa kuvailevaa, kvantitatiivista menetelmää, jossa aineisto on taltioitu havaintomatriisin muotoon. Kuvailevan tutkimuksen tavoitteena on vankka kokonaisuuden hahmottaminen tuomalla esiin myös osatekijöiden (tässä taustamuuttujien) välisiä mahdollisia yhteyksiä. (Ritakallio 1993, 22.)

Perusmenetelminä käytin muuttujien erilaisia jakaumia, kuten frekvenssejä ja suhteellisia osuuksia sekä ristiintaulukointia eri muuttujien välisten riippuvuuksien selvittämiseksi. Nämä menetelmät perustavat paikkaansa yksinkertaisuutensa, havainnollisuutensa ja konkreettisuutensa vuoksi. (Alkula ym. 1994, 13.) Joidenkin ristiintaulukointien yhteydessä käytän myös χ^2 -riippumattomuustestiä tilastollisen merkitsevyyden mittaamiseksi. Vaikka kyseessä onkin kokonaisuutkimus, antaa se kuitenkin tietoa siitä, onko muuttujien välisessä yhteydessä kyse sattumasta vai todellisesta vaihtelusta.

Aineistoa käsiteltiin tilastomenetelmiin pohjautuvalla SPSS-ohjelmalla. Tuloksia tulen vertailemaan mm. Kivisen (1992), Mäenpään ja Törrösen (1996), Pulman ja Turpeisen (1987) sekä Pölkkin, Järventien ja Bardyn (2001) sekä Sauraman (2002) tutkimuksiin, koska niissä tutkimusmene-

telmien ja tarkoitusten erilaisuudesta huolimatta on perehdytty samantyyppisiin taustamuuttujiin ja huostaanottoon johtaneisiin syihin kuin omassa tutkimuksessaanikin.

2.4. Tutkielman tavoitteet

Tutkimukseni tavoitteena oli löytää ja kuvata huostaanotettujen lasten taustamuuttujia ja sitä, onko niissä tapahtunut muutoksia kyseisellä ajanjaksolla. Tärkeää on mielestäni myös nähdä, mikälainen juuri tämän nimenomaisen kunnan tilanne on suhteessa koko maan laajuisiin Stakesin huostaanottotilastoihin mm. vuosilta 1995 ja 2000.

Toinen tavoitteeni oli löytää yhteisiä nimittäjiä huostaanotettujen lasten taustamuuttujista ja selvittää, disivatko mahdolliset yhteiset nimittäjät sellaisia, joihin voitaisiin vaikuttaa etukäteen lastensuojelutarpeen ehkäisemiseksi. Tämän ohella voitaisiin myös saada viitteitä uusien avohuollon tukitoimien kehittämiseksi sekä vanhojen tukitoimenpiteiden kohdentamisesta oikein ja ajoissa tukea tarvitseviin perheisiin.

Ehkäisevän lastensuojelutyön tarkoituksena on tukea lapsia ja lapsiperheitä eri toimintamuotojen ja palveluiden avulla hyödyntämään omia voimavarojaan. Ehkäisevät lastensuojelutoimet ovat avohuollon tukitoimia edeltäviä, ja niitä pitäisi voida aloittaa ja kohdentaa perheisiin jo ennen kuin perusteet lastensuojelun avohuollon tukitoimiin syntyvät. (Kohti uutta lapsipolitiikkaa 2002,9; Nikula 1994, 13; Araneva 2001, 123).

Yhteiskunnalle ehkäisevien tukitoimien merkitys rahallisesti on mittava. Lapsuudesta alkava huono-osaisuus ja syrjäytyminen aiheuttavat monenlaisia menetyksiä yhteiskunnan taloudelle ja hyvinvoinnille. Jo vuonna 1994 on laskettu yhden lapsen hoidon lastensuojelulaitoksessa maksavan 33 898 eurosta aina 67 796 euroon vuodessa. Lisäksi Jouko Kajanoja (2001, 195) on laskenut, että sosiaalimenojen lisäyksen ja verotulojen menetyksen yhteisvaikutus julkiseen talouteen on 14 460 euroa vuodessa yhtä syrjäytynyttä kohden. Pitkäaikaiseen seuranta-aineistoon pohjautuva tutkimustulos osoittaa syrjäytymisen olevan usein lapsuusiässä alkava prosessi, inhimillisen ja sosiaalisen pääoman perusta syntyy lapsuuden olosuhteissa. Lapsuusiän riskitekijöillä on taipumus kasautua aikuisiässä. (Rönkä 1999, 37.)

Lapset, joilla on riski vakaviin ongelmiin, tulisi saada ajoissa lastensuojelutoimenpiteiden piiriin säännöllisesti tarkastettavine huoltosuunnitelmineen ja asianmukaisine palveluineen (Gibbons 1997, 84).

Useimpien kuntien henkilöstöresurssit ja taloudellinen tilanne ovat aiheuttaneet sen, että lastensuojelu on pääasiassa korjaavaa työtä. Koska ehkäisevä työ on kuitenkin pitkällä tähtäimellä taloudellisesti kannattavampaa ja ennen kaikkea inhimillisiä kärsimyksiä säästävää, on mielestäni perusteltua selvittää, löytyykö huostaan otettujen lasten taustamuuttujista tekijöitä, jotka viitoittaisivat ehkäisevän työn kehittämistä. Kuntien sosiaalityöstä vastaavan toimielimen tulisi vaikuttaa muihin kunnallisiin ja valtiollisiin rakenteisiin ja palveluihin raportoivalla sosiaalityöllä, ja tätä kautta sosiaalisten ongelmien kasaantumisen ehkäisemiseen.

III LAPSI JA LAINSÄÄDÄNTÖ

3.1. Lastensuojelun historia ja lainsäädännön kehitys

Vanhassa maatalousvaltaisessa sääty-yhteiskunnassa lapsuuden maailmaa leimasi elämän yhteisöllisyys ja isäntävaltaisuus. Lasten toimeentulosta ja kasvatuksesta piti huolta maatilalla muodostama patriarkaalinen yhteisö, jossa isän ja isännän auktoriteetti oli ehdoton. Patriarkaalisuus oli koko yhteiskunnan läpäisevä periaate. Kirkon ja valtion periaatteena oli ylläpitää ja vahvistaa patriarkaalista elämänjärjestystä. Lainsäädännön pysyvä piirre oli toistuvat pyrkimykset määritellä valtion vastuun rajat. (Pulma 1987, 12; 1994,32.) Tällä paternalistisella kaudella yhteiskunnan oli mahdollista puuttua vain kaikkein törkeimpiin kaltoinkohtelu- tai laiminlyöntitilanteisiin (Heiliö 1994, 98).

Kehitystä 1600-luvulla voidaan kuvata sotien ja tehostetun hallinnon aikakaudeksi. Tuona aikana verorästien ohella autoitumista eli talonpoikaistilojen veronmaksukyvyyn heikentymistä kiihdyttivät katovuodet, joista kärsittiin useaan otteeseen ilmastollisesti epäsuotuisalla 1600-luvulla. Suurten nälkävuosien vaikutukset yhteiskunnan väestö- ja sosiaalirakenteeseen olivat pitkäaikaiset. (Pulma 1994, 19-20.)

Suurvallan ja keskitetyn valtion luomisen aikakausi merkitsi kansan valtaenemmistölle yleisen sosiaalisen turvallisuuden heikkenemistä. Tällöin ihmisillä oli kuitenkin vielä olemassa omat turvallisuutta luoneet järjestelynsä, jotka perustuivat perinteisiin yhteisön käytäntöihin. Perheen ja suvun merkitys säilyivät keskeisinä. (emt, 25.)

Lastenhuollon yhdistäminen talonpoikaistalouteen vahvisti vallitsevaa patriarkaalista huolenpito- ja sosiaalistamisjärjestelmää aina 1700-luvun puoliväliin saakka ja näin ollen Lastenhuolto oli tiukasti kytkeyty työvoimapolitiikkaan (Pulma 1987, 15.)

Patriarkaalisen huolenpidon ja kasvatuksen epäonnistuminen näkyi kuitenkin valtakuntien pääkaupungeissa, joihin nousivat sotilaiden, palvelusväen, manufaktuurityöläisten ja muun kaupun-

kiköyhälistön slummialueet. 1600-1700-lukujen lastenhuoltopolitiikan Ruotsinkin valtakunnassa määräsi Tukholman ongelmat. (Pulma 1987, 13.) Perinteinen perhe yhteisö hajosi tilattoman väestön lisääntyessä, joka puolestaan merkitsi perheen ja suvun turvatehtävän osittaista hajoamista. (Virta 1994, 11.) Kaupunki- ja maalaisköyhälistön lisääntyminen ja köyhälistöperheiden vaikeudet huolehtia lastensa toimeentulosta ja kasvatuksesta ovat lastensuojeluhistorian lähtökohta (Pulma 1987, 12 - 13). Vuonna 1635 perustettiin ensimmäinen kuritus- ja lapsihuone sekä 1649 lastenkoulut, joiden tehtävänä oli helpottaa köyhien perheiden ylläpitoa sekä rajoittaa kerjuuta. (Pulma 1987, 13 - 14; Virta 1994, 11.)

1700- luku aina 1800-luvun alkuun oli väestönkasvun ja työvoimapulan aikaa. 1700-lukua on pidetty yleisen vaurauden kasvun aikana. Tämä kuitenkin peittää sen tosiasian, että väestönkasvu merkitsi myös köyhien ja tilattoman väestön kasvua, joten kyseessä oli myös köyhyyden mittasuhteiden kasvu, johon kuuluivat vaivaisten ja kerjäläisten lisäksi myös turvattomat lapset. (Pulma 1994, 36 - 37.)

1700-luvun puolivälin jälkeen kiinnostus lasten kasvatukseen ja yksilön moraaliin sai runsaasti vaikutteita ranskalaisesta valitusajattelusta sekä saksalaisesta uskonnollisesta pietismistä (Pulma 1987, 23).

Maatalouden tehostamiseksi tehdyt merkantilistiset sääntelyn lievennykset tähtäsivät myös väestönkasvun lisäämiseen. Koska tämä pyrkimys laajensi näkemystä valtiovallan tehtävistä, oli sillä samalla merkitystä myös köyhäinhoitopolitiikan laajenemiselle alkeellisen sosiaalipolitiikan suuntaan. 1750-luvulla uskottiin sekä valtiopäivillä että säätyläisten keskuudessa, että lastenkodit olivat ratkaisu turvattomien lasten pelastamiseksi. Leskien orpokassat yleistyivät kaupunkien ammattikuntien toiminnasta myös armeijaan ja papistoon. Uusia lastenkoteja perustettiin vapaa-muurareiden sekä Augustin Ehrenswardin toimesta. Myös seurakunnan vaivaishoito tehostui ja yhdenmukaistui 1700-luvun aikana. (Pulma 1994, 42 - 43, 45.)

Lastenhuoltoon tarvittavia voimavaroja, jo toimivia laitoksia valvomaan ja vaivaishoitolainsäädäntöä uudistamaan perustettiin vuonna 1756 hospitaali- ja lastenkotideputaatio tai kuten Pulma (1994, 42) sanoo, valtakunnan ensimmäinen ”sosiaalihallitus”. Tämän valtiopäivien alaisen eli-

men työnä valmistui vuonna 1763 hospitaali- ja lastenkotiasetus, joka korvasi aikaisemmat köyhäinhoitosäädökset. Ko. asetus korosti lastenhuollon järjestämistä ja tärkeyttä. (Pulma 1987, 16 - 17; 1994, 42 - 43.) Vuonna 1763 annettu ja 3,5 vuotta myöhemmin uudistettu hospitaali- ja lastenkotiasetus oli tavallaan ensimmäinen ”lastensuojelulaki” (Pulma 1987, 23).

Vuonna 1770 valtiopäivät hyväksyivät lain, jonka perusteella talonpoikien, torppareiden, kalastajien ja kaupunkityöväen henkilökohtaisia veroja alennettiin, jos heillä oli huollettavanaan vähintään 4 alaikäistä lasta. Verohelpotus oli voimassa siihen asti, kunnes nuorin lapsista täytti 8 vuotta. Huoli väestönkasvusta johti näin ensimmäiseen sosiaalipoliittiseen ”tulonsiirtoon”. (Pulma 1994, 43.)

Edellisellä vuosisadalla alkanut väestönkasvu jatkui voimakkaana myös 1800-luvulla. Oppineen keskisäädyn keskuudessa omaksuttiin 1800-luvun alkupuolella uudenlainen perhe- ja kansalaisuusihanne, joka korosti naisen roolia äitinä ja kasvattajana sekä moraalisena esikuvana. Perhe-elämä oli valtiollisen ja yhteiskunnallisen hyveellisyyden ydin. Tämä ajatustapa loi katseen erityisesti köyhälistön oletettuun kyvyttömyyteen kasvattaa lapsia kunnolla. Tästä ajatuksesta sai alkunsa kansalaisjärjestäytymisen muotona Rouvasväenyhdistykset, joiden kautta ”yhteiskunnallinen äitiys” ulottui kodin seinien ulkopuolelle. (emt, 59.)

Sotavuodet 1808 - 1809 sekä 1810-luvun alussa kadot, ulkomaankaupan tyrehtyminen ja kulkutaudit aiheuttivat suurta kurjuutta. Taloudellinen ahdinko ja nälänhätä pakotti joukoittain kerjäläisiä liikkeelle. Etenkin lasten laaja kerjuu huomioitiin korkeimmalla taholla ja vuonna 1811 käynnistyi uuden vaivaishoitosäädösten luominen. (emt, 55 - 56.)

Vuoden 1852 vaivaishoitoasetus määritteli apuun oikeutetuiksi viisi ryhmää, jotka olivat heikkomieliset ja mielenvikaiset, muiden hoitoa tarvitsevat vanhukset ja vammaiset, muut vanhukset, sairaat ja vammaiset, tilapäistä apua tarvitsevat köyhät ja vaivaiset ja viimeisenä turvattomat alle 16-vuotiaat lapset, joilta puuttui tarpeellinen hoito. Tämän vaivaishoitoasetuksen mukaan ensimmäinen apu olivat sukulaiset ylenevässä tai alenevässä polvessa. (Pulma 1987, 29 - 30; 1994, 59 - 60.) Vuonna 1879 vahvistettu vaivaishoitoasetus oli jo luonteeltaan liberalistisempi, ja siinä olivat pakot, velvollisuudet ja oikeudet supistettu minimiin. Kuntien velvollisuudeksi oli säädetty

avustaa työkyvyttömiä, sairaita, vanhuk sia ja alaikäisiä. Lakiuudistukset osoittavat, että vaivaihoidon ongelmat ymmärrettiin 1870-luvulla toisin kuin vuosisadan alkupuolella. (Pulma 1994, 56, 62.)

Keskustelu sosiaalisesta kysymyksestä (teollistumisen luomien ongelmien ja niiden valtiollisten ratkaisupyrkimysten kokonaisuus) alkoi Suomessa 1870-luvulla, ja johti seuraavalla vuosikymmenellä lainsäädäntötyöhön. Sosiaalisen kysymyksen synnyssä on nähty modernin sosiaalipolitiikan alkumuoto, ja näin autonomian ajan jälkipuoliskolle on annettu teollistumisen lisäksi myös sosiaalipolitiikan läpimurron leima. (Jaakkola 1994, 72.) Tälle 1800-luvun jälkipuoliskolle osui myös voimakas henkinen murros ja valtion ulkopuolelle kehittyi kansalaisyhteiskunta, joka mursi perinteistä hierarkkista hallitsemistapaa ja patriarkaalisia alistussuhteita. Sosiaalipoliittiseen ajatteluun vaikutti sekä sosiaalireformismi että liberalismi. (emt, 91, 94.) Sosiaalipolitiikka nousee Turpeisen (1987,350 - 351) mukaan vauraudesta ei köyhydestä, täten suurimittainen muutos oli mahdollista vasta teollistumisen myötä.

Suojelukasvatusta koskeva lainsäädäntötyö alkoi 1902 asetetun komitean myötä. Kaksiosainen mietintö sisälsi laajan selvityksen huonohoitoisten ja pahantapaisten lasten tilanteesta sekä ehdotuksen suojelukasvatukseksi. Valtion tehtävä oli ehdotuksen mukaan huolehtia pahantapaisista lapsista ja kuntien huoltajaa vailla olevista, huonosti hoidetuista ja lievästi pahantapaisista lapsista. (Jaakkola 1994, 118 - 119.)

Uutta ajatusta edusti mietinnössä kotikasvatuksen tukeminen. Lasta ei heti saanut ottaa pois huoltajilta, vaan kasvatuslautakunnan oli ensin koetettava saada kasvatus oikeille raiteille neuvomalla, asettamalla perheelle tukihenkilö ja antamalla varoituksia. Vasta, jos näistä keinoista ei ollut apua, lapsi tuli ottaa lautakunnan huostaan. (emt, 119.) Tässä on nähtävissä jo nykymuotoisen lastensuojelutyön avohuollon tukitoimien piirteitä.

Edellä mainituilla lainsäädäntöhankkeilla oli merkitystä viranomaisille ja yksityisille järjestöille tarjoamalla tietoa ja malleja siitä, miten lastenhuoltoa tuli kehittää. Vuoteen 1914 mennessä suurimpiin kaupunkeihin olikin perustettu kasvatuslautakunnat. Lisäksi saatiin aikaan suojelukasva-

tuksen valtiollinen tarkastustoiminta, ja tarkastajan virka perustettiin vuonna 1910 väliaikaisena ja vakinaistettiin kaksi vuotta myöhemmin. (Jaakkola 1994, 119 - 120.)

1920-luvulla virinnyt suuri kiinnostus lastensuojeluun piti lasten päivähoitokysymyksen julkisen mielenkiinnon kohteena, mutta valtion ja kuntien taloudellinen tuki suuntautui lastenkoteihin. Pysyvän lailla säädetyn valtionavun lastentarhat saivat 1927. (Satka 1994, 283.)

Mannerheimin lastensuojeluliitto aloitti lastenneuvolaverkoston luomisen 1922. Toinen Mannerheimin Lastensuojeluliiton 1925 aloittama toimintamuoto, yhteiskunnallispsykiatrinen työ, oli selvästi aikaansa edellä. Viiden kokeiluvuoden jälkeen toiminta päättyi, mutta ilmaantui uudestaan 1930-luvun lopulla ja kehittyi sittemmin koko maan kattavaksi kasvatus- ja perheneuvolaverkostoksi. Liitto avasi ensimmäisen, yhdysvaltalaisen mallin mukaisen Child Guidance Clinicin. Se oli psykiatrian, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemuksella varustettu yhteiskunnallispsykiatrinen toimisto ongelmalapsille. Uutta oli se, että tiimi toimi lasten auttamiseksi yhteistyössä monien eri tahojen, vanhempien, koulun, lastensuojelulautakunnan ja poliisin kanssa. (emt, 285.)

Kansalaissodan jälkeen lasten asiaa alettiin hoitaa omana sosiaalisena kysymyksenään. Lomavuosien jälkeen sosiaaliturvaa uudistettiin sisällöllisesti ja tärkeä lainsäädännöllinen uudistus räykki siinä, että yhden lain sijasta sosiaalihuolto normitettiin usealla erillislailla. Vuoden 1936 lakiuudistuksen yhteydessä säädettiin omat erilliset lait lastensuojelusta, irtolaishuollosta ja alkoholihuollosta. Tehtävät eivät olleet uusia, sillä kunnat olivat kantaneet niistä vastuuta holhouslautakunnan, poliisin ja lääninhallituksen kanssa. (Urponen 1994, 195.)

Vuoden 1936 lastensuojelulaki sääti lisävelvoitteena huonotapaisten lasten ja nuorten hoidon järjestämisen. Lievemmissä tapauksissa voitiin turvautua ohjaukseen, neuvontaan ja valvontaan. Vaikeimmissa tapauksissa keinoina olivat laitokseen tai sijaishoitoon sijoittaminen. (Urponen 1994, 196.) Huostaanottomenettelyn ohella laki merkitsi sitä, että tuomioistuimet eivät olleet lasten ongelmien ratkaisijoita. Lastensuojelutoimet kohdistuivat turvattomiin, huonosti hoidettuihin, siveellisesti vaarannettuihin, hairahtuneisiin tai muusta syystä erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa oleviin lapsiin ja nuoriin. (emt, 196.)

Uusi lastensuojelulaki loi menettelysäännökset ja edellytykset huostaanotolle, jonka turvin vanhempainvalta voitiin tietyissä yksilöidyissä tilanteissa siirtää yhteiskunnalle (Heiliö, 1994, 98 - 99).

Kuitenkin sosiaalihuollon organisaatio muuttui Pulman (1987, 216, 234) mukaan vuoden 1937 jälkeen siten kuin lastensuojeluväki oli pelännyt. Erillinen lastensuojelulautakunta oli vain kahdeksassa kaupungissa ja vuonna 1946 asetettiin huolto-ohjelmakomitea, jonka 1949 jättämän mietinnön toivelistaa n kuului myös lastensuojelulain uudistus.

Lain valmistelu alkoi 1950-luvun lopulla ja vuoden 1966 lakiesityksen keskeinen sisältö oli seuraava:

- lapsikäsite tuli laajentaa koskemaan alle 18-vuotiaita
- sosiaaliministeriöön oli perustettava lastensuojeluasiain neuvottelukunta
- yli 8000 asukkaan kuntiin oli perustettava joko sosiaalilautakunnan lastensuojeluosasto tai erillinen lastensuojelulautakunta
- viranomaisten tehtäviin kuului kiinnittää huomiota lasten kasvuoloihin ja korjata havaitsemansa puutteet
- lastensuojelutoimenpiteisiin tulisi sisällyttää myös sielullista terveyttä uhkaavat seikat
- vanhempien leimautumista vähennettävä
- lasten pitkäaikaiset sijoittamiset tulisi saada lastensuojeluviranomaisten valvontaan
- varoitus lastensuojelutoimenpiteenä pois
- huostaanottoa lievempi hoitoonotto saisi maksimissaan kestää vain 0,5 vuotta. (Pulma 1987, 236 - 237.)

Lastensuojelukomitean esitys osui hetkeen, jolloin sosiaalihuollon sisältö ja organisaatio olivat joutumassa uudelleen arvioinnin kohteeksi. Yhteiskunnan murroskausi näkyi ankarasti henkisessä ilmapiirissä, perinteisten arvojen ja yhtenäiskulttuurin hajoamisessa. Samalla kun sosiaalivaltion rakentaminen sai kantavuutta, joutui koko sosiaalihuolto ja lastensuojelu sen osana voimakkaan kritiikin ja keskustelun kohteeksi. Sodan jälkeinen taloudellinen kasvu ja yhteiskunnan kiihtyvä rakennemuutos loivat sekä tarpeen että edellytykset uudelle sosiaalipoliittiselle asenteelle. Ns. keynesiläinen näkemys taloudellisen kasvun ja julkisen kulutuksen myönteisestä suhteesta koki

läpimurron, kun poliittinen tilanne muuttui ja kun 1966 syntyi laaja vasemmiston ja keskustan yhteishallitus. (Pulma 1987, 237.) Nopea ja radikaali lasten aseman uudelleen arviointi oli yksi juonne suomalaisen yhteiskunnan 1960-luvun ”suuressa murroksessa”. Tutkijat puhuvat siitä käänteenä, katkoksenä, vanhan ja uuden yhteiskunnan kohtauspisteenä tai jopa vallankumouksena ilman vallankumoukselle tyypillisiä tunnusmerkkejä. (Satka & Moilanen & Kiili 2002, 245.)

1970-luvulla Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto olivat aktiivisia vaatimuksissaan lasten oikeusturvan ja aseman parantamisesta muuttuvassa yhteiskunnassa. Huolestuneita oltiin siitä, että lasten tasa-arvoisuus ja etujen ensisijaisuus lapsen olosuhteisiin kohdistuneista toimenpiteistä, korkeasta elintaosta ja sosiaalilainsäädännön kehittymisestä huolimatta eivät olleet toteutuneet yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Maassamme harjoitettua lastensuojelupolitiikkaa pidettiin hajanaisena ja puutteellisena. Lastensuojelun tehtävä oli koko lapsiväestön yleisen hyvinvoinnin turvaaminen lapsen oikeuksien julistuksen hengessä. Yhteiskunnallisen murroksen, asuinympäristön ja rakentamisen muutosten myötä keskustelu lasten oikeuksista ja asemasta laajeni 1970-luvun kuluessa (emt, 248).

Perhekäsitys on liitoksissa yhteiskunnan taloudelliseen ja kulttuuriseen perustaan ja tuon perustan muutoksiin. Kullakin aikakaudella on oma ominainen perhekäsitys eli käsitys siitä, mitä perheellä yksityis- ja julkisoikeudellisessa mielessä on ymmärrettävä ja tähän kytkeytyy myös perhelainsäädännön ja sen myötä lapsia koskevien oikeussäännösten uudistuminen. (Aarnio 1981, 7.) Kulttuurisen kontekstin vaikutus lasten emansipaatioon voidaan myös Therbornin (1993, 270) mukaan nähdä erityisesti uskonnollisissa traditioissa. Maailman valtauskonnot ovat aina kiinnittäneet paljon huomiota sekä vaikuttaneet perheiden asioihin.

3.2. Vuoden 1983 lastensuojelulaki ja sen muutokset

Marraskuussa 1982 asetti sosiaali- ja terveysministeriö toimikunnan laatimaan ehdotusta uudeksi lastensuojelulaiksi. Tarkastelukulmaksi oli valittu yhteiskunnallinen kehitys ja sen kielteiset vaikutukset lasten kasvuehdoille. Koko 1980-luvun lastensuojeluideologia näki lasten tarvitsevan suojelua yhteiskuntaa vastaan. Pessimistinen asenne automaation, työttömyyden, asuntopulan, kulttuurin kaupallistumisen ja kansainvälisen väkivaltaviihteen lisääntymisestä vaati lapsen ase-

man turvaamista. Lakiuudistuksen toisena teemana oli kysymys lapsen edusta. Lapset ja nuoret olivat nähtävä täysivaltaisina kansalaisina, joita oli kuultava heidän omissa asioissaan. Laki asetti lapsen edun vanhempien oikeuden yläpuolelle. (Pulma 1987, 245.)

Vuoden 1983 lastensuojelulain valmistelussa oli tarkoituksena aikaan saada lapsipolitiikan toimeenpanojärjestelmä, jossa lasten hyvinvoinnin kysymykset olivat kaikki hallinnon tasot lävistävä, jaettu huoli ja toimenpiteiden kohde (Satka & Moilanen & Kiili 2002, 251). Laki on jäsennetty perhe- ja yksilökeskeisesti painottuvan, konsultatiivisesti suuntautuvan ja ennaltaehkäisyyn tähtäävän ideaalin mukaisesti. Tämän lisäksi yhtenä keskeisenä tarkoituksena oli luoda laitoshuollon rinnalle ja osittain sitä korvaava, toimiva ja riittävä resursseilla varustettu avohuolto (Mikkola 1994, 32).

Laki hyväksyttiin kevätistuntokaudella 1983, ja se tuli voimaan 1.1.1984 (Pulma 1987, 246). Tämä lastensuojelulaki määrittelee lastensuojelun tehtävän kaksijakoiseksi. Toisaalta lain tehtävänä on ehkäistä ongelmien kasautumista kasvuoloihin vaikuttamalla ja kotikasvatusta tukemalla ja toisaalta vastata huollon tarpeeseen kaikissa tilanteissa. Ennaltaehkäisevien tehtävien lisäksi on lailla viimesijaisena tehtävänä auttaa lasta ja taata hänelle turvallinen kasvuympäristö. (Hujala 1989, 166.)

Vuoden 1990 lainmuutoksella tähdättiin vaikeuksiin joutuneiden nuorten aseman kohtauttamiseen. Tärkeimpinä muutoksina vuoden 1983 lakiin voidaan nähdä koulun psykososiaalisen oppilashuollon lakisääteistäminen, raskaudenaikaisen äitiysneuvonnan tehostaminen erityisesti päihteistä johtuvien vaarojen torjumiseksi, asumisen säätäminen subjektiiviseksi oikeudeksi lastensuojeluperheille ja -nuorille, terapiapalvelujen lakisääteistäminen, perhehoidon kulukorvausten ja -palkkioiden lakisääteistäminen, jälkihuollon säätäminen pakolliseksi, lasten ja nuorten käyttö- ja itsenäistymisvarojen lakisääteistäminen, puhevallan käyttöä koskevan ikärajan alentamisen 15:sta vuodesta 12 vuoteen, puhevallan laajentuminen vanhempien ja huoltajien ohella myös muihin lapsesta tosiasiallisesti huolehtiviin henkilöihin, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän aseman vahvistaminen lapsen edun valvojana, kiireellisen huostaanoton rajaaminen enintään 30 päivää kestäväksi ja sen jatkaminen poikkeustilanteissa enintään 30 päivällä, lapsen sijoituksen rajaaminen lastensuojelulain 14 pykälän mukaisissa sijoituksissa koskemaan lähinnä vanhempien

sairaustilanteita ja kestämään enimmillään 3 kuukautta, jota erityisistä syistä voidaan jatkaa 3 kuukaudella sekä kielto sijoittaa alle 12-vuotiaita lapsia yksinään koulukotiin tai niihin rinnastettavaan yksityiseen laitokseen. Keväällä 1992 lastensuojelulaista kumoutuivat lastensuojelun perhehoitoa koskevat säännökset perhehoitoa koskevien yleisten säännösten säätämisen myötä (Mikkola 1994, 33 - 34).

3.3. Lasten oikeudet

Lapsen oikeuksia määritellessä ei voida olla ottamatta huomioon kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia, kuten Euroopan Neuvoston ihmisoikeussopimusta sekä erityisesti YK:n Lapsen oikeuksien sopimusta, jonka Suomi ratifioi vuonna 1991 (Uusikylä 1994, 28).

Tässä kappaleessa tulen keskittymään juuri YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen, koska katson, että samoin kuin lapsilainsäädäntö myös Lapsen oikeuksien sopimus luovat viitekehystä lastensuojelulle.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus on erityisalueensa rajauksen ja laadullisten tekijöiden korostamisen vuoksi lastensuojelutyön kannalta merkittävä. Lapsen oikeuksien sopimuksen 54 artikla sisältävät periaatteet lapsen oikeudesta erityiseen huolenpitoon ja suojeluun sekä hänen kasvatamisestaan rauhan, suvaitsevaisuuden, tasa-arvon ja solidaarisuuden hengessä onnellisuuden, rakkauden ja ymmärtämyksen ilmapiirissä. (emt, 29.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen tavoitteet ovat kansainvälisessä keskustelussa tiivistetty kolmen kovan P:n käsitteeseen, jotka velvoittavat sopimusvaltioita turvaamaan lapsille ja nuorille ensisinkin osuuden yhteiskunnan voimavaroista (**provision**) siten, että lasten ja nuorten oikeudet turvataan yhteiskunnan voimavarojen jakopolitiikassa mahdollisimman täysimääräisesti. Toiseksi korostetaan lasten ja nuorten oikeutta suojeluun ja huolenpitoon (**protection**) siten, että niissä tilanteissa, joissa vanhempien voimavarat eivät riitä turvaamaan lapsen ja nuoren hyvinvointia, ottaa yhteiskunta siitä vastuun. Kolmas sopimusvaltioille asetettu velvollisuus on oikeuttaa lapsi tai nuori osallistumaan ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon ja yhteiskuntapolitiikkaan (**participation**) itsenäisinä subjekteina. (Valtioneuvoston selonteko

eduskunnalle 1995, 26; Oulasmaa 1994, 109.) Tämä oikeus velvoittaa aikuisia varmistamaan, että lapsella on tarpeellinen informaatio ja käytettävissä olevat mahdollisuudet osallistua valintojen ja päätöksentekoon (Lansdown 1995, 25). Lapsia ja nuoria tulee kohdella yksilöinä, joilla on omat, vanhemmistaan ja perheistään riippumattomat oikeutensa ja tarpeensa. Lähtökohtana on, että nämä oikeudet toteutuvat koko lapsiväestön ja myös jokaisen lapsiyksilön elämässä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 26; Oulasmaa 1994, 109.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen ydinkysymyksenä on Oulasmaan (1994,109) mukaan, kuinka lapsen suojelua, huolenpitoa ja osallistumisoikeuksia korostava lainsäädäntöohjelma saadaan välitehtyksi konkreettisesti lainsäädäntöön ja ratkaisutoimintaan.

Kansainväliset ohjelmat on pystyttävä muuttamaan paikallisiin oloihin ja tarpeisiin sopiviksi siten, että velvoite toteuttaa lasten oikeudet käytännön yhteiskuntaelämässä onnistuisi (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 25; Suominen 1998, 4).

Tärkein teema Lapsen oikeuksien sopimuksessa on lapsen ihmisarvo, joka perusarvona yhdistää jokaista yleissopimuksessa mainittua periaatetta ja lapsen oikeutta (Araneva 2001, 100).

Suomi on toteuttanut sopimusvaltiolle asetetun tiedottamisvelvollisuutensa julkaisemalla Lapsen oikeuksien sopimuksen Suomen asetuskokoelman sopimussarjassa sekä sisällyttämällä yleissopimuksen tekstin kokonaisuudessaan Suomen lakikirjaan muun lapsilainsäädännön yhteyteen. Näin se tulee huomioiduksi osana Suomessa sovellettavaa, valtionsisäisesti voimassa olevaa lainsäädäntöä. (ent, 103.)

Lapsisopimus voidaankin käsittää oikeudellisesti sitovana asiakirjana, poliittisena välineenä, jonka perusteella lapsen oikeuksien tasoa tulee jatkuvasti kehittää (Tigerstedt-Tähtelä 2000, 47).

Monissa maissa on tapahtunut sopimuksen solmimisen jälkeen merkittävää kansallista kehitystä, jota ei pidä unohtaa eikä vähätellä. Kuitenkin räikeimmät lasten hyväksikäytön muodot eri puolilla maailmaa näyttävät lisääntyneen. Näissä on kyse lasten kokopäivätyöstä, kouluttamattomuudesta, kadulla asumisesta ja aikuisen turvaa ja huolenpitoa vaille jäämisestä. Köyhyysrajan ala-

puolella elävien ihmisten määrä on myös Mattilan (2000, 71 - 72) mukaan kasvanut niin, että noin 1,3 miljardia ihmistä elää alle yhdellä dollarilla päivässä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen toteuttamista eri maissa valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea. Kukin sopimuksen ratifioinut maa on velvollinen antamaan komitealle raportin lapsen oikeuksien toteutumisesta ensin kahden vuoden jälkeen sopimuksen ratifiointista ja sen jälkeen joka viiden vuosi. (Launis 2000, 59.) Lapsen oikeuksien sopimusta on pyritty täydentämään erityisillä lisäpöytäkirjoilla mm. erityisen vaikeissa tilanteissa eläviä ja erittäin haavoittuvaisia lapsia koskevilla sekä lapsia aseellisissa konflikteissa ja lasten seksuaalista hyväksikäyttöä eri muodoissaan koskevilla lisäpöytäkirjoilla (Mattila 2000, 77).

Järjestelmällinen toimiminen lapsen oikeuksien hyväksi vaatii tahtoa ja tehokkaita toimia. Lapsen aseman ja oikeuksien tulevaisuus riippuu siitä, onko koko kansainvälinen yhteisö sitoutunut toteuttamaan lasten oikeuksia. Poliitiikan, tieteiden, liikemaailman, kaupunkien, kylien, perheiden edustajien ja kansalaisten saaminen mukaan on ratkaisevaa. Kaikkien tahojen on nostettava lasten oikeuksien toteuttaminen tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi. (Kotoaro & Lahti 2000, 95.)

3.4. Lasten oikeudet ja lastensuojelun toimintaympäristö 1990 – luvulla

Lastensuojelun synty, laajeneminen ja eriytyminen ovat olleet oleellisesti yhteydessä yhteiskunnan muutokseen, myös politiikkaan ja ideologiaan sekä valtiollisuuden kehitykseen. Lastensuojelussa ovat yhtyneet inhimillisen auttamishalun ja sosiaalisen kontrollin muuttuvat tarpeet ja muodot. Yhteiskuntaelämän valtiollistuminen ja samalla eriytyminen ovat johtaneet siihen, että lapsuus on yhteiskunnallistettu. Nykyisin jokainen syntyvä suomalainen lapsi on moninkertaisen yhteiskunnallisen huolenpito- ja valvontajärjestelmän alainen. (Pulma 1987, 247.)

Lastensuojelulla on monia yhteyksiä muihin yhteiskunnan palveluihin yhteiskuntapolitiikan eri lohkoilla, kuten koulutus-, terveys-, nuoriso-, asunto- ja työllisyyspolitiikan alueilla. Myös päivähoidolla, päihdehuollolla ja sosiaalipalveluilla on suoria vaikutuksia lapsen elämäntilanteisiin. (Mäenpää & Törrönen 1996, 11.)

Taloudellinen niukkuus 1990-luvun alussa pakotti useat kunnat harkitsemaan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmäänsä uudelleen. Kustannussäästöjen vaikutuksia lastensuojelutyöhön on vaikea arvioida. Esimerkiksi toiminnallisten muutosten ”ulosmittaaminen” säästöpäätöksistä on lähes tulkoon mahdotonta. Myös kuntien kirjanpitokäytännöt eroavat toisistaan, joten yhteismitallisten säästövaikutusten vertailu kuntien välillä on ongelmallista. Lapsen edun näkökulmasta katsottuna lastensuojelutyö on laaja-alainen käsite, joka ylittää kunnissa hallintokuntien rajat, joten lastensuojeluun kohdistuvien leikkausvaikutusten arvioiminen on vaikeaa. (Uusikylä 1994, 41.)

Uusikylän (1994, 42 - 43) mukaan 1990-luvun puolivälissä vaikutti siltä, että varsinaisen lastensuojelun sosiaalityön resursseja ei ollut merkittävässä määrin supistettu. Kuitenkin lastensuojelulaitosten henkilöstömenoissa oli säästetty ja niiden käyttöasteet olivat nousseet ja samaan aikaan ostopalveluja oli vähennetty. Toisin sanoen lastensuojelutyön operatiivinen keinovalikoima oli kaventunut. Lapsiin kohdistuvat kokonaispalveluiden leikkaukset aiheuttivat sen, että kuntien sosiaalijohdon mukaan juuri lapset ja lapsiperheet olivat se kansalaisryhmä, johon lama ja säästäminen vaikuttivat suuresti.

Huhtikuussa 1994 YK:n lapsen oikeuksien sopimusta valvovalle komissiolle lähetettyä raporttia laadittaessa havaittiin, että talouslaman vaikutukset kohdistuivat erityisen voimakkaasti lapsiin ja lapsiperheisiin. Laman myötä eriarvoisuus lapsiperheiden ja muun väestön kesken sekä myös lapsiperheiden välillä kasvoi Valtioneuvoston selonteon (1995) mukaan tilastotietojen perusteella erityisesti pienten lasten perheiden taloudelliset vaikeudet syventyivät 1990-luvulla. Lapsiperheiden tulokehitys oli vuosien 1988-1993 aikana aluksi yhtä nopeaa kuin kotitalouksien keskimäärin, mutta vuosina 1992 ja 1993 ne jäivät jälkeen yleisestä kehityksestä. Samaan aikaan yhteiskunnan tukien taso kääntyi yleisesti laskuun. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 29 - 31.)

Voimakkaan talouskasvun ja työllisyyden kohentumisen myötä suhteelliset toimeentuloerot (kotitalouksien kulutusyksikkökohtaisia käytettävissä olevia tuloja) 1990-luvun alun laman jälkeen kasvoivat. Oleellinen piirre tulokehityksessä oli keskituloisten tuloluokkien toimeentulon tason

heikko kehitys. Yhdeksäs desiili, eli toiseksi suurituloisin kymmenesosa kotitalouksista saavutti reaalisesti vuoden 1990 tason vuonna 1997. (Sauli 2001, 32.)

1990-luvulla yhteiskunnalliset tavoitteet ja poliittiset linjaukset olivat murroksessa. Kasinopelin ja taloudellisen laman seuraukset ulottuivat syvälle. (Bardy 1994, 128.)

Kysymykset rakenteellisesta välinpitämättömyydestä lapsuutta kohtaan, lasten vähemmistöasemasta sekä lapsuuden toissijaisuudesta nousivatkin laajempaan keskusteluun. Lapsuuden uusmarginalisoituminen satuttaa eniten haavoittuvissa oloissa eläviä lapsia; he altistuvat kaksinkertaiselle toissijaisuudelle, jossa yhdistyvät yksilöllinen ja yhteiskunnallinen syrjäytyneisyys. Talouden romahtaminen ja sen seuraukset synnyttävät muutospaineita, mutta niitä syntyy myös alikäisten yhteiskunnallisesta asemoinnista käsin. Kokonaisuuden hahmottaminen ja voimavarojen kokoaminen ovat vaikeita tehtäviä. Kukin sektori tai sektorin osa vastaa omasta tontistaan. Se, mitä pyritään yhdellä sektorilla saamaan aikaan, voi pyyhkiytyä vähiin kaikkien toimien yhteisvaikutuksessa. Kokonaistuloksena on rakenteellinen välinpitämättömyys lapsista, lasten perheistä ja instituutioista. (emt, 128, 131.)

Lasten merkitys aikuisille yksilötasolla on suuri. Kuitenkin yhteiskunta ei aineellisesti ja henkisesti suosi tilan raivaamista lapsille ja lapsuudelle. Omaisuutta, kilpailua, kulutusta ja suorituksia korostava yhteiskunta vetää rakenteellisesti aikuisväestön kohti päämääriä, joissa lapset ovat pikemminkin tiellä kuin avuksi. (emt, 132.)

Kansalaisyhteiskunnan vahvistumisessa tarvitaan konkreettisia paikkoja, joissa asiantuntijat ja kansalaiset voivat toimia yhdessä. Paikallisissa lasten ”keskuksissa” eri sektoreiden ja saman sektorin eri osien välisestä vuoropuhelusta voi kehittyä kokoavia strategioita, joilla kyetään torjumaan rakenteellinen välinpitämättömyys. (emt, 133.)

Noin 3-5 % aikuisväestöstä on arvioitu syrjäytyneen vakavasti ja pitkäaikaisesti yhteiskunnasta. Kehitys Euroopassa on yleisesti kasvattanut eroja väestöryhmien hyvinvoinnissa ja lisännyt syrjäytyneiden määrää. Myös Suomessa uhkaa vastaava kehitys, kun korkea työttömyysaste ja kasvava pitkäaikaistyöttömyys saattavat yhä useammin perheen perusturvan vaaraan. Työttömyys on

edelleen todellisuutta joka viidennen lapsen perheessä ja se on merkittävästi kasvattanut eroja lapsiperheiden tuloissa ja sosiaalisessa hyvinvoinnissa. Omista tai vanhempinsa heikommista voimavaroista johtuen syrjäytyvät normaalitukien ja – palveluiden järjestelmässä helposti myös esimerkiksi vammaiset lapset, lastensuojelulapset sekä monikulttuuriset lapset. Nämä uhkatekijät huomioon ottaen on painokkaasti tuettava lasten ja nuorten tasa-arvoa ja estettävä lasten syrjäytymiskehitys tulonjakopolitiikan ja palvelujärjestelmän avulla sekä kehittämällä kansalaistoiminnan edellytyksiä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 33.)

Toukokuussa 2003 uusi hallitus on jo tehnyt esityksiä lapsiperheille kohdistuviin tulonsiirtoihin, kuten esittämällä korotusta ensimmäisestä lapsesta maksettavaan lapsilisään, sekä huomioimalla verotuksessa nykyistä suuremmassa määrin lapsiperheiden uudet asuntolainat (Yleisradio 16.5.2003).

Lastensuojelun toimintaympäristöä muovasi 1990-luvun alussa ja puolivälissä voimakkaasti useat eri tekijät. Taloudellisen laman vaikutuksesta perheiden tuen tarve kasvoi samanaikaisesti kun kutien voimavarat heikkenivät verotulojen kertymän ja valtionosuuksien pienentyessä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 33.) Sosiaaliturvan ja – palveluiden leikkaukset kohdistuivat lapsiperheiden etuuksiin. Etuuksien tasoa leikattiin, mutta samanaikaisesti perhepolitiikassa tapahtui myös muita muutoksia, muun muassa lisättiin subjektiivisia oikeuksia päivähoitoon, luotiin esikoulujärjestelmä ja parannettiin etuuksien kattavuutta. Perhepolitiikan muutoksen vaikutukset eivät siis olleet vain yhdensuuntaisia. (Sauli 2001, 167.)

Lapsiperheet jakautuivat tuloviidenneksiin prosentteina vuosina 1990 – 1998 siten, että pienituloisimpaan viidennekseen kuului vuonna 1990 16 % lapsiperheistä, kun vuonna 1998 jo 22,7 % lapsiperheistä kuului siihen. Viidennekset ovat tässä muodostettu kotitalouksien kulutusyksikköä kohden lasketun käytettävissä olevan tulon perusteella. Kansainvälisesti katsottuna tulomittareilla mitattu suomalaisten lasten köyhyysaste on matala. Kehitys kääntyi kuitenkin 1990-luvulla epätoivottavaan suuntaan. (emt, 33, 35 – 36.)

Lapsiköyhyyden vähentäminen on ollut yksi hyvinvointiyhteiskunnan päätavoitteita. Noin 12 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista kuului köyhyysrajan alittaneisiin perheisiin vuonna 1998

(köyhyysrajana käytetään 60 % kotitalouksien kulutusyksikköä kohti lasketusta käytettävissä olevan tulon mediaanista), kun vuonna 1994 köyhyysrajan alittaneita oli vielä ainoastaan noin 7 prosenttia kaikista lapsista. (Sauli 2001, 35 - 36.)

Lapsiperheiden köyhyysastetta nostavat pitkäaikaistyöttömyys ja pätkätyöt. Verrattaessa köyhyysrajan alittaneita lapsiperheitä muihin köyhiin kotitalouksiin silmiinpistävin piirre on, että köyhissäkin lapsiperheissä työkuukausina mitattu työllisyys on parempi kuin muissa köyhyysrajan alittaneissa talouksissa. Joukossa on koko vuodenkin työllisenä toimineita. Heidän ongelma-
naan ovat joko matalat palkat tai/ja suuret perheet. Niin sanottu ”working poor” – ongelma on monesti juuri lapsiperheen ongelma. (Sauli, Kainulainen 2001, 50.)

Kokoavasti voidaan sanoa, että lapsiperheiden arkea raamittavat tekijät ankaroitui-
vat 1990-luvulla. Tuloerot kasvoivat. Lapsiperheiden toimeentulo heikkeni ja pienituloisimpaan tulovii-
dennekseen kuuluvien lapsiperheiden osuus kasvoi. Samaan aikaan asumiskulut kohosivat ja lap-
siperheille osoitetut tulosiirrot kaventuivat sekä pienituloisten lapsiperheiden sosiaaliturvariipu-
vuus kasvoi. Lapsiperheiden vanhempien viikottainen työpanos on suuri. Työelämän tahti on ki-
ristynyt ja työsiddonnaisuus on syventynyt. Lasten vanhemmat joutuvat entistä enemmän tasapai-
noilemaan kodin ja työn välillä. (Salmi 2001, 57.)

Paikallisuuden ja globaalisuuden merkitykset nousevat yhä tärkeämmiksi ihmisten elämäntilan-
teisiin vaikuttaviksi tekijöiksi. Muutos suomalaisessa yhteiskunnassa on ollut ajallisesti nopea, ja
sen seurauksena olemme tilanteessa, jossa eri sukupolvien sosiaalistamisedellytykset, sukupolvi-
en välinen kokemusten vaihto, yhteisöjen ja traditioiden merkitys sekä yhteiskuntaan integroitu-
misen mahdollisuudet vaihtelevat voimakkaasti. Tämän yhteiskunnallisen muutoksen vaikutukset
näkyvät myös lasten ja nuorten kasvuoloissa, perheiden elämäntilanteissa ja sosiaalisen tuen tuot-
tamismahdollisuuksissa. Yhteiskunnallinen puuttuminen lasten ja nuorten elämäntilanteissa esiin-
tyviin epäkohtiin on vaikeutunut. Samalla osa perinteisistä puuttumistavoista näyttää riittämättö-
miltä vastaamaan esiin nousseisiin ongelmiin. Myös keskustelu lasten ja nuorten oikeuksista ja
oikeuksien turvaamisesta ajankohtaistuu uudella tavalla. (Eskelinen & Kinnunen 2001, 11 - 12.)

Tarkasteltaessa huono-osaisuuden kasautumista lapsiperheissä ajalla 1970 - 1995 on sen kumuloituminen ollut voimakkainta 1970-luvulla ja laskenut siitä tasaisesti vuoteen 1990 asti. Vuosien 1990 ja 1995 välillä tapahtui käänne taaksepäin. Muutos johtui lähinnä siitä, että huono-osaisuuden luonne muuttui. Kun aiemmin huono-osaisuus merkitsi heikon asumistason, huonon terveyden ja erityisesti taloudellisen niukkuuden muodostamaa kokonaisuutta, niin vuonna 1995 se merkitsi pitkittyneen työttömyyden ja toimeentulotuen saannin sekä jossain määrin työkyvyttömyyden samanaikaista esiintymistä. Materiaalinen huono-osaisuus näyttää muuttuvan toiminnalliseksi huono-osaisuudeksi. Huono-osaisuus on siirtynyt maalta kaupunkiin ja keskittynyt työvoiman ulkopuolella oleviin perheisiin. (Sauli & Kainulainen 2001, 53.)

Huono-osaisuus on edelleen sosiaalisesti periytyvää, vaikka tätä yhteyttä on saatu katkottua. On kuitenkin valitettavaa, että sosiaalisen periytyvyyden kytkös näyttää uudelleen nostavan päätään. Suomessa on uutta sellaisten pienalueiden löytyminen, joissa huono-osaisuuden elämäntapa opitaan ja siihen sovelletaan. Huono-osaisten perheiden lasten marginalisointiriski on yhä selvästi suurempi kuin muiden lasten. Keskeinen löydös on, että lapsiperheiden syrjäytymisriskit näyttävät lähteneen uuteen kasvuun erityisesti 1990-luvulla ja sen loppupuolella. (Sauli, Kainulainen 2001, 57.) Lapsen hyvinvointi ei ole irrallaan aikuisten hyvinvoinnista. Äitien ja isien hyvinvointi, työelämä ja sen muutokset sekä yleinen perhe- ja yhteiskuntapolitiikka vaikuttavat kaikki osaltaan siihen, että hyvinvointi on mahdollinen sekä aikuisille että lapsille. Hyvinvointi muodostuu hyvästä ja turvallisesta arjesta ja sen pienistä asioista. (Vornanen 2001, 39.)

Vaikka lapsuuden hyvinvointivaltioihin on Suomessa investoitu paljon resursseja, tarvitaan yhteiskuntakeskustelua sellaisen hyvinvointipolitiikan strategian luomiseen, jolla ehkäistään perinteistä, kasautuvaa ja pitkäkestoista huono-osaisuutta. Se vaatii toimia ainakin sosiaali- ja terveysalalla, koulutuksessa, työvoima-, asunto- ja kulttuuripolitiikassa. (Sauli & Kainulainen 2001, 42, 84; Törrönen 2001, 154.)

Suomalaisen luokka- ja sosiaalirakenteen suuria muutoksia Blomin (2001, 188) mukaan 1980- ja 1990-luvuilla olivat keskiluokkaistuminen ja taloudellisesti ei-aktiivisen väestön kasvu. Yhteiskuntarakenteen oli perhetasolla vuodesta 1988 vuoteen 1994 muuttunut siten, että luokkaan ja työmarkkina-asemaan perustuva eriarvoisuus oli suurta. Erityisen huono tilanne oli niissä perheyh-

distelmissä, joissa saman katon alle sattui työtön tai opiskelija. Tarkasteltaessa luokka- ja sosiaalirakenteen muutosta on korostettava sitä, että yleinen tuloerojen kehitys on johtanut ”suurta nousua” edustavalla 1990-luvun jälkipuoliskolla kohti eriarvoisuutta. Muutos ei ole suosinut lapsia ja työvoiman ulkopuolisuus, marginalisoituminen ja suoranaisten köyhyys vaikuttavat lasten hyvinvointiin Suomessa. (Blom 2001, 189.)

Kuten aiemmin on jo todettu, lapsuudesta alkava huono-osaisuus on voimakas riski yhteiskunnasta syrjäytymiselle. Kajanoja (2001, 194) määrittelee, laskiessaan syrjäytymisen hintaa, syrjäytymisen tarkoitaneen tilannetta, jossa ihminen on pysyvästi ajautunut työmarkkinoiden ulkopuolelle. Kajanoja laskee syrjäytymisen vaihtoehdoksi palkkatyön, josta saatava ansio on 1340 euroa kuukaudessa. Tämän pohjalta hän määrittelee työn kokonaisarvoksi kansantulossa vuositasolla 21 260 euroa. Tämä summa on menetys, joka aiheutuu ihmisen syrjäytymisestä työmarkkinoilta. Sosiaalimenojen ja verotulojen menetyksen yhteisvaikutus julkiseen talouteen on 14 460 euroa vuodessa yhtä syrjäytynyttä kohden. Jos syrjäytyminen kestää koko työiän, on yhdestä syrjäytyneestä aiheutuva diskontattu kansantulon menetys noin 500 000 euroa. (Kajanoja 2001, 194 - 195.)

Kajanoja viittaa lisäksi Lasten ja nuorten hyvinvointiselontekoon vuodelta 1999, jonka mukaan yhden syrjäytyneen lapsen ylimääräiset hoito- ja lääkekulut lapsen elinaikana nousevat yli 840 000 euroon, jos esimerkiksi psykiatrisia hoitoja annetaan 10 vuoden ajan (emt, 200 - 201).

Näitä asioita silmällä pitäen tuntuisi yhteiskunnan olevan kiinnostunut kehittämään lapsi- ja perhepolitiikkaa sekä antamaan resursseja ehkäisevän lastensuojelun toimintatapojen kehittämiseen, jolloin säästettäisiin lapsuudesta alkavan huono-osaisuuden ja syrjäytymisen aiheuttamat valtaiset menetykset yhteiskunnan taloudelle ja hyvinvoinnille.

Hyvinvointistrategiat eivät ole vain hyvinvointipolitiikan, lapsi- tai perhepolitiikan ”sisäinen asia” ja vielä vähemmän se on vain sosiaali- ja terveydenhuollon alaa. Strateginen ohjelma olisi muodostettava hyvinvointipolitiikan osaksi niin, että yleinen lapsi- ja perhepolitiikka ja erityinen lasten, nuorten ja lapsiperheiden syrjäytymisen riskien ehkäiseminen voivat kohdata toisiinsa peilautuen samassa ohjelmassa. (Bardy & Salmi & Heino 2001, 118.)

Lastensuojelun tarpeen kasvu saattaa hiipua, kun taloudellinen hyvinvointi alkaa vaikuttaa ihmisten arkeen vähitellen esimerkiksi työttömyyden vähentyessä. Lastensuojelutilastot eivät anna tällaisesta vielä selviä viitteitä. Nähtäväksi jää, vähentääkö taloudellinen kasvu viiveellä lastensuojelun tarvetta. (Sauli & Kainulainen 2001, 81)

IV LASTENSUOJELUN KÄSITTEET

Voimassa olevan lastensuojelulain (683/1983) mukaan lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. Näihin tavoitteisiin päästään vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla lapsen huoltajaa ja toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. (Uusikylä 1994, 29, Aho ym. 1991, 89.)

Lastensuojelun kokonaisuus rakentuu lastensuojelulain (683/1983) perusteella rakenteellisista, ennalta ehkäisevistä ja yksilöön kohdistuvista avohuollon tukitoimenpiteistä sekä huostaanottoon perustuvista sijaishuollollisista toimenpiteistä, joita voidaan toteuttaa tarvittaessa myös tahdosta riippumatta. Kunnille on myös määrätty sijaishuoltoa seuraavat jälkihuoltovelvoitteet. Tavoitteena on, että kunnat kehittäisivät lasten, nuorten ja lapsiperheiden elinoloja ja normaalipalveluita siten, ettei tarpeetonta lastensuojelun tarvetta aiheutuisi ja mahdollinen tuen tarve pystyttäisiin havainnoimaan varhaisessa vaiheessa. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2001, 146 - 147.)

Lastensuojelu on näköalapaikka yhtäältä lasten, nuorten ja lapsiperheiden ongelmiin, toisaalta hyvinvointikoneiston toimintaan (Bardy ym. 2001,89).

4.1. Lapsi

Lapsella tarkoitetaan lastensuojelulain 3 §:n perusteella henkilöä, joka ei ole täyttänyt 18 vuotta ja nuorella henkilöä, joka ei ole täyttänyt 21 vuotta (Lastensuojelulaki 683/1983).

Alaikäraja nuoren henkilön määritelmälle nykyisessä laissa ei ole. Näin ollen esimerkiksi 14-vuotias on lain tarkoittamassa merkityksessä sekä lapsi että nuori, kun aikaisemmassa lastensuojelulaissa nuori henkilö oli määritelty yli 16-vuotiaaksi (Uusikylä 1994, 29).

Lapsen oikeuksien sopimus määrittelee 1 artiklassaan lapseksi henkilön, joka ei ole täyttänyt 18 vuotta, ellei hän lain perusteella saavuta täysi-ikäisyyttä aikaisemmin. Sopimuksessa ei tehdä

eroa lapsuuden ja nuoruuden välillä. Useimmissa maissa on kuitenkin olemassa erilaisia ikärajoja, jotka ovat usein porrastettu joko yhteiskunnan tai perheen tarpeiden mukaan. Nämä ikärajat koskevat muun muassa työhön ottamista, rikosoikeudellista vastuuta, oikeudellista neuvontaa ja lääketieteellistä hoitoa tai neuvontaa ilman vanhempien suostumusta, suostumusta sukupuoliseen kanssakäymiseen, omasta uskonnosta päättämistä sekä osallistumista hallintoviranomaisten tai tuomioistuimen käsittelyyn omassa asiassa. (Tigerstedt- Tähtelä 2000, 47.)

4.2. Perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu

Perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua ovat avohuollon tukitoimet, huostaanotto ja sijaishuolto sekä jälkihuolto. Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatusmahdollisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi. Kun sijaishuolto on tarpeen ja se on lapsen edun mukainen, on se järjestettävä viivytyksettä lastensuojelulain 5 ja 6 lukujen mukaisesti. Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti sekä siten, ettei toimenpiteillä aiheuteta vahinkoa lapsen suotuisalle kehitykselle. (Lastensuojelulaki 683/1983.)

Suomen lainsäädäntö sekä lapsen oikeuksien yleissopimus painottavat biologisten vanhempien ensisijaista asemaa lapsensa huoltajina ja kasvattajina. Jos viranomaisten kuitenkin on tarpeen puuttua lastensuojelutoimenpiteillä tähän suhteeseen, noudatetaan pienimmän puuttumisen periaatetta. Viranomaiset puuttuvat tällöin tilanteeseen niin vähän ja niin kevyin toimenpitein, kuin lapsen etu turvaten on mahdollista. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2001, 133.)

4.3. Lapsen etu

Lastensuojelussa lapsen etu on käsitteenä keskeinen. Tämän vuoksi sillä on suuri merkitys myös tutkimukselle asettamiini tavoitteisiin. Lapsen edusta on voimakkaasti kyse myös silloin, kun puhutaan ehkäisevistä lastensuojelumenetelmistä ja niiden kehittämisestä. Mikä palvelisi paremmin lapsen etua kuin tukevat, oikein suunnatut ehkäisevät lastensuojelun menetelmät, joiden

avulla voimakkaammilta lastensuojelun väliintuloilta vältytään. Tämän vuoksi käsittelen lapsen etua laajemmin kuin muita lastensuojelun käsitteitä.

Lapsen edun toteutuminen on lastensuojelulain yhtenä eksplisiittisesti määritettynä tavoitteena ja sen selvittämisellä pyritään takaamaan lastensuojelulaissa ilmenevät tavoitteet ja niiden toteutuminen (Uusikylä 1994, 25; Virta 1994, 74 - 75). Lapsen etua selvitetessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen. Huoltajan ohella on 15 vuotta täyttäneellä lapsella oikeus käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lastensuojeluasiassa on 12 vuotta täyttäneelle lapselle varattava tilaisuus tulla kuulluksi siten kuin kuulemisesta hallintomenettelylain (598/82) 15 pykälässä säädetään. 12 - vuotiaalla lapsella on myös oikeus vaatia lastensuojelulain 13 pykälässä tarkoitettuja sosiaalipalveluja ja muita tukitoimia. (Lastensuojelulaki 9.2.1990/139.)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista, avustettava virkansa puolesta lasta sekä ohjattava häntä tarvittaessa saamaan riittävää apua (Lastensuojelulaki 9.2.1990/139, Suominen 1998, 35).

Lapsen henkilökohtaisille toiveille, mielipiteille ja tahdolle on alettu antaa oikeudellista merkitystä sitä mukaa kuin lapsi on yhteiskunnassa alettu nähdä, paitsi perheensä jäsenenä ja vanhempinsa lapsena, myös itsenäisenä oikeussubjektina. Tästä syystä vanhemmilla ja huoltajilla ei ole rajatonta valtaa ja oikeutta lapsiinsa, vaan huoltajien toiminnalle ja määräysvallalle asetetaan sekä sisällöllisiä että menettelyllisiä rajoituksia.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa edellytetään lapsen oikeutta ilmaista, niin kyetessään, näkemyksiään vapaasti ja ne on huomioitava hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Tämän toteutumiseksi lasta tulee kuulla häntä koskevissa hallinnollisissa ja oikeudellisissa toimituksissa. Tämä säännös sisältyy myös perustuslain 6.3 pykälään. Tätä lapsen kuulemisen periaatetta korostetaan myös edellä mainittujen lisäksi lapsenhuoltolaissa. (Sosiaali- ja terveystieteiden laitoksen julkaisu 2001, 133 - 134.)

Vaikka nämä periaatteet korostavat vanhempien ja huoltajien merkitystä lapselle ja perheen yhtenäisyyttä, ne myös toisaalta korostavat lapsen yksilöllisyyttä. Nämä kaksi periaatetta johtavat toisinaan ristiriitaan lapsen suojelutarpeen ja hänen syntymävanhempiensa oikeuksien välillä. Tämän ristiriidan ratkaisuun on lainsäädännössä selkeä periaate. Lapsen etu tulee aina asettaa ensisijalle kaikessa viranomaistoiminnassa. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2001, 134 – 135, Aho ym. 1991, 89 - 90.) Kuitenkin lapsen etu on aina suhteellinen käsite, joka saa samanaikaisesti hyvinkin ristiriitaisia sisältöjä sen mukaan, kuka lapsen edun kulloinkin määrittelee. Määrittelijöinä voivat lapsen ja viranomaisten lisäksi olla lapsen vanhemmat, ystävät, lapsen elämäntilanteisiin liittyvät yhteisöt. Puhuttaessa lapsen edusta on aina mainittava, kenen lähtökohdista käsin se on määritelty. (Uusikylä 1994, 28.) Lastensuojelun arvopohja kuitenkin edellyttää, että työntekijä asettuu ristiriitaisissa lapsen edun puolustajaksi, vaikka laki antaa-kin työlle vain suuntaviivoja (Kananaja, Turunen 1996, 75 - 76). Tällaisissa tilanteissa lapsen tasavertaisen aseman korostamiseksi hänellä tulisi olla mahdollisuus omaan edustajaan. Tämä on mahdollista, jos uskottu mies – järjestelmää kehitetään ja laajennetaan siten, että lapsen asema oikeus- ja hallintomenettelylaissa vahvistuu. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 12.) Lisäksi lapsen etu on luonteeltaan yleinen tavoite, joka täytyy kunkin lapsen kohdalla määrittellä erikseen lapsen iästä, elämäntilanteesta, kokemuksista ja kehityksestä liikkeelle lähtien (Kananaja & Turunen 1996, 75 - 76).

Lapsen edun käsite on tyypillinen esimerkki yleisestä yhteiskuntapoliittisesta tavoitteesta, jonka määrittelemisen käytännön lastensuojelutyössä ja – lainsäädännössä tuottaa ongelmia. Näin tapahtuu, koska lapsen edun käsitteellä on kaksijakoinen merkitys. Sillä viitataan toisaalta lapsen oikeuteen tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja virikkeelliseen ympäristöön. Se sisältää implisiittisen huomautuksen lapsen edun käsitteen määrittymisestä historiallisten ja kulttuuristen erityistekijöiden ja omaksuttujen arvokäsitteiden kautta ja on näin ollen kategoristen määritelmien ulkopuolella. Toisaalta lapsen edulla on annettu konkreettinen viranomaisratkaisuja ohjaava sisältö, jonka mukaan viranomaisten tulee aina korostaa lapsen aseman ensisijaisuutta ristiriitaisissa. Tätä voidaan kutsua auktoritatiiviseksi edun määrittelyksi, jossa viranomaisen oman muodollisen valtuutuksensa ja ammatillisen kompetenssinsa myötä saa itselleen vastuun määrittellä lapsen kannalta parhaaseen tulokseen johtavat toimenpiteet. (Uusikylä 1994, 25, 28.)

Lapsen edun kuuleminen vaatii eettistä ja moraalista pohdintaa, jossa hyvin oleellista on lapsen kuuleminen. Lasta on kuunneltava ja kuuleminen on tehtävä lapsen ehdoilla. (Mikkola ym. 1994,116.) Sosiaalityöntekijöiden väliintulot lapsen elämään voivat olla hyvinkin merkittäviä, koska lastensuojelussa sosiaalityöntekijän vallankäyttömahdollisuudet ovat varsin suuret. Työntekijä voi päätöksillään muuttaa lapsen elinympäristöä ja olosuhteita perusteellisesti. Hyvässä uskossa tehdyt päätökset saattavat olla kohtalokkaita lapselle, jos hänelle ei ole annettu mahdollisuutta osallistua elämäänsä koskeviin päätöksiin. (Johansson ym. 1992, 20.)

Lapsen etu ei itse asiassa ole juridinen kysymys. Lakipykälillä ei lapsen etua voida määrätä. Laki on aina epätäydellinen ja tulkinnanvarainen. Riitatilanteet viime kädessä ratkaistaan tuomioistuimessa, jolloin ratkaisu yleensä tapahtuu asiakirja-aineiston perusteella. Kyseessä on siis esimerkiksi sosiaalityöntekijän tulkinnan tulkinta. (Virta 1994, 68 – 69.)

Päätöksenteossa on siis otettava huomioon kaikki ne tekijät, joilla on merkitystä harkittaessa lapsen edun sisältöä kussakin yksittäisessä tapauksessa. Harkinta on niin sanottua kokonaisharkintaa, mikä tarkoittaa sitä, ettei millekään yksittäiselle tekijälle tule periaatteessa antaa itsenäistä ja ratkaisevaa merkitystä päätöstä harkittaessa. Jokaista tekijää on arvioitava punnitsemalla sen merkitystä tilannekokonaisuuteen.

Lapsen etua arvioitaessa on selvitettävä muun muassa seuraavia seikkoja:

1. Lapsen ja vanhempien välinen suhde
2. Vanhempien henkilökohtaiset ominaisuudet, erityisesti tunneperäiset tekijät ja lapsen tarve ja oikeus saada osakseen ymmärtämystä ja kiintymystä,
3. Kasvuympäristön vaihdos,
4. Lapsen toivomukset ja mielipide,
5. Mahdollisesta erottamisesta johtuva surutyö,
6. Muut tekijät, kuten asunto-olot, päivähoiton järjestäminen, koulunkäynti, harrastukset, taloudelliset tekijät, lapsen psyykinen ja fyysinen terveys, vanhemman tai sijaisvanhemman voimakas uskonnollinen, yhteiskunnallinen tai eettinen näkemys, seksuaalinen käyttäytyminen, ammatilliset lausunnot.

(Virta 1994, 73 – 74.)

Teoreettiset tulkinnat lapsen edusta voidaan jakaa neljään kategoriaan tai perspektiiviin:

1. Minimalistiseen perspektiiviin, joka perustuu valtion interventioiden äärimmäisen poikkeukselliseen käyttöön ja perheen autonomian kunnioittamiseen,
2. Valtiopaternalismiin, joka viittaa valtion laajaan interventio-oikeuteen lapsen suojelemiseksi,
3. Biologisten vanhempien perspektiiviin, joka puolustaa vanhempien oikeutta omaan perheeseensä sekä
4. Lapsen itsenäisten oikeuksien ja vapauksien perspektiiviin.

Ajattelutavat ovat osin keskenään ristiriitaisia ja niillä voidaan perustella erilaisia suosituksia lapsen edusta. Lapsen edun määrittely on eettisesti vaikeaa erityisesti arvioitaessa eri henkilösuhteissa ihmisen etua. (Virta 1994, 68 – 69.)

Lapsen etu ristiriitatilanteissa kuitenkin on, että hän ei ole vanhempiensa keskinäisen katkeruuden ja vihan lyömäaseena eikä jatkuvan riidan välikappaleena. Lapsen etu on oikeus rauhalliseen elämään, joka tulee turvata joko biologisten vanhempien luona tai sijaishuollon keinoin jatkuvan ristiriidan sijasta.

(emt, 74 -75.)

Viimeaikaisessa lapsipoliittisessa keskustelussa lapsen etu on nostettu toimintaa ohjaavaksi perisaatteeksi. Kun lapsia koskevia päätöksiä tehdään kunnissa useilla eri sektoreilla eri viranomaisien toimesta, syntyy helposti keskenään ristiriitaisia näkemyksiä lapsen elämäntilanteesta ja lapsen edusta. Tämän vuoksi viranomaisten välinen yhteistyö lastensuojelun toimeenpanossa on lapsen edun kannalta erittäin tärkeää. Yhteistyön kautta voidaan sovittaa yhteen erilaisia näkemyksiä ja pyrkiä ratkaisuun, joka paikalliset olosuhteet huomioon ottaen on lapsen kannalta optimaalinen. (Uusikylä 1994, 90.)

Kaiken kaikkiaan lapsen etu on pulmallinen käsite. Lapsen etu on ihanne, joka toteutuu periaatteellisella tasolla. Kahta täysin päinvastaista ratkaisua voidaan kuitenkin perustella lapsen edun toteutumisella. (Kiviniemi 1999, 6.)

Epäilemättä on pidettävä oikeana sitä lähtökohtaa, että mitä tahansa asiaa ratkaistaessa on sitä arvioitava ”puolustuskyvyttömän” ihmisen, lapsen näkökulmasta. Tämä tarkoittaa sitä, että ongelmallisessa tulkintatilanteessa tulee valita se ratkaisu, mikä tulkitsijan mielestä parhaiten vastaa lapsen elämän ja tulevaisuuden kannalta parasta tai ainakin vähiten huonoa vaihtoehtoa. (Virta 1994, 67.)

4.4. Ilmoitusvelvollisuus

Lastensuojelulain 40 pykälässä säädetään lastensuojelua koskevasta ilmoitusvelvollisuudesta seuraavaa:

Jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, on hänen ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen. (Lastensuojelulaki 683/1983 40 §.)

Salassapitovelvoite vaikeuttaa sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä käytännössä huomattavasti enemmän kuin lain säännökset edellyttäisivät. Lastensuojelulain 40 pykälä säättää selkeän ja sitovan velvoitteen tehdä ilmoitus lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Velvoite syrjäyttää sosiaalihuollon ja terveydenhuollon salassapitosäännökset. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 16.)

Vakavaa vähäisempikin vaara lapsen terveydelle tai kehitykselle edellyttää lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Kasvuoloja, terveyttä ja kehitystä vaarantavia tekijöitä ovat esimerkiksi lapsen hoidon, valvonnan ja kasvatuksen laiminlyönti, lapsen alistaminen, lapseen kohdistuva ruumiillinen tai henkinen väkivalta, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, vanhempien keskinäinen väkivalta ja riitaisuus, vanhempien päihteiden käyttö, vanhempien fyysinen tai psyykkinen sairaus.

Lapsi tai nuori voi vaarantaa terveyttään tai kehitystään esimerkiksi käyttämällä päihteitä, syyllistymällä rikkeisiin, kuljeksimalla tai keskeyttämällä opintonsa. (Lastensuojelun käsikirja 2001, A4.)

Ilmoituksen saatuaan sosiaalityöntekijä on velvollinen selvittämään tilanteen ja arvioimaan tukitoimien tarpeen.

4.5. Avohuollon tukitoimet

Lastensuojelulain 12 pykälän mukaan sosiaalilautakunnan on tuettava perhettä ja lasta tai nuorta avohuollon tukitoimin, jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään (Lastensuojelulaki 12 § 1983).

Lastensuojelulain 13 pykälän mukaan avohuollon tukitoimilla tarkoitetaan sekä sosiaalipalveluita, esimerkiksi kasvatusta ja perheneuvontaa, kotipalvelua ja päivähoidon, avustuksia, toimeentulotukea että muita sosiaalihuoltoon liittyviä tehtäviä. Tavoitteena on, ettei lastensuojelutoimiin tarpeettomasti jouduta pelkästään taloudellisten tai asunto-ongelmien vuoksi. Tällöin kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto, jos lastensuojelun tarve oleellisilta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisolosta tai asunnon puuttumisesta tai jos mainitut seikat ovat oleellisenä esteenä lapsen ja perheen kuntoutumiselle. (Lastensuojelulaki 13.1.§.) Tätä kunnan velvollisuutta voidaan säämökseen sanamuodon perusteella pitää luonteeltaan ehdottomana siten, että palvelut ja tukitoimet ovat vastaavasti palveluja tarvitsevien subjektiivisia oikeuksia.

Tämän lisäksi sosiaalilautakunnan on avohuollon tukitoimena tarvittaessa järjestettävä tukihenkilö tai –perhe, terapiapalveluita, loma- ja virkistystoimintaa sekä tuettava lasta tai nuorta koulunkäynnissä (psykososiaalinen oppilashuolto), ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä taloudellista ja muuta tukea antamalla. Näiden lisäksi avohuollon tukitoimet sisältävät lapsen edun valvonnan koulu-

lautakunnassa sekä esitutkinnaissa ja tuomioistuimien käsittelyssä. (Uusikylä 1994, 34; Sosiaali- ja terveyspalvelujen lainsäädäntö käytännössä 2001, 147, Aho ym. 1991, 90 - 91.)

Avohuollon tukitoimet tulee toteuttaa yhteistyössä lapsen tai nuoren sekä lapsen vanhempien tai muiden lasta hoitavien henkilöiden kanssa. Avohuollon tukitoimet perustuvat lain mukaan aina vanhempien, pääsääntöisesti myös 12 vuotta täyttäneen lapsen vapaaehtoisuuteen ja suostumukseen. (Virta 1994, 75.)

Avohuolto on korostuneesti kotikasvatusta ja kodin olosuhteita tukevaa, neuvovaa ja ohjaavaa. Varsin tyypillisiä tilanteita, joissa avohuollon tukitoimia käytetään, ovat perheen sisäiset kriisit, avioero, puolison kuolema tai akuutti perheväkivalta. Pitempiaikaisia tekijöitä ovat päihteiden väärinkäyttö, mielenterveysongelmat, asumiseen ja muuhun elinympäristöön liittyvät ongelmat, kasvatuskyvyn häiriöt tai sen puuttuminen, rikollinen tai muu epäsosiaalinen elämäntapa sekä esimerkiksi taloudelliset vaikeudet. (Virta 1994, 75, Aho ym. 1991, 90 - 91.)

Avohuollon tukitoimien tarkoitus on ehkäistä ongelmien syntyä ja niiden kasautumista, järjestää tarvittavaa apua, tukea, hoitoa ja kontrollia perheiden selviytymisen sekä lasten ja nuorten terveyden, kasvun ja kehityksen tueksi (Bardy ym. 2001, 90). Avohuollon tukitoimilla halutaan aina tukea kotien olosuhteita ja kotikasvatusta siten, ettei viranomaisinterventio enää olisi tarpeen (Virta 1994, 76).

Lastensuojelun avohuollon asiakkaina olevien lasten määrä on lisääntynyt 1990-luvulla. Lastensuojelun avohuollon asiakkaana on jo lähes 50 000 lasta ja nuorta eli 4,3 prosenttia alle 18-vuotiaista. Kuntakohtaiset vaihtelut ovat Stakesin lastensuojelutilaston mukaan huomattavia (0,1 % - 12,5 %), ja niissä heijastuvat asiakasmäärien lisäksi kuntien tilastointikäytännöt sekä määrittelyerot. Näyttää kuitenkin siltä, että uusien lastensuojelun avohuollon asiakkaiden määrä on lisääntynyt ja asiakkuus näyttäisi olevan pitkäaikaista. (Bardy ym. 2001, 90).

4.5.1. Psykososiaalinen oppilashuolto

Suominen (1998, 32) toteaa, että kunnilla olisi mahdollisuus parantaa psykososiaalisten palveluiden saatavuutta ja kehittää sellaisia koulunkäyntiä ja kehitystä tukevia toimintamuotoja, jotka tavoittavat oppilaat koulussa. Koulujen psykososiaalinen oppilashuoltotyö voi ehkäistä lastensuojelun tarvetta ja se toimii myös lastensuojelun tukena. Lastensuojelulain muutoksella pyrittiin lisäämään koulukuraattorin ja koulupsykologin virkoja ja korostettiin, että heidän tulee toimia pääosin koulun tiloissa. Lain tavoite oli yhtenäistää psykososiaalisen oppilashuollon palvelutarjontaa ja lisätä toiminnan ehkäisevää luonnetta. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 15).

4.5.2. Terveydenhuollon palvelut

Tärkeä osa lastensuojelua on terveydenhuolto, jonka palvelut koetaan usein vähemmän leimaviksi kuin sosiaalihuolto. Äitiys- ja lastenneuvolatoiminta ehkäisee lastensuojelun tarvetta ja voi myös havaita tarpeen varhain. Lainmuutoksella lisättiin myös velvoite järjestää tukea ja palveluita päihdeongelmisille äideille. Kouluterveydenhuolto on tärkeä lastensuojelun yhteistyötaho, johon oppilaiden ja vanhempien on helppo turvautua. Myös mielenterveyspalvelut ovat tärkeitä lastensuojeluasiakkaille. Lastensuojelun yhteistyötä terveydenhuollon eri sektoreiden kanssa on edelleen tarpeen kehittää. Päihdehuollon asema lastensuojelun yhteistyökumppanina on vähäinen, vaikka päihdeongelmat ovat merkittävien, ja edelleen kasvava syy lastensuojelun tarpeeseen. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 15 – 16.)

4.5.3. Terapiapalvelut

Lastensuojelun asiakkaat ovat saaneet terapiapalveluita pääasiassa kasvatus- ja perheneuvoissa. Säännöksellä on tavoiteltu niiden rinnalle uudenlaisia yksilö- ja ryhmäterapian muotoja mielen-terveys- ja päihdeongelmista kärsiville nuorille, koska osa lastensuojelulapsista on kuitenkin jäänyt kasvatus- ja perheneuvoloitten palveluiden ulkopuolelle, koska niiden toiminta perustuu korostetusti vapaaehtoisuuteen eivätkä lastensuojeluperheet aina näe tarvetta lapsen tutkimuksiin ja hoitoon. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 16 – 17).

Lapselle ja hänen huoltajilleen on järjestettävä riittävät terapiapalvelut. Riittävyys tarkoittaa perheen tukemiseksi lääke- ja sosiaalityönteellisen asiantuntemuksen edellyttämiä tarpeellisia ja tarkoituksenmukaisia palveluja. Ongelmien ehkäisyssä yksi nykyisen sosiaalityön peruslähtökohtia tulee terapiapalveluita ohjata raskaana oleville naisille, esimerkiksi päihdeongelman vuoksi. Samalla tavoin tulee riittävä yksilöllinen tai muu terapia turvata raskaan olevalle naiselle, joka ei syystä tai toisesta kykene ottamaan ja kantamaan vastuuta syntyvästä lapsestaan. Terapian tuloksellisuus ja vaikuttavuus on viimekädessä riittävyyden kriteeri. Terapia voi tarpeen mukaan olla hyvin monimuotoista ryhmä- ja yksilöterapiaa. (Virta 1994, 78).

4.5.4. Asumisen ja toimeentulon perusturva

Koska avohuollon tukitoimet ovat ensisijaisia lastensuojelussa, on kunnille säädetty sitova velvoite korjata viivytyksettä riittämätön toimeentulo tai puutteelliset asumisolot. Valtaosin kunnissa ei koeta ongelmalliseksi järjestää asuntoa lastensuojelulain mukaisesti. Hallinnollisesti tehtävä hoidetaan hyvin eri tavoin kunnasta riippuen. Niissä kunnissa, joissa asuntoviranomaiset tekevät asiasta päätöksen, ei asiakkaan oikeusturva aina toteudu, koska päätöksestä ei voi valittaa. Lastensuojelulain 13 pykälä velvoittaa kuitenkin kaikkia kunnan päätöksentekoaikavälisiä. (Lastensuojelulaki 13 §, 1983)

Lastensuojeluperusteina maksettavan taloudellisen tuen kunnat sisällyttävät useimmiten sosiaalihuoltolain mukaisiin toimeentulotukipäätöksiin. Lastensuojelulaissa ei kuitenkaan taloudellisen tuen määrä ole sidottu yleisiin toimeentulotukinormeihin vaan säädöksessä korostetaan, että tuen on oltava riittävää puutteen poistamiseksi ja se on annettava viivytyksettä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 17).

Jotta taloudellista tukea voidaan kohdistaa perheeseen tai lapseen, edellytyksenä on aina lastensuojelun tarve. Lisäksi vaaditaan syy-yhteys esimerkiksi lastensuojelun tarpeen ja asumisolojen välillä. Tämän yhteyden pitää olla oleellinen. Koska kriteerit ovat näin häilyvät, edellyttää tukitoimien antaminen aina yksilökohtaista harkintaa. Lastensuojeluviranomaisen tehtävä on auttaa lasta ja hänen perhettään muuttamaan pois todennäköisesti epäedullisesta asuinympäristöstä. So-

siaalityön keinoin tehtävät interventiot ovat yksi keino asuinyhteisöstä johtuvien tai niihin kasautuvien ongelmien ratkaisuun. (Virta 1994, 77 - 78).

Sosiaalityöntekijän tulee selvittää, mikä rooli puutteellisilla asumisololoilla tai asunnon puuttumisella tai muilla asumiseen liittyvillä tekijöillä on lapsen, nuoren ja perheen ongelmien kokonaisuudessa. Vaarantavatko ne oleellisesti lapsen tai nuoren kehitystä ja ovatko ne esteenä kuntoutumiselle ja tilanteen korjaamiselle? Jos asumisolot paranevat, korjaantuuko tai muuttuuko perheen, lapsen tai nuoren tilanne parempaan suuntaan? (Lastensuojelun käsikirja 2001, C1).

4.5.5. Kotipalvelu, päivähoito ja perhetyö

Kotipalvelu ja päivähoito voivat olla lastensuojelun avohuollollisia tukimuotoja, joilla turvataan lapsen kehitystä ja selviytymistä. Erilaisista syistä johtuen vanhemmat eivät aina pysty täyttämään lapsen kehityksellisiä tarpeita tai vanhempien mahdollisuudet huolehtia lapsen tarpeista voivat olla vaarannettuina. Kodinhoitaja tai perhetyöntekijä voi auttaa näkemään vaikeudet lapsen näkökulmasta ja tukien lasta selviytymään. Päivähoito taas mahdollistaa lapsen omalle kehitysvaiheelle tarpeellisen toiminnan, perushoidon sekä kontaktit muihin lapsiin ja aikuisiin.

Kotipalvelu, päivähoito ja perhetyö voivat olla luonteeltaan tilapäistä (kriisitilanne), jatkuvaa (ehkäisevä tuki, kasvatuksellinen tuki) tai yksi tuen muoto muun sosiaalityön lisänä. (Lastensuojelun käsikirja 2001, C4.)

4.5.6. Tukihenkilö tai –perhe

Tukihenkilötoiminta on lakisääteistä lastensuojelutyötä (Lastensuojelulaki 13§ 139/90). Tukihenkilötoiminnan tarkoituksena on tarjota vaikeassa elämäntilanteessa oleville perheille kodin ulkopuolinen aikuinen, tasapainoinen ihmissuhde. Tukisuhde voi olla luonteeltaan ehkäisevää, korjaavaa tai nk. jälkihuoltoon kuuluvaa toimintaa.

Tukihenkilötoiminta on suunnitelmallista vapaaehtoistyötä. Tukihenkilöllä tai –perheellä on oikeus kuukausittaiseen kulukorvaukseen, säännölliseen työhohjaukseen sekä koulutukseen. Va-

paaehtoistyön etuna on sen joustavuus ja ainakin osittain riippumattomuus viranomaisista, virkaajasta ja virantoimitusmääräyksistä sekä viran muodollisuuksista. Vapaaehtoistyötä voidaan käyttää myös viranomaistoimintaa täydentävänä sosiaalityön välineenä. Tukihenkilötoiminnan luonne vaihtelee tapauksista riippuen päivittäisissä kotitöissä auttamisesta ja viranomaisissa asioimisesta ammattitaitoiseen terapeuttiseen toimintaan asti. Tukihenkilötoiminta on parhaimmillaan toimiva tukitoimi ehkäisemässä lastensuojelutarpeen syntymistä yhteiskunnassamme. (Virta 1994, 78; Lastensuojelun käsikirja 2001, C3.)

4.5.7. Sijoitus avohuollon tukitoimena

Lapselle tai nuorelle voidaan järjestää avohuollon tukitoimena perhehoitoa tai laitoshuoltoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on (Lastensuojelulaki 14§ 139/90).

Kunkin lapsen, nuoren ja hänen perheensä tilannetta on harkittava tarkoin. On tilanteita, jolloin sijoitus avohuollon tukitoimena on heidän kannaltaan paras ja tarkoituksenmukaisin tehdä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Perhehoitoa ja laitoshuoltoa voidaan järjestää 12 vuotta täytäneelle myös yksin, jos hän sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiaan lapsen kohdalla suositeltavinta on, että häntä ei yksinään sijoiteta, vaan mieluummin perheensä, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa hän on. Alle 12-vuotiaan lapsen huolenpito ja perheen tarvitsemat palvelut tulee järjestää muuten ja pyrkiä tukemaan ensisijaisesti perheen selviytymistä omassa kodissaan. Sijoitusta voidaan käyttää tilanteissa, joissa lapsi ja huoltaja tarvitsevat kodin ulkopuolista hoitoa tai kuntoutusta esimerkiksi lastensuojelulaitoksessa, perheenomaisessa hoitoyksikössä, perhehoitoperheessä, ensi- tai turvakodissa, psykiatrisessa koko perhettä hoitavassa yksikössä tai päihdehuoltolaitoksessa. Edellytyksenä tietysti on, että paikalla on edellytykset työskennellä koko perheen kanssa. (Lastensuojelun käsikirja 2001, C16).

Alle 12-vuotiaalle lapselle voidaan kuitenkin poikkeustapauksissa järjestää hoito kodin ulkopuolella avohuollon tukitoimena, jos lapsen hoidon järjestäminen muulla tavoin on mahdotonta. Tämä hoitomuoto voidaan järjestää enintään kolmen kuukauden ajaksi ja erityisestä syystä sitä voidaan jatkaa enintään kolme kuukautta. (Lastensuojelun käsikirja 2001, C16).

Yleisinä edellytyksinä perhehoidon tai laitoshuollon käyttämiselle avohuollon tukitoimena voidaan pitää seuraavia seikkoja:

1. Sijoitus on lapsen edun mukainen,
2. Muut avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole riittäviä tai tarkoituksenmukaisia,
3. Huoltajien suostumus,
4. Lapsen suostumus, jos hän on 12 vuotta täyttänyt. Myös nuoremman lapsen suostumus edellytetään, jos hän on niin kehittynyt, että hänen tahtoaan voidaan pitää perusteena toimenpiteelle,
5. Sijoitus on kotihoitoa ja kasvatusta tukeva,
6. Toimenpiteellä pyritään koko perheen tukemiseen huoltosuunnitelman edellyttämällä tavalla,
7. Huoltajat/hoitajat ovat valmiita tiiviiseen yhteistyöhön koko hoidon ajan,
8. Toimenpide on väliaikainen,
9. Huoltosuunnitelman tavoitteena on, että lapsi palaa takaisin kotiin sovitun ajan kuluttua,
10. Huostaanoton tarvetta ei ole. (Virta 1994, 80).

Avohuollon tukitoimenpiteenä tehtävästä sijoituksesta on lapselle annettava asiaa koskeva päätös tiedoksi, vaikka hänellä ennen 15 vuoden ikää ei ole valitusoikeutta asiassa. Avohuollon tukitoimenpiteenä tehtävään sijoituksen voidaan ryhtyä vain lapsen molempien huoltajien suostumuksella. (emt, 80, 82).

Perhehoitona tai laitoshuoltona annettavan tukitoimen sisältönä on joko lapsen kasvatuksen tukeminen tai lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden huoltajiensa kuntoutumisen edistäminen. Avohuollon tukitoimessa korostuu vanhempien kasvatuskyvyn ja kasvatumahdollisuuksien kohentaminen ja/tai palauttaminen ennalleen. Jos on selvää, että vanhempien tilanteen, heidän kasvatuskynsä tai muun tilanteen kohentumisesta ei ole toiveita, ei lastensuojelulain 14 pykälän mukaisiin avohuollon tukitoimiin ole syytä ryhtyä. (emt, 81.)

Perhehoito tai laitoshuolto tukitoimena on tarkoitettu väliaikaiseksi hoitomuodoksi. Jos sijoituksen aikana ei näytä olevan saatavissa korjausta lapsen tai perheen tilanteeseen, avohuollon tukitoimia ei tule jatkaa, vaan on ryhdyttävä valmistelemaan huostaanottoa. (Virta 1994, 83.)

Kun määräaikojen puuttuminen 12 vuotta täyttäneiden lasten osalta on käytännössä johtanut ylipitkiin sijoituksiin, saattaa määräaikojen joustamattomuus tällaisissa tapauksissa johtaa ”turhiin” huostaanottoihin. Se voi johtaa myös avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen jatkamiseen joko suoraan laissa säädetyt enimmäisrajat ylittäen tai katkaisemalla sijoitus keinotekoisesti joksikin aikaa. Tämä kuitenkin on vastoin lainsäätäjän tarkoitusta. (Araneva 2001, 122.)

Vuoden 1983 lastensuojelulakiin tehty muutos (139/90) ei ole vähentänyt avohuollon sijoitusten kokonaismäärää, vaikka alle 15-vuotiaiden ja erityisesti pienempien osuus avohuollon sijoituksista pieneni alkuun. Vuonna 1994 lisääntyivät erityisesti alle kouluikäisten ja peruskouluikäisten avohuollolliset sijoitukset. niitä oli yhteensä noin 2300, yli 400 enemmän kuin vuonna 1993. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 14.) Vuodesta 1992 vuoteen 2000 avohuollon tukitoimena tehdyt sijoitukset olivat maan laajuisesti lisääntyneet 1800 lapsella (Heino 2001, 93).

4.5.8. Yhteenveto

Lastensuojelulain 16 pykälässä ilmenee lastensuojelulain mukaisten toimenpiteiden keskeinen lähtökohta, pienimmän haitan periaate. Lasta suojellaan tarvittaessa tavalla, joka turvaa hänen tasapainoisen kasvunsa ja kehityksensä, mutta joka puuttuu perheen ja lapsen normaaliin elämään niin vähän ja hienovaraisesti kuin mahdollista. Avohuollon tukitoimien ensisijaisuus on osoitus tästä periaatteesta.

Tyypillistä lastensuojelun avohuollon käytännöille on, että perheen ja auttamis- ja tukemismuodot jatkuvat pitkään ja toisiinsa kiertyen. Näiden työmuotojen seuraaminen on osoittanut, miten pitkittyneitä perheiden kriisit usein ovat. Lapsi ja lapsen hätä ovat vaarassa jäädä näkymättömäksi ja on myös epävarmaa, saako lapsi tarpeeksi apua ja hyötyä tästä työskentelystä. (Hurtig & Laitinen 2002, 163.)

Käytännön edellytys avohuollon tukitoimien onnistumiseksi on, että sosiaaliviranomaisten ja huoltajien sekä lapsen tai nuoren kesken onnistutaan rakentamaan myönteinen yhteistyösuhte ja luottamus. (Sosiaali- ja terveystalvelujen lainsäädäntö käytännössä 148 – 149). Mahdollisuus kehittää niin paikallisia kuin perheitten tarpeita vastaavia avohuollon tukitoimia, tarvitsee avukseen myös tutkimusta lasten ja perheiden taustoista, ja niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat riskien kasautumiseen.

4.6. Huostaanotto lastensuojelun menetelmänä

Huostaanotto on vain yksi lastensuojelun toimenpiteistä, mutta suurelle yleisölle se on niistä näkyvin. Se herättää vahvoja tunteita, sillä siinä on usein kuitenkin kysymys eri osapuolten etujen ja näkökulmien jännitteistä. Huostaanotto on puuttumista lapsen ja perheen itsemääräämisoikeuteen, ja siten se on myös oikeusturvakysymys sekä lapsen, hänen perheensä että työntekijöiden kannalta. (Huostaanotto 1993, 3.)

Koska huostaanotto on eräs radikaaleimmista toimista, joihin yhteiskunta voi ryhtyä, tarvittaessa pakollakin, on se pyritty legitimoimaan lainsäädännössä mm. turvaamalla valitus- ja kantelumahdollisuudet, säätämällä asianosaisten kuulemisvelvoitteesta sekä velvoittamalla ottamaan lapsen mielipide mahdollisuuksien mukaan huomioon (Palonen 1992, 2-3).

Säännöllisin väliajoin käydään julkista keskustelua lasten huostaanotoista ja sosiaalityöntekijöiden vallankäytöstä. Huostaanottopäätös ei ole koskaan helppo asia kenellekään osapuolelle, ja sen tekijöiltä edellytetään vahvaa ammattitaitoa. Huostaanotto on eräs sosiaalityöntekijän vaikeimmista ja vastenmielisimmistä tehtävistä. Usein sosiaalityöntekijä ahdistuu pohtiessaan, oliko jokin huostaanotto tarpeen. Ote Palosen (1992, 5) tutkimuksessa mukana olleen malmöläisen sosiaalityöntekijän haastattelusta kertoo tästä epävarmuudesta:

” Det som är gräsligt är att vi är så förvirrade. Dt känns som vi ror runt, inte på något sätt bra. Jag känner mig så himla osäker på vad det är vi gör.”

Samasta epävarmuudesta kertoo sosiaalityöntekijöiden kommentit vuonna 2001 tekemässäni ryhmähaastattelussa:

” Tilanteet tuntuu vaikeilta. Asiakkaat kokevat, että me halutaan ottaa lapset pois, vaikka työntekijät toivoisivat, että ei vaan tarvitsisi tehdä huostaanottoa ”

” Ei omia tunteita voi sulkea pois, ristiriita lapsen edun ja vanhempien ymmärtämisen välillä. Myös oikeusprosessit käyvät mielessä. Miten selvittäisiin mahdollisimman ”vähällä”. ” (Hakoma 2001, 30.)

Huostaanotto on toiminnallinen prosessi, joka lähtee liikkeelle jonkun yksityisen henkilön tai viranomaisen tekemästä lastensuojeluilmoituksesta. Huostaanotto tapahtuu kokonaisharkinnan avulla (Virta 1994, 86). Lapsen kotikunnan sosiaaliviranomaisen tulee päättää lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta (Sosiaalihuoltolaki 13 § 1 mom. 1 kohta ja 14 § 1 mom.; Lastensuojelulaki 45 § ja kotikuntalaki). Kiireellisissä tapauksissa tai olosuhteiden muuten niin vaatiessa, on lapsen oleskelukunnan sosiaalilautakunnan päätettävä huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta (Sosiaalihuoltolaki 15 § ja 16 §).

Huostaanoton aikana kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin päättää mm. lapsen olinpaikasta ja kasvatuksesta. Huostaanoton yhteydessä käsitellään usein arkaluonteisia asioita. Viranomaisilla on velvollisuus pitää perheen yksityiset asiat salassa. Lapsella ja huoltajilla on kuitenkin oikeus tutustua niihin asiakirjoihin, joilla on tai on voinut olla merkitystä asian käsittelyssä. Mikäli viranomaiset eivät jostain syystä katso voivansa antaa näitä tietoja, on siitä tehtävä perusteltu kirjallinen päätös, josta voi valittaa. Pääsääntönä on, että lastensuojeluviranomaisten työskentely perheen kanssa olisi avointa ja luottamuksellista. (Huostaanotto 1999, 9).

Huostaanottoprosessin ja sen vaikuttavuuden laatua voidaan arvioida käyttämällä seuraavia kriteerejä:

1. Lapsen edun kriteerit

Kaikkien toimenpiteiden tulisi sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä edistää lapsen kehitystä ja poistaa sen esteitä. Lyhyen aikavälin onnistumiskriteereinä voidaan pitää mm.

lapsen rauhoittumista, oireiden lieventymistä ja kykyä keskittyä koulunkäyntiin. Pitkällä aikavälillä huostaanoton tulisi varmistaa lapsen kasvaminen tasapainoiseksi ja vastuulliseksi aikuiseksi, joka kykenee läheisiin ihmissuhteisiin ja työntekoon. Täysin onnistunut huostaanotto katkaisee sukupolvien yli ulottuvan huono-osaisuuden kierteen.

2. Laillisuuskaiteerit

Huostaanoton, sen valmistelun ja lopettamisen tulee noudattaa lastensuojelulain säädöksiä. Myös asianosaisten oikeusturva on otettava huomioon prosessin eri vaiheissa. Päätökset on tehtävä kirjallisesti ja kaikkien asiakirjojen tulee täyttää niille asetetut määrämudot. Lisäksi prosessin tulee tapahtua lainmukaisissa aikarajoissa.

3. Subjektiiivisen kokemuksen kaiteerit

Herkimpiä mittareita huostaanoton onnistumisesta ovat lapsen, vanhempien ja muiden kasvattajien sekä työntekijöiden tunteet. Huostaanotto tilanne on kriisi, josta selviytyminen vie voimavaroja. Kriisissä olevaa ihmistä ei voi arvioida samanlaisten mittapuiden mukaan kuin muutoin, ja myös hänen subjektiiivinen kokemusmaailmansa muuttuu. (Huostaanotto 1999, 16 -17.)

Lastensuojelutyön juridisoituminen ei sinällään ole negatiivinen asia. Se on tuonut uudenlaista selkeyttä sosiaalityön kirjaamiskäytäntöihin, pakottanut sosiaalityöntekijät perustelemaan päätösehdotuksena entistä tarkemmin ja ottamaan vanhempien oikeusturvan tosissaan (Sinko 2001, 134). Sosiaalityöntekijä vastaa siitä, että hänen tuottamansa määrätykset ovat perusteltuja sekä siitä, että hänen tehtävänsä jatkuu psykososiaalisena työnä. Hän vastaa ennen kaikkea siitä, mitä päätöksestä seuraa muille subjekteille (Heino 1997,369). Toisaalta on nähtävä, että myös ongelmanmäärittelyt on sovitettu lainsäädännön edellyttämiin ehtoihin, ei ensisijaisesti asiakkaiden vaikeuksien ja/tai voimavarojen analysointiin tai arviointiin (Kananaja & Turunen 1996, 81).

4.6.1. Huostaanoton edellytykset

Avohuollon ensisijaisuudesta huolimatta huostaanotossa ja sijaishuollon järjestämisessä ei tule viivytellä, mikäli ongelmat ovat niin vakavia, ettei avohuollon tukitoimin ole mahdollisuutta saada aikaan korjausta tilanteeseen (Lastensuojelulaki 9 § 2 mom.). Lapsella on oikeus tulla huostaan otetuksi, jos hänen etunsa sitä vaatii (Gottberg 1994, 5).

Sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto

1. Jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään
2. Jos avoimuuden tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja
3. Jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Huostaanottoon voidaan ryhtyä vain silloin, kun kaikki kolme edellä mainittua edellytystä ovat olemassa yhtä aikaa. (Lastensuojelulaki 16 §.)

Huostaanoton edellytysten selvittämällä pyritään lapsen kannalta varmistua siitä, että huostaanotto on se vaihtoehto, joka parhaiten turvaa lapsen kehityksen. Vanhempien kannalta tavoitteena on selvittää, että kaikki mahdollinen on tehty perheen tukemiseksi. Työntekijän kannalta huostaanoton edellytysten selvittäminen antaa ja merkitsee rohkeutta, taitoa ja resursseja puuttua vaikeaan tilanteeseen. (Huostaanotto 1999,19.)

Kun lapsen tarvetta lastensuojeluun arvioidaan huostaanoton kriteereiden täyttymiseksi, täytyy ensin selvittää kodin olosuhteet lapsen kannalta:

1. Toteutuuko lapsen perushoito, saako hän riittävästi ravintoa ja lepoa? Huolehditaanko hänen vaatuksestaan, siisteydestään ja erityistarpeistaan?
2. Saako lapsi kasvattajiltaan ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä, iän mukaista valvontaa ja ohjausta, taipumuksiaan ja toivomuksiaan vastaavaa koulutusta, kasvatusta, joka ei alista mielivaltaisesti ja loukkaa, eikä sisällä ruumiillista kuritusta eikä seksuaalista hyväksikäyttöä?
3. Onko lapsen kasvuympäristö turvallinen ja virikkeitä antava? Onko hänellä pysyvä, turvallinen koti, jossa ei vietetä häiritsevää elämää? Voiko lapsi luottaa kasvattajiinsa ja näiden lupauksiin? (emt, 19 - 20.)

Nuorten kohdalla lastensuojelun tarve saattaa liittyä heidän omaan käytökseensä. Tällöin huostaanoton perusteina voi olla päihteiden käyttö, rikollinen teko tai elämäntapa tai muu edellisiin rinnastettava käyttäytyminen. Koulunkäynnin laiminlyönti ei kuitenkaan yksinään ole riittävä peruste huostaanottoon. (Huostaanotto 1999,21.)

Huostaanoton toisena edellytyksenä on selvitettävä avohuollon tukitoimien tarkoituksenmukaisuus, niiden käytön mahdollisuus tai riittämättömyys. Mikäli avohuollon tukitoimien todetaan olevan epätarkoituksenmukaisia, on se voitava perustella. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi huoltajan tai huoltajien vankeustuomio, sairaalassaolo tai lapsen kohdistunut vakava rikos. Jos tukitoimet eivät perheen tai lapsen yhteistyön puutteen vuoksi ole mahdollisia, tulee varmistaa, että vanhemmat ymmärtävät tukitoimien vastaanottamisen olevan edellytys sille, että lapsi voi olla vanhempien hoidossa. Myös perheen omat toiveet tukitoimien suhteen tulee selvittää. Mikäli tukitoimet katsotaan riittämättömiksi, on todettava, millaisia tukitoimia on yritetty, miten perhe niihin on suhtautunut, minkälaisia tuloksia on saatu ja olisiko vielä jokin työmuoto, jota voitaisiin kokeilla. (emt, 22.)

Kolmantena edellytyksenä huostaanotolle on se, että sijaishuolto on lapsen edun mukaista. Huostaanottoa harkittaessa peruskysymys on, turvaako sijoittamine kodin ulkopuolelle lapsen kehityksen paremmin kuin kotiin jääminen. Toisin sanoen voidaanko sijaishuollossa huolehtia paremmin lapsen perushoidosta, järjestää valvontaa ja rajoja, varmistaa kasvuympäristön turvallisuus, turvata koulunkäynti, tarjota enemmän ymmärtämystä ja hellyyttä, turvata ruumiillinen koskemattomuus, valmentaa itsenäistymiseen, lopettaa lapsen vahingollinen elämäntapa ja onko käytettävissä sopiva sijaishuollon muoto. (emt, 23.)

Lastensuojelulaki ei nykyisessä muodossaan tunne huoltajien ja 15 vuotta täyttäneen lapsen suostumuksen perusteella järjestettävää huostaanottoa. Suostumus tai sen puuttuminen eli asiakkaan mielipide on kirjattava kuitenkin huostaanottopäätökseen. Säännösten perusteella suostumuksesta tai sen puuttumisesta riippumatta on aina täytettävä huostaanoton kaikki kriteerit. (Virta 1994, 86.)

4.6.2. Kiireellinen huostaanotto

Jos lapsi on lastensuojelulain 16 pykälässä mainituista syistä välittömässä vaarassa, hänet voidaan ottaa lastensuojelulain 18.1.pykälän nojalla kiireellisesti huostaan virkamiespäätöksenä ilman sosiaalilautakunnan myötävaikutusta. Päätöstä ei tarvitse alistaa Läänin oikeudelle. Kiireellistä huostaanottoa ei saa käyttää useita peräkkäisiä kertoja, vaan lapsen sijaishuollon järjestämiseen huostaanotolla on ryhdyttävä tarvittaessa. Kiireellinen huostaanotto lakkaa viimeistään 14 päivän kuluttua päätöksestä, jollei sitä tänä aikana oteta huostaanottoasiana käsiteltäväksi lastensuojelulain 17 pykälän mukaisesti. (Lastensuojelulaki 18 pykälä 1990/139). Kiireellisessäkin huostaanotossa edellytetään huostaanoton kriteerien täyttymistä ja lisäksi sitä, että kyseessä on välitön vaara tai tilannemuutoin edellyttää kiireellistä huostaanottoa. Kuulemismenettelyn sivuuttaminen kiireellisessä huostaanotossa ei ole menettelyvirhe. (Virta 1994, 98.)

1.7.1990 voimaan tulleella lainmuutoksella täsmennettiin aikarajoja siten, että huostaanottoasia on käsiteltävä viimeistään 30 päivän kuluessa kiireellisestä huostaanottopäätöksestä, muussa tapauksessa huostaanottopäätös raukeaa. Erittäin painavasta syystä määrääaikaa voidaan jatkaa enintään 30 päivää. (Lastensuojelulaki 18§; Palonen 1992, 11 - 2.)

Vaikka valmistelu-aika voi olla korkeimmillaan 60 päivää, saattaa tämäkin aika osoittautua lyhyeksi, sillä esimerkiksi asiantuntijalausuntojen hankkiminen huostaanottopäätöksen tueksi voi vieä pidemmän ajan. Kiireellisen huostaanoton syyt, esimerkiksi vanhempien olosuhteet, eivät myöskään ehkä korjaudu tuossa ajassa. (Palonen 1992, 12.)

Kiireellinen huostaanotto voi aktivoida vanhempia korjaamaan elämäntilannettaan. Tällöin kiireellinen huostaanotto antaa niin lapselle, vanhemmille kuin sosiaalityöntekijällekkin uuden näkökulman tilanteeseen ja mahdollisuuden tarkastella huostaanoton tarpeellisuutta. (emt, 12 - 13.)

4.6.3. Varsinainen huostaanotto

Lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista tulee valmistella siten, että lastensuojelun tehtävissä toimiva sosiaalityöntekijä on yhteistyössä lasten huoltoon perehtyneen toisen sosiaali-

työntekijän kanssa. Vain poikkeustapauksissa voi sosiaalityöntekijä valmistella yksin huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen. (Lastensuojeluasetus 3 §.)

Päätöksen huostaanotosta tekee sosiaalilautakunta tai sen jaosto ellei sitä ole delegoitu viranhaltijalle. Ennen huostaanottoa koskevan päätöksen tekemistä tulee laatia sijaishuoltoa koskeva huoltosuunnitelma. Päätös huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta on tehtävä sosiaalihuoltolain vahvistaman kaavan mukaisella lomakkeella. (Lastensuojelun käsikirja 2001, D2.)

Sosiaalilautakunnan on lastensuojelulain 17 pykälän (9.2.1990/139) mukaisesti ennen päätöstä lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta aina, kun se on mahdollista lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen, selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide esillä olevista ratkaisuista sekä varattava 12 vuotta täyttäneelle lapselle, lapsen vanhemmille, lapsen huoltajille sekä henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi ällöin on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut, tilaisuus tulla kuulluksi siten kuin kuulemisesta hallintomenettelylain 15 pykälässä säädetään. Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa vastustaa huostaanottamista tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista tai asiassa ei ole voitu suorittaa 1 momentin edellyttämää kuulemistä, on päätös alistettava 30 päivän kuluessa lääninoikeuden vahvistettavaksi. (Lastensuojelulaki 17 pykälä 1990/139.)

Lastensuojelulain 19 pykälän perusteella on sosiaalilautakunnalla oikeus päättää huostassa olevan lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Sosiaalilautakunnan tulee kuitenkin pyrkiä yhteistoimintaan lapsen vanhempien ja muiden huoltajien kanssa. Huostassapidon aikana tuomioistuin voi päättää siitä, kenelle lapsen huolto ja holhoaminen on uskottava siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa ja holhouslaissa on säädetty.

Huostaanottoa valmistellaan yhdessä perheen kanssa tavallisesti siten, että lapsi ja perhe voivat hyväksyä tilanteen, mutta aina siihen ei ole aikaa tai yhteisymmärrystä. Joka tapauksessa on otettava huomioon, että omasta kodista muualle sijoittaminen on riskitilanne, joka voi vaurioittaa lasta, ellei hän saa siihen riittävää tukea. Prosessia ei kuitenkaan saa tarpeettomasti pitkittää eikä päätöstä viivyttää. Vaikka huostaanotto yleensä on vasta viimeinen toimenpide, on kuitenkin niin

vahingollisia tilanteita, että huostaanotto joudutaan toteuttamaan välittömästi. (Huostaanotto 1999, 25.) Huostaanottoratkaisun ja huostaanoton ajankohdan määräävät viime kädessä perheen tukemiseen osallistuneet asiantuntijat (Kähkönen 1994, 92).

Huostaanotto liittyy perheen kriisitilanteeseen, ja sekä lapsi että hänen vanhempansa ja muut läheisensä tarvitsevat apua siitä selviytyäkseen. (Huostaanotto 1999, 25.)

Suurin osa huostaanotoista tehdään yhteisymmärryksessä vanhempien kanssa ja tuolloin huostaanottoon riittää toimivaltaisen viranhaltijan päätös. Jos huoltaja tai lapsi vastustaa, seuraa aina oikeusprosessi. (Salo 2001, 7.)

Lastensuojelun asiakkaille on huostaanoton yhteydessä tehtävä kirjallinen huoltosuunnitelma. Huoltosuunnitelma on työntekijän ja asiakkaan yhteinen työväline, ja se tehdään yhdessä lapsen, hänen vanhempiensa, huoltajiensa sekä mahdollista sijaishuoltoa tarjoavien henkilöiden kanssa. Sijaishuollon toimivuus on ratkaisevaa huostaanoton toteutumisessa. Tällöin tarkka, kirjallinen huoltosuunnitelma on välttämätön. Suunnitelman ei tarvitse olla yksimielinen, mutta mahdolliset erimielisyydet on syytä kirjata näkyviin. Sen avulla konkretisoidaan, mitä huostaanotto käytännössä tarkoittaa ja mihin sillä pyritään. Suunnitelma on liitettävä huostaanottopäätökseen. Sijaishuollon aikana suunnitelman tekoon osallistuu myös lapsen sijaisperhe tai lastensuojelulaitoksen työntekijä. (Huostaanotto 1999, 26; Virta 1994, 98.)

Huostaanottopäätökseen liittyvän huoltosuunnitelman tulee sisältää seuraavat asiat:

1. Sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet
2. Yhteydenpidon järjestäminen vanhempiin ja läheisiin henkilöihin
3. Tuen ja avun järjestäminen vanhemmille tai sijaishoitajille
4. Tapaamiset, neuvottelut ja muu yhteydenpito lapselle läheisten henkilöiden ja sijaishuollosta vastaavien kesken
5. Miten usein suunnitelma tarkistetaan
6. Sijaishuollon mahdolliset kustannukset vanhemmille

(Huostaanotto 1999, 26.)

Tavoitteina huoltosuunnitelman laatimisessa on kuulla lasta ja auttaa häntä hahmottamaan tulevaisuuttaan, tukea hänen osallisuuttaan oman elämänsä keskeisissä ratkaisuissa ja antaa mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon. Huoltosuunnitelma auttaa myös perhettä hahmottamaan lapsen tulevaisuutta ja selkiyttää vanhempien /huoltajien roolia ja osallistumista huostaanoton aikana. Työntekijän kannalta huoltosuunnitelma auttaa työntekijää muodostamaan yhteisesti hyväksyttäviä toimintatapoja, tavoitteita ja yhteistyötä eri osapuolten kanssa sekä luomaan toimivaa rakennetta lapsen, perheen ja sijaishuollon kanssa työskentelyyn. (Huostaanotto 1999, 27.)

Huostaanottoon liittyvät asiakirjat ovat salaisia, ja niistä tulee ilmetä lapsen ja perheen tausta, huostaanottoon johtanut kehityskulku aikajärjestyksessä sekä se, mihin lainkohtaan huostaanotto perustuu. Myös päätöksen perustelut eli näyttö on tultava asiakirjoista esille. Asiakirjoihin kirjaamisen tavoitteina ovat lapsen oikeus saada tietoa itseään koskevista asioista, huostaanottoon johtaneen kehityskulun selostaminen luotettavasti ja asianosaisten kannalta ymmärrettävästi. Myös työntekijän kannalta oikeusturva toteutuu, kun huostaanoton perustelut ovat asianmukaisesti kirjattu. Asianosaisilla on oltava tilaisuus antaa selityksensä mahdollisista asiantuntijoiden lausumista. (emt, 26 - 29.)

Huostaanoton yhteydessä on laitettava kirjallinen ilmoitus kaikille niille, joilla on lainmukainen oikeus tulla kuulluksi. Heitä ovat 12 vuotta täyttänyt lapsi, äiti, isä, huoltaja, henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on ollut välittömästi ennen asian käsittelyä. Kuulemistilaisuus on luottamuksellinen ja siitä on syytä tehdä muistio, jonka asianosainen voi allekirjoittaa. Kuuleminen voi tapahtua myös kirjallisesti. Asianosaisille on oikeus hankkia kuulemista varten asiamies tai avustaja. Ellei kuulemista voida suorittaa, on se ilmoitettava huostaanottopäätöksessä. Tällöin päätös alistetaan lääninoikeuden vahvistettavaksi. (Lastensuojelulaki 17 § 1990/139; Huostaanotto 1999, 30.)

Kuulemisen tavoitteena on antaa lapselle tilaisuus vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin ja antaa hänen tuntea tulleensa ymmärretyksi, selvittää hänen näkemyksensä huostaanotosta ja varmistaa hänen tietojen saamisensa. Vanhempien kohdalla kuuleminen antaa oikeuden ilmaista kantansa ja tietonsa asiaan vaikuttavista seikoista. (emt, 31.)

Kirjallisen huostaanottopäätöksen tavoitteena on lapsen edun ja oikeusturvan toteutuminen, vanhempien kohdalla kirjallinen päätös turvaa tiedon huostaanoton perusteista ja työntekijän kannalta kyseessä on myös oikeusturvan toteutuminen, työvaiheen ja toimenpiteiden virallinen vahvistaminen. (Huostaanotto 1999, 33.)

4.6.4. Sijaishuolto

Lastensuojelulain 22 pykälän mukaan lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltoon voidaan sijoittaa vain sosiaalilautakunnan huostaanottama lapsi.

Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona tai laitoshuoltona taikka muulla tarkoitukseenmukaisella tavalla. Alle 12-vuotiaan lapsen saa sijoittaa koulukotiin tai muuhun siihen rinnastettavaan yksityiseen lastensuojelulaitokseen vain yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on. (Lastensuojelulaki 1990/139.) Lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti myös vanhempiensa tai muiden huoltajiensa hoidettavaksi tai kasvatettavaksi.

Lastensuojelulain 23 pykälän mukaan lasta sijaishuoltoon sijoitettaessa, on hänen huoltoonsa liittyvissä kysymyksissä kuultava niitä, joiden kanssa sosiaalilautakunta on tehnyt perhehoitoa koskevan sopimuksen, taikka lastensuojelulaitoksen johtajaa, jollei kuuleminen asian ratkaisemisen kannalta ole tarpeetonta. (Lastensuojelulaki23§)

Lastensuojelulain 24 pykälän mukaan lapselle on sijaishuollon ajan turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä, ja pitää heihin yhteyttä. Sosiaalilautakunnan on tuettava ja autettava lapsen ja hänen vanhempiensa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa.

Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa, jos siitä on ilmeisen selvästi vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle tai jos se on välttämätöntä vanhempien, sijaisperheen, laitoksen muiden lasten tai

laitoksen henkilöstön turvallisuuden vuoksi. Sosiaalilautakunta voi 1 momentissa mainituin edellytyksin myös päättää, että lapsen olinpaikkaa huostassapidon aikana ei ilmoiteta vanhemmille tai huoltajille. (Lastensuojelulaki 25 §.) Lisäedellytyksenä on lastensuojeluasetuksen 9 pykälässä säädetty, että rajoittaminen on välttämätöntä hoidon ja kasvatuksen kannalta. (Araneva 2001, 118.)

Määräaikaisesta yhteydenpidon rajoittamisesta tulisi aina tehdä päätös, jos siitä ei ole voitu asianomaisia tyydyttävällä tavalla sopia huoltosuunnitelmassa tai muutoin. Päätöksessä on perusteltava sekä rajoittamisedellytykset että rajoittamisen kesto. (Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistio 1998, 88.)

Sosiaalilautakunnan on omasta aloitteestaan selvitettävä sijaishuollossa olevalle lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaan asiakirjojen ja muun aineiston perusteella, miksi hänet on otettu huostaan sekä selostettava niitä toimia, joihin aiotaan ryhtyä. Lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin erittäin tärkeää yksityistä etua. (Lastensuojelulaki 26§.)

Samalla kun sosiaalilautakunta tai muu kunnan sosiaalihuollon yksilöllisestä toimeenpanosta vastaava luottamushenkilöelin tai viranhaltija päättää lapsen huostaanottamisesta, sen on tehtävä ratkaisu lapsen sijaishuoltoon sijoittamisesta. Lapsen etu ja kaikkien asiaan vaikuttavien tekijöiden huomioonottaminen, kokonaisharkinta, on päätöksenteon ja sijoituksen perusta. Päätös voidaan tehdä oikeuskäytännön mukaan yleisenä nimeämättä sijaishuoltopaikkaa. Päätös voi olla esimerkiksi sellainen, että lapsi sijoitetaan perhehoitoon. (Virta 1994,110.)

Sijaishuollon tavoitteena on lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin turvaaminen. Sijaishuollon tulee vaikuttaa suotuisasti lapsen myöhempään kehitykseen(emt, 110).

Sijoituspaikan valinnassa pyritään huomioon ottamaan lapsen mahdolliset erityiset hoidon ja tuen tarpeet. Myös sijoituspaikan sijainti on lapsen ja hänelle tärkeiden henkilöiden, erityisesti vanhempien yhteydenpidon kannalta tärkeää. Hoitopaikalla tulee olla valmiudet yhteistyöhön vanhempien/huoltajien kanssa. Perhehoidossa on otettava huomioon perheen rakenne, kuten muiden

lasten määrä ja ikä sekä sijaishuoltajien saama valmennus tehtäväänsä. Perhekodeissa ja laitoksissa on huomioitava hoidettavien lasten määrä, ikä ja sijoitusperusteet sekä hoidon tai kunto u-tuksen erityisvalmiudet. (Huostaanotto 1999, 44.)

Sijaishuollon tavoitteena on lapsen kannalta turvata lapsen kasvu- ja elinolot sekä lainmukainen hoito ja kasvatus mahdollisimman sopivassa ja pysyvässä sijoituspaikassa. Vanhempien kannalta sijaishuollon tavoitteena on vanhemmuuden säilyminen sijoituksesta huolimatta. Työntekijän kannalta on tärkeää sijoituksen huolellinen valmistelu ja toteutus. (emt, 46.)

Huostaan otetut ja sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret tuntevat usein, että asiat vain tapahtuvat omalla painollaan ja ympäristön ehdoilla ja oma mahdollisuus vaikuttaa oma n elämän kulkuun on rajallinen tai puuttuu kokonaan. Sijaishuollon arjessa tulee pyrkiä kiinnittämään huomiota lasten mahdollisuuteen osallistua ja vaikuttaa oman elämänsä kulkuun. Kokeakseen osallisuutta on oltava mahdollisuus olla aktiivisesti mukana arkipäivän toimissa. Lapsen ja nuoren on saatava perustelut niille muutoksille, joita hänen arkielämässään tapahtuu. Lasten ja nuorten kiinnostus omien asioiden hoitamiseen syntyy todellisista mahdollisuuksista vaikuttaa ja tehdä päätöksiä. (Kohti uutta lapsipolitiikkaa 2002, 12.)

4.6.4.1.Perhehoito

Perhehoidolla tarkoitetaan henkilön, hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Poikkeuksellisesti sijais-huolto voidaan järjestää myös lapsen omassa kodissa, lähinnä sen selvittämiseksi, täytyvätkö edellytykset huostassapidon lopettamiselle. (Virta 1994, 111.)

Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus perheenomaiseen ympäristöön sekä hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää lapsen perusturvallisuutta ja hänen sosiaalista kehitystään. Tämä tarkoittaa myös lapsen kasvattamista ja kasvamista aikuisuuteen ja vastuullisuuteen.(emt, 111.)

4.6.4.2. Laitoshuolto

Lastensuojelulaitoksia, joissa voidaan järjestää lapsen sijaishuoltoa ja laitoshuoltoa tukitoimena ovat lastenkodit, nuoriso- ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset (Lsl 29§).

Laitoshuollossa lapsen hoidon, kasvatuksen ja huolenpidon toteuttamisessa noudatetaan lastensuojelun yleisiä periaatteita. Hoidon ja kasvatuksen tulee olla lapsen edun mukaista. Laitoshuolto ei ole lastensuojelun kontrollikäytäntöjen perusmalli eikä siksi edes tarkoitettu (Virta 1994, 114).

Eri lastensuojelulaitosten luonnetta voidaan kuvata esimerkiksi seuraavalla jaottelulla:

- pitkäaikainen hoito
- lyhytaikainen kriisityö
- vastaanotto/tutkintatyypinen hoito
- koko perheen hoito
- kaikenikäisille lapsille tarkoitettu hoito
- vain nuorille tarkoitettu hoito
- erityisesti psykiatrisen hoidon tarpeessa oleville lapsille ja nuorille tarkoitettu hoito. (Hujala 1989).

4.6.5. Huostassapidon lopettaminen, jatkaminen, lakkaaminen ja raukeaminen

Huostassapito on lopetettava, kun sen perusteita ei enää ole, jollei lopettaminen ole selvästi lapsen edun vastaista. Pyrkimyksenä on mahdollisuuksien mukaan palauttaa lapsi huoltajilleen, kun kodin olosuhteet ovat parantuneet tai muu huostaanoton peruste on lakannut. (Huostaanotto 1999, 50).

Huoltajat ja 15 vuotta täyttänyt lapsi voi pyytää huostaanoton lakkauttamista sosiaalilautakunnalta. Mikäli huostassapitoa ei pyynnöstä huolimatta katsota voivan lopettaa, on siihen oltava vankat perustelut. Huostassapidon lopettamisesta tehdään päätös, johon tulee sisältyä jälkihuoltosuunnitelma. (emt, 50 - 51.)

Huostassapito lakkaa, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai solmii avioliiton (Lastensuojelulaki 20 §, Huostaanotto 1999, 51.)

Huostaanottopäätös raukeaa, ellei sitä ole pantu toimeen kolmen kuukauden kuluttua siitä, kun päätös on saanut lainvoiman (Lastensuojelulaki 21 § 1983, Huostaanotto 1999, 51.)

Huostassapidon lakkauttamisen tavoitteena on lapsen kannalta omaan perheyhteisöön palaaminen, kun se on mahdollista. Vanhempien kannalta tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, perhetilanteen muuttuminen ja perheen kuntoutuminen. Työntekijän kannalta huostassapidon lakkauttamisen tavoitteena on suunnitelmallinen työskentely huostaanottovaiheen päättämiseksi. (Huostaanotto 1999, 52.)

Työskentely huostaan otetun lapsen ja perheen kanssa ei pääty lapsen sijoittamiseen, vaan mahdollisuuksien mukaan pyritään lapsen kotiuttamiseen. Jos kuitenkin lapsi on ollut jo usean vuoden ajan sijaishuollossa ja hänelle on syntynyt tunnesiteet perhehoitajiin ja vastaavasti omat vanhemmat ovat etäännyneet, on lapsen edun mukaista pitää huostaanotto ja sijoitus voimassa, vaikka kodin olosuhteet olisivat korjaantuneet. (Lastensuojelulaki 20 § 1983, Lastensuojelu käsikirja 2001, D12.)

Huostassapidon jatkamisen tai lopettamisen edellytykset ovat aina tutkittava huoltosuunnitelmaa tarkistettaessa (Virta 1994, 100).

4.6.6. Jälkihuolto

Kunnalla on 1.1.1990 (asumisen osalta 1.1.1993) jälkeen ollut ehdoton velvollisuus järjestää jälkihuoltoa sijaishuollossa olleelle lapselle. Jälkihuolto velvoittaa tukemaan lapsen tai nuoren vanhempia ja huoltajia sekä lapselle läheistä henkilöä, jonka hoidossa hän on ollut. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. (emt, 120.)

Jälkihuoltana annetaan lastensuojelulain 13 ja 14 pykälän mukaisia avohuollon tukitoimia. Jälkihuoltoajalle tehdään huoltosuunnitelma. (Lastensuojelun käsikirja 2001, D12.)

Sijaishuollon päättymisen jälkeen lapselle tai nuorelle annettavaa jälkihuoltoa säännellään lastensuojelulain 34 pykälässä. Lastensuojelulain 34 pykälän sanamuoto sekä sitä koskeneen hallituksen esityksen perustelut (HE 177/1989) tukevat tulkintaa, että jälkihuolto on turvattu subjektiivisena oikeutena. Asiakkaalla on luonnollisesti oikeus kieltäytyä jälkihuollosta. (Sosiaali- ja terveyspalvelujen lainsäädäntö käytännössä 2001, 154 - 155.)

Yhteistyössä lapsen tai nuoren, hänen huoltajiensa ja perhettä tukevien tahojen kanssa tehtävä kirjallinen suunnitelma voi sisältää lapsen/nuoren koulutuksen järjestämisen, taloudellisen tuen ja asunnon järjestämiseen liittyviä seikkoja, Korvaukset lapsen ylläpidosta ja hoidosta, jos lapsen huolto on uskottu perhehuoltosopimuksen tehneille henkilöille. Jälkihuoltosuunnitelman tavoitteena on lapsen kohdalla varmistaa riittävä tuki myönteisen kehityksen jatkumiseksi, vanhempien kohdalla varmistaa tarvittavan tuen mahdollisuus ja työntekijän kannalta tukea ja valvoa lapsen tilannetta. (Huostaanotto 1999, 54.)

4.6.7. Yhteenveto

Huostaanotossa on aina kysymys lapsen edun turvaamisesta. Kysymys ei siis ole lapsen huoltajien tai julkisen viranomaisen intressistä. Jos eri intressitahot ovat ristiriidassa keskenään, lapsen intressi ratkaisee. Tämän intressin mukaisesti on viranomaisen, myös tuomioistuimen, toimittava edellyttäen, että asia muutoin on hoidettu oikeilla menettelytavoilla ja sisällöllisesti oikein. (Virta 1994, 102.)

Huostaanotto on väline puuttua perheessä pitkään jatkuneisiin ja lapsen hyvinvointia vakavasti vaarantaviin ongelmiin. Toimenpiteenä se erottaa lapsen vanhemmistaan sekä konkreettisesti, asumisen järjestämisenä, että myös tehdessään lapsen näkyväksi oikeudet omaavana subjektina. (Hurtig & Laitinen 2002, 162.)

Sami Mahkonen (1991) toteaa kirjassaan, *Voidaanko lasta lailla suojella?*, että perusajatusta voidaan kuvata puhumalla lastensuojelusta ja lasten suojelusta. Lastensuojelu on suojaverkko lähinnä huostassa oleville lapsille ja lasten suojelusta on kysymys silloin, kun puhutaan kaikista lapsista ja heille tarjottavista normaalipalveluista. (Mahkonen 1991, 105.) Mielestäni Mahkonen osuu oikeaan siinä ajatuksessa, että lastensuojelulaki on onneksi vain pieni osa lasten elämää.

Säännöllisin väliajoin käydään julkista keskustelua lasten huostaanotoista ja sosiaalityöntekijöiden vallankäytöstä. Sosiaalityöntekijöitä syytetään yhtäältä liian varhain puuttumisesta, toisaalta liian myöhään auttamisesta. Huostaanottopäätös ei ole koskaan helppo asia kenellekään osapuolelle. Sen tekijöiltä edellytetään vahvaa ammattitaitoa. (Heino 2001, 92.)

Vuoden 2000 aikana oli huostaan otettuna ja sijoitettuna oman kodin ulkopuolelle yli 7 300 lasta. Kymmenessä vuodessa näiden lasten määrä on lisääntynyt tuhannella eli 15 prosentilla. (emt, 94.)

V LAPSUUDEN RISKITEKIJÄT

Perheen, työn ja terveyden kolminaisuuteen liittyy fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten tarpeiden tyydyttäminen. Se, kuinka perhe pystyy omalta osaltaan näitä tarpeita täyttämään, liittyy perheen ulkoisiin ja sisäisiin tekijöihin. Ulkoisia tekijöitä ovat mm. perheiden taloudellinen tausta, asuminen, vanhempien kulutustaso ja ammatit. Perheiden sisäiset voimavarat taas liittyvät perheen historiaan, vanhempien ja lasten persoonallisuuteen ja keskinäisiin suhteisiin. (Forssen ym. 2001,9.) Riskien ja selviytymistä tukevien tekijöiden tunnistamisen ja kriittisen arvioinnin avulla voidaan parhaimmillaan havaita haavoittuvissa olosuhteissa elävien lasten ja nuorten avun tarvetta (Vornanen 2001, 28 - 29).

Suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa on viitteitä siitä, että useiden lasten huostaanottojen taustalla on vanhempien pitkäaikaisia ja kasautuneita vaikeuksia, joista näkyvimmin tulevat esiin päihteiden väärinkäyttö ja mielenterveydelliset vaikeudet yhdistyneenä lasten hoidon laiminlyöntiin. Useiden huostaanotettujen lasten vanhempien elämää rasittavat lisäksi myös sosiaaliset ja taloudelliset vaikeudet. (Mäenpää & Törrönen, 1996.)

Kähkösen (1994, 91 - 93) tutkimuksessa 32 huostaanotetun lapsen taustasta löytyi 14 tapauksessa päihdeongelma ja 11 tapauksessa mielenterveysongelma. Huostaanottohetkellä 18 lapsella oli yhden huoltajan perhe. Kähkönen kysyykin, voidaanko päätellä ulkoisten tekijöiden olevan ensisijaisia tekijöitä perheiden ohjautumisessa lastensuojelun asiakkaiksi, kun perhetason ongelmien suhteen huostaanotettujen lasten perheiden tilanteet erosivat toisistaan, mutta ulkoisten toimintaedellytysten osalta ne näyttäytyivät hyvinkin samanlaisina. (Kähkönen 1994, 110 - 111.)

Hyvinvoinnin riskejä tai uhkia ei tulekaan tulkita suoraviivaisesti. Tietyt olot eivät aina näyttäydy samanlaisina kaikkien kokemuksissa eikä niillä ole samanlaisia seurauksia ihmisten elämässä. Riskitekijöiden pohjalta ei voida ihmisten tulevaisuutta ennustaa, mutta on nähtävissä ja ymmärrettävissä, että pahiten lasten hyvinvointia uhkaa riskitekijöiden pitkäaikaisuus ja kasautuminen. (Törrönen 2001, 71.)

Lapsuuden maisema on muuttunut 1990-luvulla. Viimeisten vuosien aikana on julkaistu useita lasten pahoinvointia kuvaavia tietoja. On havaittu, että traditionaalinen perhesysteemi epävakastuu, uusperheiden ja epävakaiden avoliittojen osuus lapsiperheissä kasvaa. Perheiden hajoaminen on lisääntynyt ja uusperheiden sekä avoparien liitoissa hajoamisen riski on suurempi kuin perinteisissä ydinperheissä. Tähän liittyen lapsuus yksinäistyy (läheisten aikuisten määrä lapsen elämässä on vähentynyt) ja naisten, myös äitien, alkoholin käyttö on samaan aikaan lisääntynyt. Näiden lisäksi vanhempien päihdeongelmat ovat keskeinen tekijä lasten huostaanotoissa ja muussa lastensuojelussa. Lastensuojelun piiriin tulleiden lasten määrä on noussut. Lasten aggressiivinen ja tuhoisa käyttäytyminen samoin kuin mielenterveysongelmat ovat lisääntyneet ja vakavoituneet. Lasten päihteen käyttö on lisääntynyt ja on nyt huolestuttavalla tasolla. Kasvaneesta tarpeesta johtuen mielenterveyspalvelut ovat kuormittuneet ja hoitoon pääsy on vaikeaa. (Järventie & Sauli 2001, 8.)

Pienituloisten lapsiperheiden huoltajista runsaan kolmanneksen huoltaja oli pitkäaikaisesti työtön 1990-luvun loppupuolella. Työttömyys aiheuttaa perheissä paitsi toimeentulon heikkenemistä myös psykososiaalisen elämänpiirin kaventumista. Työttömyys ja perheen muut taloudelliset paineet heijastuvat lapseen paljolti perheen sisäisen ilmapiirin välityksellä. Vanhempien jaksaminen, mielialat ja keskinäinen suhde joutuvat koetukselle, mikä puolestaan saattaa ilmetä lapsissa depressiona, koulusuoritusten heikkenemisenä tai alkoholin käyttönä. Erityisesti pitkään jatkunut työttömyys aiheuttaa syrjäytymistä muillakin elämänalueilla. (Sauli 2001, 37.) Lisäksi lapsuusiässä sosiaalisen syrjäytymisen varhaisia merkkejä ovat alhainen itsearvostus, heikko elämänhallinta ja lapsen ja yhteisön välisten suhteiden haurastuminen. Syrjäytymisen ehkäisystä hyötyisi kuitenkin koko kansantalous. (Järventie & Sauli 2001, 15, 17.)

Pikkulasten sijoitusten seurantatutkimuksessa vuosina 1991 - 1997 tutkimusjoukon kokona oli 57 lasta. Yleisimpänä sijoitusperusteena oli vanhempien alkoholin ja/tai huumeiden käyttö (35 %), vanhempien mielenterveysongelmat (19%) sekä perheväkivalta ja -ristiriidat (19%). Osa lapsista (14%) oli sijoitettu äidin sairauden tai väsymyksen perusteella. Lapsen pahoinpitely tai hänen hoitonsa laiminlyönti, huoltajan pidätys tai henkirikos sekä adoption harkinta olivat yksittäisemmin kirjattuja syitä (8%). (Törrönen 1998.) Lasten elinoloja, terveyttä, kehitystä ja tulevaisuutta

koskevien arvioiden valossa näyttää siltä, että pikkulapsi-ässä tapahtuva sijoitus on vakava signaali vaikeista ja sitkeistä pulmista (Bardy 2001, 64).

Mäenpään ja Törrösen (1996) tekemässä selvityksessä oli mukana 42 lasta Turun kaupungin lastenkodeista vuodelta 1994. Vaikka Mäenpään ja Törrösen tutkimus toteutettiin asiakirjojen sisällysanalyysinä, oli asiakirjoista haettu samantyyppisiä lasta koskevia tietoja kuin omassa tutkimuksessaanikin. Lasten elämäntilanteisiin oli liittynyt turvattomuutta, joka usein oli ollut yhteydessä perheristiriitoihin ja vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmiin. Aineiston 42 lapsen kohdalla huostaanotot olivat tehty lastensuojelulain 16 pykälän nojalla kahdeksaa lasta lukuunottamatta. Huostaanotettujen ikävuodet jakautuivat siten, että alle 5-vuotiaita aineistosta oli 9 lasta, 6-10-vuotiaita 13 lasta, 11 -15-vuotiaita 18 lasta ja yli 15-vuotiaita 2 lasta. Tyttöjä huostaanotetuista oli 9 ja poikia 33. (Mäenpää & Törrönen 1996, 23.)

Lapsen huostaanottoa oli perusteltu niin vanhempien vaikeuksilla kuin lapsen omalla käytökselläkin. Tyttöillä perusteiksi oli kirjattu äidin huono psyykinen kunto tai äidin/vanhempien päihderiippuvuus. Poikien huostaanoton perustelut erosivat lapsen iän mukaan siten, että yli 10-vuotiaille perusteiksi oli kirjattu etupäässä lapsen omaan käytökseen ja kehitykseen liittyviä tekijöitä, kun taas alle 10-vuotiailla perusteluiksi oli merkitty perhevaikeuksia ja lapsen hoidon laiminlyöntiin liittyviä asioita. Yli 10-vuotiaiden perusteluista löytyy sellaisia asioita kuin koulunkäynnin vaikeudet, rikokset, kuljeskelu ja vaeltelu, poissaolot kotoa, epäsosiaalisuus, päihteiden käyttö, psyykkiset ja sosiaaliset vaikeudet, raivokohtaukset, lapsen pahoinpitely, levottomuus, rajattomuus, insemi sekä vanhempien huoltajuuden ja vastuun epäselvyys. (emt, 24.)

Omien etujensa ja oikeuksiensa puolustamisen kannalta lastensuojelun lapsiasiakkaalla on todellinen huono-osaisuuden riski. Hän on usein alimmasta sosiaaliryhmästä lähtöisin, eikä hänellä ole valtaa eikä resursseja huolehtia oikeuksistaan. (Aronen 1994, 33.) Järventie (2001, 84.85) viittaa omiin tutkimuksiinsa todetessaan, että asuinalueella ei näyttäisi olevan syrjäytymisriskin kannalta oleellista merkitystä. Kyseinen tutkimus koski 365 lasta Helsingin alueella vuosituhannen vaihteissa.

Törrösen (1994, 57 - 58) vuodelta 1987 keräämä aineisto antoi viitteitä perheiden heikosta taloudellisesta tilanteesta ja työttömyydestä ja samalla jopa sukupolvittaisesta köyhyyden ja deprivaa-tion jatkumisesta. Arkipäivää rasittavat tekijät, kuten taloudelliset vaikeudet esiintyivät ruuan puutteena, maksamattomina vuokrina, erääntyneinä laskuina, huonokuntoisena asuntona, vähäi-senä kodin kalustuksena ja virikkeettömyytenä tai viranomaisille esitettyinä toiveina harrastus- ja vapaa-ajan hankinnoiksi. Kahdella kolmasosalla oli vaikeuksia koulutuksen, työn tai toimeentu-lon suhteen. Aineistosta kävi esille myös tuolloin päihteiden väärinkäyttö ja lapsen perushoidon laiminlyönti.

Anna Rönkä (1999, 9) on tutkinut sosiaalisen selviytymisen ongelmia aikuisiässä ja lapsuusiän riskitekijöiden yhteyttä. Lapsuuden riskitekijät näyttivät sisältävän muun muassa köyhyyttä ja perheen toimimattomuutta. Eroja riskien kasaantumiseen löytyi myös sukupuolten välillä, niin että riskien kasaantumien on yleisempää miehillä kuin naisilla (Rönkä 1999, 30).

Röngän tutkimus pohjautuu akatemiaprofessori Lea Pulkkisen johtamaan Lapsesta aikuiseksi - tutkimukseen ja hän on sen perusteella jakanut lapsuuden riskitekijät kolmeen tyyppiin, jotka ovat yksilön käyttäytymistyyliin, negatiivisiin koulunkäynti kokemuksiin ja perheoloihin liittyvät tekijät. Perheoloihin liittyvät tekijät käsittivät muun muassa vanhempien sosio-ekonomisen aseman, päihdeongelmat ja heikon vanhemmuuden. (emt, 17.) Rönkä (1999, 39) toteaa, että ongelmien kasautumien on usein pitkäaikainen prosessi, jossa lapsuusiän riskitekijät kasautuvat ja vä-littyvät aikuisuuteen.

Riskien ja uhkien tarkastelun ohella tarvitaan myönteisiä voimavaroja ja mahdollisuuksia koros-tavia lähestymistapoja sekä tavoitteenasetteluja, joihin kaivataan lasten ja nuorten omaa osalli-suutta (Vornanen 2001, 31).

Lasten sijoitusten suhde syrjäytymisen ja liittymisen dynamiikassa on moniulotteinen. Liittymi-nen tarkoittaa tässä kokonaisuuden muodostumista, kiinni olemista, johonkin kuulumista. Syrjäy-tymisessä taas on kyse siitä, että ihminen ei ole osa kokonaisuutta, ei mukana tai ei kuulu jouk-koon. Syrjäytymisessä on kyse liittymisen ongelmasta. Lähtökohtaisesti sijoitusten suhde syrjäy-tymisen ja liittymisen dynamiikassa on kaksinapainen: sijoituksilla pyritään ehkäisemään syrjäy-

tyminen ja turvaamaan liittyminen. Huono-osaisuuden siirtyminen sukupolvien yli on kuitenkin lastensuojelun visaisimpia tehtäviä. (Bardy 2001, 48 - 49.)

VI AINEISTON ANALYYSI

6.1. Tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti

Validiteetti ja reliabiliteetti muodostavat yhdessä mittarin kokonaisluotettavuuden. Validiteetti määritellään yleensä mittarin kyvyksi mitata sitä, mitä sen on tarkoituksin mitata. (Alkula & Pöntinen & Ylöstalo 1994, 89.)

Tutkimuksen reliabiliteetilla käsitetään mittauksen tai tutkimuksen toistettavuutta. Toisin sanoen, kuinka hyvin tutkimuksen tulokset voidaan toistaa identtisissä olosuhteissa tai kuinka hyvin sama luokittelija pystyy yksilöimään ja luokittelemaan saman materiaalin eri aikoina mahdollisimman samalla tavalla ja kuinka eri luokittelijat pystyvät mahdollisimman yhdenmukaiseen yksilöintiin ja luokitukseen. (Eskola 1967, 121.)

Tutkimukseni validiteettia alentaa se, että osassa aineistolle esitettävissä kysymyksissä on jouduttu käyttämään vaihtoehtoa, ”ei mainintaa”. Kysyttäessä esimerkiksi vanhempien ammattiasemaa, jopa lähes puolelle aineistosta jouduttiin valitsemaan edellä mainittu vaihtoehto. Tällaisten kysymysten kohdalla aineiston kuvailu ei voi olla kovinkaan kattava eikä kestäviä johtopäätöksiä voi esittää.

Tutkimuksen reliabiliteetin katson hyväksi, koska aineistona ovat sosiaalitoimen pöytäkirjat, jotka eivät muuta muotoaan ja aineistolle esitettävät kysymykset ovat sellaisia, joissa ei ole erilaisille tulkinnoille juurikaan tilaa.

6.2. Tutkimuksen tulokset

Tutkimuksen tulokset esitän ensin kaikkien kysymysten kohdalta jakaumina, jonka jälkeen tarkastelen muuttujia ristiintaulukoinnilla. Vaikka kyseessä on kokonaisotos, joidenkin ristiintaulukointien yhteydessä olen käyttänyt χ^2 – riippumattomuustestiä, koska olen halunnut nähdä, onko kyseessä systemaattinen vaihtelu vai johtuuko vaihtelu sattumasta.

Esittäessäni tutkimustuloksia lapsen virallisen huostaanoton perusteesta käytän luettavuuden helpottamiseksi vaihtoehtoista käsitteitä siten, että vaihtoehdossa yksi puhun lapsen omasta käytöksestä ja vaihtoehdossa kaksi kasvuoloista.

Tarkoittaessani kysymystä 11 Huostaanoton ”varsinainen” syy, puhun huostaanottoon johtaneista syistä.

6.2.1. Huostaanotettujen lasten määrä

Ajanjaksolla 1945 – 2002 oli tutkimuskunnassa lapsia huostaanotettu 182. Koko maassa huostaanotettuja lapsia oli Pulman (1987, 218 - 219) mukaan vuonna 1950 15 355 lasta ja vuonna 1983 8537 lasta. Alle 15-vuotiaiden lastensuojelutapaukset lisääntyivät vuodesta 1955 vuoteen 1975 1,4 prosentista 1,8 prosenttiin.

Valtakunnallisesti huostaanottojen määrä oli korkeimmillaan 1930-luvun lopulla ja sotavuosina. Sen jälkeen huostaanotot ovat tasaisesti vähentyneet vuodesta 1971 vuoteen 1991. Tänä aikana huostaanottojen määrä puoliintui koko maan tasolla 12 500 huostaanotetusta lapsesta 6200 lapseen. Vuosi 1992 katkaisi tämän kehityssuunnan. Vuonna 1992 huostaanotettujen määrä kasvoi 179 lapsella verrattuna edelliseen vuoteen. (Mikkola & Helminen 1994, 102.)

Stakesin (2000) tilaston mukaan kodin ulkopuolelle sijoitettujen lapsien määrä vuosina 1995 - 2000 nousi siten, että huostaanotettuja oli vuonna 1995 6478 lasta kun luku vuonna 2000 oli jo 7316 lasta (Sosiaali- ja terveystilastot 2000, 1.)

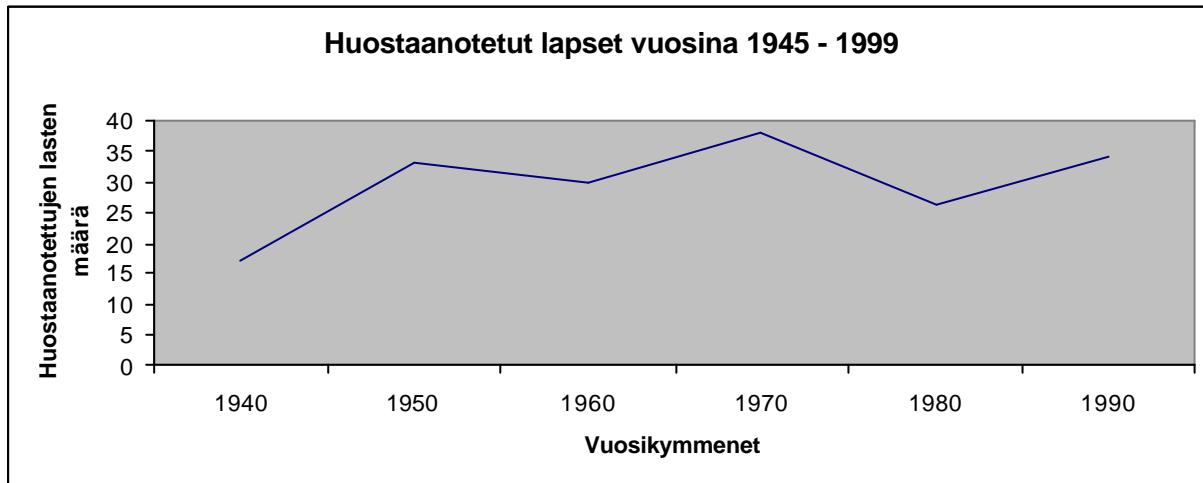
Koko maan tilanteeseen verrattuna tutkimuskunnan tilanne vuosina 1995 ja 2000 oli se, että vuonna 1995 koko maassa huostaanotettujen määrä oli 0,9 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. Taajaan asutuissa kunnissa luku oli 0,7 prosenttia ja tutkimuskunnassa vastaava luku oli 1,0 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. Vuonna 2000 koko maassa huostaanottoja oli 1,1 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. Taajaan asutuissa kunnissa huostaanottoja oli 0,8 prosenttia, kun luku tutkimuskunnassa oli 1,3 prosenttia. Kaupunkimaisissa kunnissa vastaavat luvut olivat vuonna

1995 1,2 prosenttia ja vuonna 2000 1,5 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. (Sosiaali- ja terveystilastot 2000, Muuri 1996, 23.)

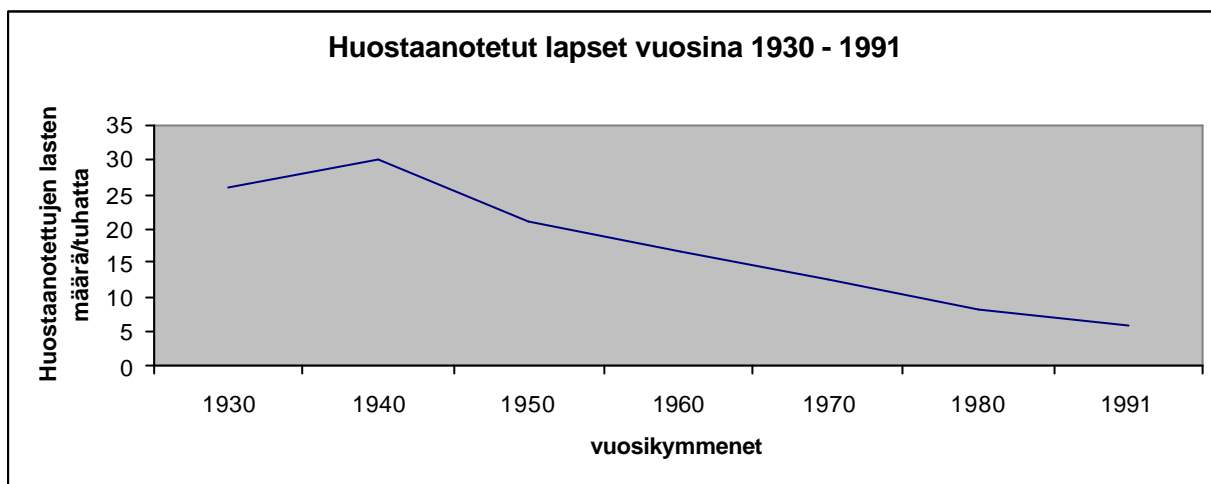
Tutkimuskunnan huostaanottojen osuus prosentuaalisesti on näin ollen lähempänä kaupunkimaisien kuntien lukuja kuin omien verokkikuntien huostaanottojen määrää.

Vuositasolla eniten huostaanottoja oli tutkimuskunnassa tehty vuosina 1966, 1970, 1974 ja 1999. Jos jakaumaa tarkastellaan vuosikymmenittäin, oli tutkimuskunnassa tehty eniten huostaanottoja 1970-luvulla (kuvio 2), kun Pulman (1987, 219) tutkimuksessa huostaan otettujen lasten määrä oli koko maassa suurimmillaan 1950- ja 1960-luvuilla. Sama kehityskulku on nähtävissä kuviosta 3 (Sosiaaliturva 1993:1, 46 – 48).

Kuvio 2: Huostaanotettujen lasten määrä tutkimuskunnassa.

Kuvio 3: Huostaanotettujen lasten määrä koko maassa.

Verrattaessa huostaanottoja tutkimuskunnan ja valtakunnan tasolla, on huostaanottojen määrässä nähtävissä erilainen kehitys. Huomioon on otettava kuitenkin, että tutkimuskunnan käyrässä on mukana koko 1990-luku, joka valtakunnallisissakin tilastoissa lähti uuteen nousuun.

6.2.2. Sukupuoli

Kyseisellä ajanjaksolla huostaanotetusta 182 lapsesta tyttöjä oli 83 eli 46,1 prosenttia ja poikia 97 eli 53,9 prosenttia kokoaineistosta. Puuttuvia arvoja oli kaksi johtuen siitä, että päätös huostaanotosta oli tehty jo äidin joutuessa sairaalaan, eikä lasten (kaksoset) sukupuolesta ollut tietoa. Vuosina 1986 ja 1994 huostaanotetuista tyttöjä oli 50 prosenttia samoin kuin poikiakin. Vuonna 1995 huostaanotetuista tyttöjä oli 75 prosenttia ja poikia 25 prosenttia.

Kivisen (1992, 60) julkaisemassa tutkimuksessa oli vuonna 1987 entisen Kymen läänin alueella huostaanotetuista lapsista 45,6 prosenttia tyttöjä ja 54,4 prosenttia poikia. Muurin (1996, 7) tutkimuksessa vuonna 1995 sijoitetuista lapsista tyttöjä oli 48 prosenttia ja poikia 52 prosenttia. Mäenpään ja Törrösen (1996, 21) julkaisemassa Turun lastensuojelulaitoksia vuodelta 1994 koske-

vassa tutkimuksessa sukupuoli-jakauma sen sijaan oli selkeästi erilainen. Poikia kyseisessä otoksessa oli 78,6 prosenttia ja tyttöjä 21,4 prosenttia.

Sukupuolella näytti tutkimusaineiston perusteella olevan merkitystä ainoastaan huostaanoton ”varsinaiseen” syyhyn.

Tyttöjen kohdalla selkeästi suurin huostaanottoon vaikuttanut syy oli riittämätön vanhemmuus 31,3 prosentilla kaikista huostaanotetuista tytöistä.

Poikien kohdalla huostaanottojen syyt jakautuivat laajemmalti ja suurimmaksi ryhmäksi nousivat useat syyt 22,7 prosentilla aineistosta. Toinen selkeä ryhmä oli vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö 17,5 prosentilla kaikista huostaanotetuista pojista. Poikien kohdalla syinä erottuivat myös vanhemman/vanhempien psyykkinen sairaus ja riittämätön vanhemmuus. Rikokset huostaanoton syynä olivat koko aineistosta vain 3,3 prosenttia, mutta niistä oli poikien tekemiä 83,3 prosenttia.

6.2.3. Ikä

Lasten iät huostaanotettaessa jakautuivat siten, että alle vuoden vanhoja lapsista oli 22 eli 12,1 prosenttia kaikista huostaanotetuista (N = 182). Lapsista 1 - 5-vuotiaita oli 64 (35,2 %), 6 -10-vuotiaita 30 (16,5 %), 11 - 15-vuotiaita 59 (32,4 %), ja yli 15-vuotiaita 6 (3,3 %). Yhden huostaanotetun lapsen ikä ei aineistosta selvinnyt (0,5 %).

Selkeästi suurimmiksi ryhmiksi erottuivat siis 1-5-vuotiaiden ja 11 -15-vuotiaiden ryhmät.

Mäenpään ja Törrösen (1996, 23) tutkimuksessa (N = 42) lasten iät jakautuivat siten, että alle 5-vuotiaita oli 9 (21,4 %), 6 - 10-vuotiaita 13 (31 %), 11 - 15-vuotiaita 18 (42,9 %) ja yli 15-vuotiaita 2 (4,8 %) aineistosta.

Kivinen (1992, 61) oli tutkimuksessaan kirjannut lastensuojelun asiakkaaksi tuloiän lääneittäin ja entisen Kymen läänin alueella ikäjakauma prosentteina oli vuonna 1987 seuraava: 0-3-vuotiaita

40 prosenttia, 4 - 6-vuotiaita 18 prosenttia, 7 -11-vuotiaita 19 prosenttia, 12 -14-vuotiaita 12 prosenttia ja 15 -17-vuotiaita 10 prosenttia.

Koko maassa Kivisen ja Heinosen (1990, 14) tutkimuksessa lastensuojeluasiakkaiden ikäjakauma vuonna 1987 oli sellainen, että alle 1-vuotiaita oli 6 prosenttia, 2 -4-vuotiaita 13 prosenttia, 5 -6-vuotiaita 9 prosenttia, 7 - 9-vuotiaita 13 prosenttia, 10 - 14-vuotiaita 25 prosenttia ja 15 - 18-vuotiaita 3 prosenttia.

Huostaanotetun lapsen iällä ja huostaanoton virallisilla perusteilla näytti olevan yhteyttä siten, että lapsen oma oireilu ja käyttäytyminen olivat koko aineistossa (N = 182) huostaanoton syynä 24,2 prosentilla eli 44 lapsella. Tästä määrästä 75 prosenttia eli 33 lasta kuului ikäluokkaan 11 - 15-vuotiaat.

Huostaanoton ”varsinainen” syy jakautui ikäluokissa siten, että vanhemman/vanhempien ongelmat ja kotioloista johtuvat syyt painottuivat ikäluokissa alle 1-vuotiaat, 1 - 5-vuotiaat ja 6 -10-vuotiaat, lapsen omasta käyttäytymisestä johtuvat syyt ikäluokissa 11 - 15-vuotiaat ja yli 15-vuotiaat ja kohta useat syyt näytti kasaantuvan ikäluokkiin 1 - 5-vuotiaat, 6 -10-vuotiaat ja 11 - 15-vuotiaat.

6.2.4. Perhetyyppi

Tutkittavalla ajanjaksolla huostaanotettujen lasten (N = 182) perheistä yhden huoltajan perheitä oli 75 eli 41,2 prosenttia ja kahden huoltajan perheitä 105 eli 57,7 prosenttia. Kahden huostaanotetun lapsen kohdalla ei perhetyypistä ollut mainintaa.

Valtakunnan tasolla yksinhuoltajaperheiden määrä kasvoi vuodesta 1975 vuoteen 1980 12 prosentista 15 prosenttiin kaikista perheistä (Miten lapsiperheillä menee? 1982, 29). Kivisen (1992, 64) tutkimuksessa vuoden 1987 lopussa lastensuojeluasiakkuudessa olevien lasten perhetausta verrattuna koko väestön lasten perherakenteeseen oli sellainen, että lastensuojelulapsista yksinvanhempaisessa perheessä eli 36 prosenttia lapsista, kun koko väestössä luku oli 15 prosenttia.

Kaksivanhempaisessa perheessä taas eli 21 prosenttia lastensuojelulapsista, kun koko väestössä vastaava luku oli 85 prosenttia.

Perhetyypin tai paremminkin huoltajien määrän tarkastelu suhteessa eri vuosikymmeniin tuotti tuloksen, jossa 1940- ja 1950-luvuilla huostaanotettujen lasten perheet painottuivat kahden huoltajan perheisiin. Perhetyyppeihin jakautuminen 1960-luvulla tasoittui siten, että kyseisellä vuosikymmenellä huostaanotetuista 30 lapsesta 13 lapsen perhe oli yhden huoltajan perhe ja 17 kahden huoltajan perheitä. Kahdella seuraavalla vuosikymmenellä eli 1970- ja 1980-luvuilla vaaka kääntyi päinvastaiseksi siten, että 1970-luvulla 38 huostaanotetun lapsen perheistä 20 oli yhden huoltajan perheitä ja 18 kahden huoltajan perheitä. Samansuuntainen tilanne vallitsi 1980-luvulla, jolloin 26 huostaanotetun lapsen perheistä 14 oli yhden huoltajan perheitä ja 12 kahden huoltajan perheitä. Suuntaus yllättäen muuttuu jälleen 1990-luvulla tutkimuskunnassa siten, että tuolla vuosikymmenellä tehdyissä 34 huostaanotossa vain 7 lasta oli yhden huoltajan perheistä ja 27 lasta kahden huoltajan perheistä. Tilanne 2000-luvulla oli tutkimusajankohdan loppuun mennessä se, että kolme huostaan otetuista lapsista oli yhden huoltajan perheistä ja yksi kahden huoltajan perheestä.

Lastensuojelun keskusliiton (1982, 4) julkaiseman Miten lapsiperheillä menee? – selvityksen mukaan yksinhuoltajaperheiden määrä lisääntyi voimakkaasti 1970-luvun boppuolella. Myös yksinhuoltoperheiden rakenteissa oli tapahtunut samalla ajalla muutos. Syynä yksinhuoltajuuteen oli entistä useammin avioero tai asumusero, kun taas leskien määrä alentui.

Tarkastellessani perhetyyppejä suhteessa huostaanoton viralliseen perusteeseen sekä huostaanoton ”varsinaiseen” syyhyn kävi ilmi, että koko aineistossa (N = 182) niin yhden huoltajan kuin kahden huoltajan perheissäkin huostaanoton virallinen syy painottui selkeästi lapsen kasvuolojen vaarantumiseen tai ne eivät turvanneet lapsen terveyttä tai kehitystä. Yhden huoltajan perheissä näin oli 73,3 prosenttia tapauksista ja kahden huoltajan perheissä 77, 1 prosenttia tapauksista.

Huostaanoton ”varsinaisissa” syissä yhden huoltajan perheissä painottui riittämätön vanhemmuus 25,3 prosentilla, useat syyt 21,3 prosentilla, oma käyttäytyminen 17,3 prosentilla ja vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö 16 prosentilla tapauksista.

Kahden huoltajan perheissä neljä yleisintä syytä sen sijaan olivat riittämätön vanhemmuus 19 prosentilla, useat syyt 18,1 prosentilla, vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus 16,2 prosentilla ja vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö 13,3 prosentilla tapauksista.

Perhetyypillä ja huostaanoton kestolla ei aineiston mukaan ilmennyt eroja.

Perhetyypin ja sisarusten lukumäärän ristiintaulukointi tuotti tulokseksi sen, että kahden huoltajan perheissä oli havaittavissa yleisesti enemmän sisaruksia, mutta tilastollista merkitsevää yhteyttä ei näyttänyt olevan.

6.2.5. Isän ammattiasema

Isän ammattiasema jakautui tutkittavassa aineistossa siten, että alempia toimihenkilöitä ei ollut lainkaan, ylempiä toimihenkilöitä oli koko aineistosta 0,5 prosenttia, työntekijöitä ilman ammattikoulutusta 25,3 prosenttia, työntekijöitä, joilla ammattikoulutus 23,6 prosenttia, yksityisrittäjiä 1,1 prosenttia, johtavassa asemassa olevia 0,5 prosenttia, opiskelijoita ei lainkaan, eläkeläisiä 2,7 prosenttia ja isän ammattiasemasta ei ollut tietoa tai merkintää 46,2 prosentilla aineistosta.

Kähkösen (1994, liite 2, taulukko 4) tutkimuksen mukaan isän ammatista ei ollut mainintaa 68 prosentilla lasten perheistä, ammattikoulun tai kurssin oli käynyt 24 prosenttia, koulutus oli keskeytynyt 8 prosentilla isistä.

Tutkimuskunnassa isän ammattiaseman painottuminen työntekijöihin ilman ammattikoulutusta ja ammattikoulutettuihin työntekijöihin, kertoo myös paikkakunnan rakenteesta, teollistuneesta maalaiskunnasta, jossa erityisesti aiempina vuosina työvoima on painottunut teollisuuden työntekijöihin, sekatyömiehiin ja maataloudesta elantonsa hankkiviin henkilöihin.

Koko aineistossa (N = 182) 84 isän ammattiasema ei ollut tiedossa. Vuosikymmenittäin tarkasteltaessa työntekijöitä ilman ammattikoulutusta oli eniten 1940-luvulta 1970-luvulle. Työntekijät, joilla oli ammattikoulutus, painoutuivat 1980- ja 1990-luvuille.

Isän ammattiasemalla ja huostaanoton syyllä näyttäisi aineiston perusteella olevan merkitystä siten, että työntekijöillä, joilla ei ollut ammattikoulutusta (N = 46), huostaanoton syyksi 14 tapauksessa vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus ja 12 tapauksessa riittämätön vanhemmuus. Niillä työntekijöillä, joilla oli ammattikoulutus (N = 43) 14 perheessä oli päihdeongelma ja 13 tapauksessa syyksi oli kirjattu useat syyt.

6.2.6. Äidin ammattiasema

Äidin ammattiasema jakautui puolestaan siten, että alempia toimihenkilöitä ei aineistossa ollut, ylempiä toimihenkilöitä oli 1,1 prosenttia, työntekijöitä ilman ammattikoulutusta 27,5 prosenttia ja työntekijöitä, joilla ammattikoulutus 12,6 prosenttia. Yksityisyrittäjiä ei äitien joukossa ollut lainkaan. Johtavassa asemassa olevia äitejä oli 0,5 prosenttia aineistosta, opiskelijoita ei lainkaan, eläkeläisiä 8,2 prosenttia ja ammattiasemasta ei ollut tietoa 50 prosentilla tapauksissa.

Äidit, joiden ammattiasemasta ei ollut tietoa, sisältävät oletettavasti myös kotiäidit, joita aineistossa todennäköisesti ainakin 1940- ja 1950-luvuilla on mukana.

Naisten ammatissa toimivuus lisääntyi voimakkaasti 1960-luvun alusta. Kun 1960-luvulla kahden huoltajan perheissä 24 prosenttia äideistä oli työssä, vuonna 1975 luku oli 60 prosenttia. (Miten lapsiperheillä menee? 1982, 7.)

Kähkösen (1994, liite 2, taulukko 4) tutkimusaineistossa ei mainintaa äidin koulutustasosta ollut 45,2 prosentilla lasten äideistä, ammattikoulun tai kurssin oli käynyt 25,8 prosenttia, koulutus oli keskeytynyt 6,5 prosentilla ja koulutusta ei ollut lainkaan 6,5 prosentilla äideistä.

Koska ammattiasema oli 50 prosentilla äideistä tuntematon, ei äitien ammattiaseman yhteyttä muihin taustatekijöihin ole mielekäästä tutkia.

6.2.7. Perheessä päihde- ja/tai mielenterveysongelma

Mainintaa perheessä olevasta päihde- ja/tai mielenterveysongelmasta ei pöytäkirjoissa ollut 57,1 prosentissa tapauksista. Päihdeongelma mainittiin 19,2 prosentilla ja mielenterveysongelma 16,5 prosentilla perheistä. 7,1 prosentilla perheistä oli sekä päihde- että mielenterveysongelma.

Kivisen ja Heinosen (1990, 34) tutkimuksessa päihhteiden väärinkäyttö nousi suurimmaksi huostaanottoon vaikuttaneeksi tekijäksi ja psyykkiset vaikeudet kolmanneksi suurimmaksi.

Päihde- ja/tai mielenterveysongelman ilmentyminen perheessä vaikutti tutkimusaineiston mukaan avohuollon tukitoimenpiteiden määrään seuraavasti:

Koko aineiston (N = 182) perheistä 64:n oli kohdistettu avohuollon tukitoimenpiteitä, vaikka perheessä ei ollut tai ei ainakaan mainittu olevan päihde- ja/tai mielenterveysongelmaa.

Päihdeongelma oli mainittu 35 lapsen perheen kohdalla. Näihin perheisiin oli kohdistettu yksi avohuollon tukitoimenpide 6 perheeseen ja useita toimenpiteitä 21 perheeseen.

Mielenterveysongelman ollessa kyseessä oli yksi tukitoimenpide kohdistettu 11 perheeseen ja useita tukitoimenpiteitä 5 perheeseen. Kokonaismäärä mielenterveysongelmista kärsivistä perheistä oli 30, joten loppuihin 14 perheeseen ei ollut kohdistettu tukitoimenpiteitä lainkaan.

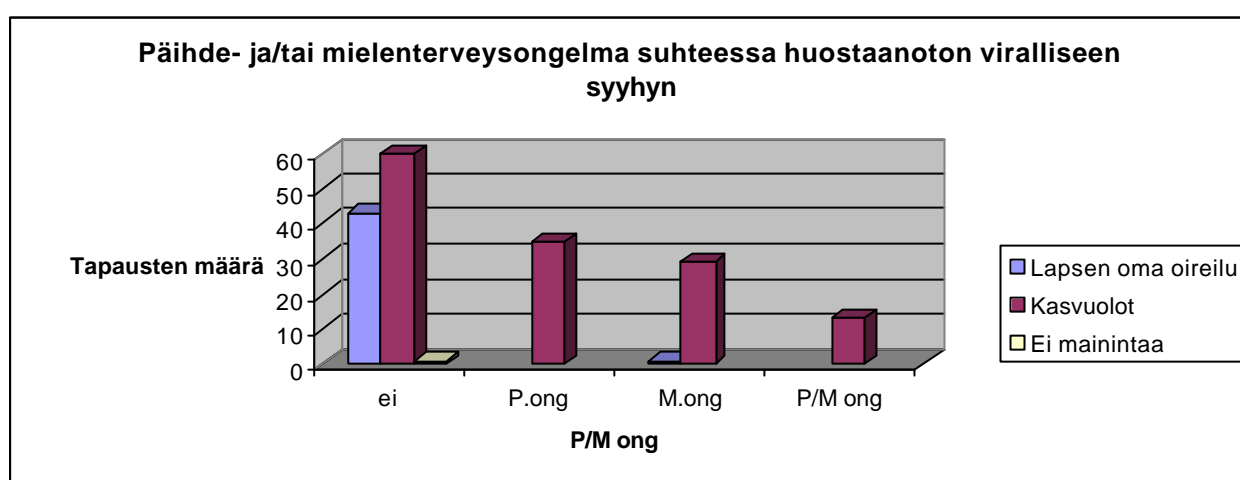
Kun perheessä oli mainittu sekä päihde- että mielenterveysongelma (N = 13) oli yksi tukitoimenpide kohdistettu 6 perheeseen samoin kuin useita tukitoimia myös 6 perheeseen. Yksi perhe oli jäänyt ilman tukitoimenpiteitä.

Mielenkiintoiseksi asian tekee se, että päihdeongelmasta kärsiviin perheisiin oli selkeästi satsattu avohuollollisia resursseja päinvastoin kuin mielenterveysongelmista kärsivien perheisiin. Kuitenkin vanhemman/vanhempien mielenterveysongelma on selkeästi suuri riskitekijä lapsen tulevaisuutta ja kehitystä silmällä pitäen.

Päihde- ja mielenterveysongelman merkitys huostaanoton viralliseen syyhyn on mielestäni selkeä. Vaikka kokonaisaineistossakin huostaanoton virallinen syy painottui kasvuoloihin, niin

päihde- ja mielenterveysongelmaisten perheissä, joita aineistosta oli 48,9 prosenttia, ainoastaan yksi huostaanotto oli perusteltu ongelmalla lapsen omassa käyttäytymisessä. Tämä tarkoittaa sitä, että päihde- ja mielenterveysongelmaisten vanhempien huostaanotetuista lapsista 98,7 prosentilla huostaanotto perusteltiin kasvuolosuhteiden vaarantumisella, kun taas niissä perheissä, joissa päihde- ja mielenterveysongelmaa ei ollut 57,7 prosentilla lapsista oli otettu huostaan kasvuolojen vaarantumisen perusteella. Tulos oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. (Kuvio 5.)

Kuvio 5.

6.2.8. Perheen asuinympäristö

Huostaanotettujen lasten perheiden asuinympäristö jakautui siten, että haja-asutusalueella asui 8,2 prosenttia perheistä ja kunnan eri taajamissa 69,2 prosenttia perheistä. Huostaanottotapauksissa 22,5 prosentin kohdalla ei ollut mainintaa asuinympäristöstä lainkaan.

Keskimääräinen lapsiperheen asuinympäristö muuttui maaseudulta kaupunkiin väestön muutto liikkeen mukana. Lapsiperheen asuinympäristö vastinparilla kaupunki ja maaseutu jakautui vuonna 1960 siten, että kaupungissa asui 40 prosenttia perheistä ja muissa kunnissa 60 prosenttia perheistä. Vuonna 1975 tilanne oli muuttunut juuri vastakkaiseksi. (Miten lapsiperheillä menee? 1982, 7.)

Ristiintaulukoimalla asuinympäristö ja perhetyyppi sain tulokseksi, että prosentuaalisesti yhden huoltajan perheistä asui taajamassa 80 prosenttia, kun taas kahden huoltajan perheistä taajamassa asui 59,5 prosenttia perheistä.

Asuinympäristöllä ja huostaanoton virallisella perusteella ja huostaanoton ”varsinaisella” syyllä ei ollut tilastollista merkitsevyyttä. Tämä näyttäisi viittaavan samaan suuntaan kuin Järventien (2001, 84-85) tutkimuksissaan saamat tulokset siitä, että asuinalueella ja syrjäytymisriskiin vaikuttavilla tekijöillä ei näyttäisi olevan yhteyttä keskenään.

6.2.9. Avohuollon tukitoimenpiteet

Avohuollon tukitoimenpiteistä käytetyin oli perheelle annettu neuvonta ja ohjaus. Sitä oli pöytäkirjojen perusteella saanut 42,9 prosenttia huostaanotettujen lasten perheistä. Tilapäisessä sijoituksessa avohuollon tukitoimenpiteenä oli ollut 31,3 prosenttia lapsista ja kasvatusneuvolan, koulupsykologin tai perheterapian piirissä oli ollut 22,5 prosenttia lapsista ja heidän perheistään ennen huostaanottoa. Avohuollon muita tukitoimenpiteitä oli tarjottu 16,5 prosentille ja perhetyöntekijä oli ollut 14,8 prosentissa lasten perheistä.

Määrällisesti avohuollon tukitoimenpiteitä oli kohdistettu 65,4 prosentille perheistä. Näistä 33,5 prosentille oli kohdistettu yksi avohuollollinen tukitoimi ja 31,9 prosentille useita tukitoimenpiteitä. 34,6 prosentille perheistä ei ollut tukitoimenpiteitä kohdistettu tai ainakaan niitä ei pöytäkirjoissa mainittu.

Tukitoimenpiteiden merkitystä huostaanottoihin en tässä tutkimuksessa voi arvioida, koska tällöin tutkimusaineistossa olisi täytynyt olla mukana kaikki lastensuojelun piirissä olleet lapset ja perheet, jonka jälkeen olisi voitu huostaanottojen määrää verrata niihin perheisiin, joissa lastensuojeluasiakkuudesta huolimatta huostaanottoon ei ole tarvinnut turvautua.

Tutkimuksessani avohuollon tukitoimenpiteiden määrän kartoituksen tarkoituksena on antaa kuva siitä, kuinka paljon ja millaisia tukitoimia kyseessä oleville perheille on ennen huostaanottoa tarjottu.

Kivisen (1992, 38) tutkimuksessa vuoden 1987 aikana sijoitetuista lapsista oli avohuollon tukitoimenpiteiden piirissä 58 prosenttia.

Kähkösen (1994, 66 - 67) tutkimuksessa kaikkiin otoksessa mukana oleviin perheisiin (N = 32) kohdistui joku tai joitakin avohuollon tukitoimia. Lapsen tilapäistä sijoitusta käytettiin perheistä 78 prosentilla ja tukihenkilö oli käytössä 19 prosentilla perheistä. Perheneuvola-, mielenterveys- ja lastenpsykiatriset palvelut olivat Kähkösen tutkimuksessa eriteltyinä, ja ne jakautuivat siten, että perheneuvolapalveluita sai 50 prosenttia perheistä, mielenterveyspalveluita 46,9 prosenttia perheistä ja lastenpsykiatrisia palveluita 21,9 prosenttia perheistä. Taloudellista tukea saivat kaikki perheet. Mäenpään ja Törrösen (1996, 39) tutkimuksessa (N = 39) avohuollon tukitoimia oli kohdistunut 31 lapseen. Heidän tutkimuksessaan avohuollon tukitoimia ei ollut eritelty siinä mielessä, että ne olisivat vertailtavissa tähän tutkimukseen.

Verratessani avohuollon tukitoimenpiteiden määrää eri vuosikymmeninä on nähtävissä mielestäni selkeäkin muutos avohuollon tukitoimenpiteiden määrässä huostaanotettua lasta ja hänen perhettään kohtaan. 1940- ja 1950-luvuilla huostaanotettujen lasten perheisiin tai lapsiin ei pääasiassa ollut kohdistettu lainkaan avohuollon tukitoimia. Pöytäkirjojen mukaan 1960-luvulla kaikkiin huostaanotettuihin lapsiin ja heidän perheisiinsä oli kohdistettu yksi avohuollon tukitoimenpide, joka yleisimmin oli neuvonta ja ohjaus. Seuraavalla vuosikymmenellä eli 1970-luvulla avohuollon tukitoimenpiteet olivat jakautuneet kahtia siten, että puoleen perheistä oli tukitoimia kohdistettu ja puoleen perheistä ei. 1980- ja 1990-luvuilla samoin kuin neljässä 2000-luvun puolella tapahtuneessa huostaanotossa lähes kaikkiin perheisiin oli kohdistettu useita tukitoimia. Tämä kertoo lainsäädännön ja työtapojen kehittymisestä lastensuojelussa. Vuosikymmenten ja avohuollon tukitoimenpiteiden määrää verratessa myös χ^2 -riippumattomuustesti osoittautui tilastollisesti merkitseväksi.

Tutkimusaineistosta ilmeni myös, että jos huostaanoton virallisena perusteena oli lapsen oma oireilu, oli yksi tukitoimenpide osoitettu kaikkien huostaanotettujen (N = 182) lasten perheistä 52,3 prosentille. Jos perusteena oli lapsen kasvuolot, oli yksi tukitoimenpide osoitettu kaikkien huostaanotettujen lasten perheistä 27 prosentille.

Useita tukitoimenpiteitä lapsen oman oireilun ja käyttäytymisen perusteella oli annettu 34,1 prosentille perheistä ja lainkaan tukitoimia ei ollut saanut 13,6 prosenttia perheistä. Jos huostaanoton virallisena perusteena oli lapsen kasvuolot, useita tukitoimia oli osoitettu 31,4 prosentille ja ei lainkaan tukitoimia 41,6 prosentille lasten perheistä.

Tukitoimien määrä suhteessa huostaanoton ”varsinaisiin” syihin näytti painottuvan siten, että yksi avohuollon tukitoimi oli kohdistettu perheisiin, joissa huostaanoton syinä olivat lapsen oma oireilu ja käyttäytymien (N = 14), useat syyt (N = 11), vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus (N = 10) ja riittämätön vanhemmuus (N = 9).

Useita tukitoimia taas oli kohdistettu pääasiassa perheisiin, joissa oli huostaanoton syiksi kirjattu vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö (N = 16), riittämätön vanhemmuus (N = 16), useat syyt (N = 9) ja lapsen oma oireilu ja käyttäytyminen (N = 8).

Tukitoimien määrän ja huostaanoton keston välistä yhteyttä ei mielestäni tällä aineistolla voi tutkia, koska aineistosta (N = 182) 63 lapsen perheeseen ei ollut lainkaan kohdistettu tukitoimia ja 63 lapsen kohdalla ei myöskään sijoituksen kestosta ollut tietoa tai se jatkui vielä.

6.2.10. Huostaanoton virallinen peruste

Huostaanoton virallisena perusteena oli 24,2 prosentilla huostaanotetuista lapsista lapsen oma oireilu, se, että hän on käytöksellään itselleen, omalle kehitykselleen tai muille vaarallinen. Vuoden 1936 lain (Lastensuojelulaki 8 § 1 mom. e-kohta sekä 2 mom.) mukaisesti tähän joukkoon kuuluivat suojelukasvatuksen tarpeessa olevat lapset.

Huostaanotoissa 137 tapauksessa eli 75,3 prosentissa katsottiin, että lapsen kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä. Vuoden 1936 lain (Lastensuojelulaki 1936/52, 8§ 1 mom. a-, b- ja c-kohta sekä d-kohdan ja 9§) aikana tähän kuuluivat niin sanotut turvattomat lapset.

Yhdessä tapauksessa huostaanotoista, joka vastasi 0,5 prosenttia aineistosta, ei ollut mainintaa virallisesta perusteesta.

Kivisen (1992, 27) tutkimuksessa kasvuoloihin ja lapsen kehityksen vaarantavien syiden vuoksi oli lastensuojelun tarvetta aiheutunut 63 prosenttia tutkimusryhmästä ja pääasiassa lapsen oireiluun ja tilanteeseen, sekä vanhempien että lasten tilanteeseen liittyen 33 prosentilla aineistosta. Syytä ei osattu sanoa 4 prosentin kohdalla.

Pulman (1987, 218) tutkimuksessa vuodesta 1950 vuoteen 1983 eli vanhan lastensuojelulain aikana, oli turvattomia eli kodin olosuhteista tms. johtuen lastensuojelun tarpeessa 92 prosenttia ja vuonna 1983 samasta syystä 60 prosenttia kaikista lastensuojelun tarpeessa olevista lapsista. Suojelukasvatuksellisista eli lapsen omasta käytöksestä tai oireilusta johtuen oli lastensuojelun piirissä Pulman (1987, 218) mukaan vuonna 1950 8 prosenttia ja vuonna 1983 40 prosenttia kaikista lastensuojelun tarpeessa olevista lapsista.

Tässä kohdassa Pulman ja Kivisen tutkimukset eivät ole suoraan verrannollisia tutkimukseeni, koska he käyttivät kaikkia lastensuojelun piirissä olevia lapsia eivätkä ainoastaan huostaanotettuja lapsia.

Tarkastellessani huostaanoton virallista perustetta vuosikymmenittäin oli selkeästi nähtävissä, että 1960-lukua huomioonottamatta, oli virallinen peruste painottunut voimakkaasti siihen, että lapsen kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä. 1960-luvulla viralliset perusteet jakautuivat tasaisemmin niin, että edellä mainitulla perusteella oli huostaanotettu 17 lasta ja lapsen oman oireilun perusteella 13 lasta.

Nykyistä vuosikymmentä en voi verrata aiempiin vuosikymmeniin, koska 2000-luvulta ei mukana ollut ajallisesti kuin 2 vuotta ja määrällisesti 4 huostaanottoa, jotka virallisen perusteen mukaan jakautuivat puoleksi.

6.2.11. Huostaanoton ”varsinainen” syy

Huostaanoton taustalle kirjattuja syitä pöytäkirjoista löytyi siten, että vanhemman/vanhempien fyysinen sairaus oli syynä 4,9 prosentilla tapauksista lapsen huostaanottoon, vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus 12,1 prosentilla, vanhemman/ vanhempien päihteiden käyttö 14,3 prosentilla, riittämätön vanhemmuus 21,4 prosentilla, avioero 1,6 prosentilla, kuolema 2,2 prosentilla ja perheväkivalta 1,1 prosentilla tapauksista. Asunnottomuus ja heikko taloudellinen tilanne eivät kumpikaan esiintyneet kertaakaan huostaanottoon johtaneena syynä. Lapsen hylkääminen mainittiin syynä huostaanottoon 3,3 prosentissa tapauksista, lapsen oma käyttäytyminen 13,2 prosentissa, lapsen käyttämät päihteet 0,5 prosentissa, rikokset 3,3 prosentissa, kouluongelmat 2,2 prosentissa ja useat syyt 19,2 prosentissa huostaanottotapauksista. Perusteita tai syytä huostaanottoon ei mainittu 0,5 prosentin kohdalla tapauksista.

Mäenpään ja Törrösen (1996, 45 - 46) tutkimuksessa huostaanottoon vaikuttaneista tekijöistä mainittiin lapsia itseään kuvaavina piirteinä muun muassa näpistely, karkailu, kuljeskelu, kehityksen viivästymä, kastelu/tuhriminen, levottomuus, vaikeus sosiaalisissa suhteissa ikätovereihin, aggressiivisuus ja väkivaltaisuus, psyykkiset ja tunne-elämän vaikeudet. Aggressiivisuutta ja väkivaltaisuutta ilmeni 22 prosentilla ja psyykkisiä ja tunne-elämän vaikeuksia 13 prosentilla aiheistosta.

Vanhempiin liittyviä seikkoja edellä mainitussa tutkimuksessa olivat päihteiden käyttö, sosiaali- ja terveystalvelujen käyttämättä jättäminen, paha olo, psyykkiset vaikeudet, psykiatrinen hoito, asuminen, taloudelliset vaikeudet/rahan käyttö, työttömyys/ työssäolo, asumus- ja avioero, väkivalta/pahoinpitely ja riitely sekä masentuneisuus ja yksinäisyys. Prosentuaalisesti suurimpina ryhminä vanhempiin liittyvissä seikoissa oli mainittu päihteiden käyttö 25 prosentilla tutkimusjoukosta ja sosiaali- ja terveystalvelujen käyttämättä jättäminen 15 prosentilla tutkimusjoukosta.

Pulman (1987, 218) teoksessa vanhan lastensuojelulain aikaiset turvattomuuden pääsyyt vuosilta 1946 – 1980 jakautuivat prosentuaalisesti seuraavasti:

Taulukko 1. Turvattomuuden pääsyyt vuosina 1946 – 1980 (%)

	1946	1955	1965	1975	1980
Vanhempien kuolema	26	14	8		5
Lapsen hylkääminen	22	14	10	9	5
Kasvatuskyvyn puute	21	12	12	13	15
Vanhempien sairaus/vammaisuus	11	19	19	15	12
Muu syy	7			11	14
Lapsen sairaus/vammaisuus	4	8	12		
Asuntovaikeudet		9	12	11	6
Vanhempien päihteiden käyttö					17
Avio- tai asumusero					4
Hoidon laiminlyönti				12	

Suojelukasvatuksen pääsyyt jakautuivat samana aikana Pulman (1987, 219) taulukon 2 mukaisesti.

Taulukko 2. Suojelukasvatuksen pääsyyt vuosina 1946 – 1980 (%)

	1946	1955	1965	1975	1980
Rangaistava teko	55	52	49	38	49
Koulunkäynnin laiminlyönti	18	19	14	42	15
Koulun järjestyksen rikkominen					2
Irtolaisuus	21	12	24	8	2
Muu syy			14		
Päihteiden käyttö					30

Kähkösen tutkimuksessa (1994, 93) huostaanoton perusteissa mainittuja tekijöitä olivat vanhemman alkoholi-ongelmat, lapsen puutteellinen hoito, vanhemman psyykkiset ongelmat, parisuhderistiriidat, selkiintymätön elämäntilanne, voimavarojen vähäisyys, perheväkivalta, vanhemman suhde lapseen, vanhempien elämäntavat, vanhempien vastuuttomuus, vanhemman itsetuhoinen käyttäytyminen, kasvatuseriaatteen ja inestiepäilyt. Kähkösen tutkimusta ei voi verrata prosentuaalisesti suoraan omaan tutkimukseeni, koska siinä oli nimetty useita syitä kaikille otoksessa mukana olville perheille.

Ristiintaulukoimalla huostaanoton ”varsinainen” syy vuosikymmenittäin kävi ilmi, että 1940-luvulla (N = 17) huostaanoton syynä painottui selkeästi useat syyt, jotka käsittivät yleensä ongelmia lapsen omassa käyttäytymisessä, päihteiden käytön perheessä ja siihen liittyneen riittämättömän vanhemmuuden. Tähän ryhmään kuului 7 lasta. Toiseksi syyksi nousi riittämätön vanhemmuus, joka tuolloin käsitti pääasiassa lapsen perushoidon laiminlyönnin.

Myös 1950-luvulla useat syyt olivat useimmiten huostaanottoon johtaneena perusteena, kun taas Sauraman (2000, 241 - 243) väitöskirjassa 1950-luvulla Helsingin lastensuojeluviraston 108 pakkohuostaanotosta tai sen esityksestä 90 syynä ilmoitettiin vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus.

1960-luvulla erottui huostaanottojen kokonaismäärästä (N = 30) 3 selkeää suurempaa huostaanottoon vaikuttanutta syytä. Selkeinä piikkeinä näkyivät vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus 7 huostaanotetun lapsen kohdalla (23,3 % 1960-luvun aineistosta) ja lapsen omaan käyttäytymiseen liittyvät ongelmat myös 7 lapsen kohdalla. Kuudessa tapauksessa syynä oli riittämätön vanhemmuus. Sauraman (2002, 245 - 246) tekemässä tutkimuksessa 1960-luvulla kirjatuista 102 pakkohuostaanotosta oli edelleenkin useimmin mainittuna syynä vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus (25 tapauksessa).

1970-luvulla (N = 38) huostaanottoon johtaneista syistä tutkimuksessani nousi kolmeksi suurimmaksi vanhempien päihteiden käyttö 23,7 prosentissa tapauksista (9 lapsen perheessä), riittämätön vanhemmuus (9 lapsen perheessä) sekä lapsen oma käyttäytyminen (5 lapsen kohdalla). Vastaavalla ajalla Sauraman (2002, 247 - 248) tutkimuksessa oli 64 pakkohuostaanotosta 29 tapauksessa (45,3 %) kirjattu syyksi vanhemman/vanhempien päihdeongelma.

Vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö nousi huostaanottoon johtaneista syistä päällimmäiseksi myös 1980-luvulla (N = 26) yhdessä lapsen oman käyttäytymisen sekä useat syyt vaihtoehdon kanssa, jotka molemmat olivat kirjattu myös 5 lapsen kohdalla.

Riittämätön vanhemmuus 12 lapsen kohdalla ja vanhempien päihteiden käyttö 10 lapsen kohdalla olivat suurimmat syyryhmät 1990-luvulla tehdyissä huostaanotoissa, jota yhteensä oli 34 kappaletta.

Vaikka luvut eivät ole huostaanottojen syissä suoraviivaisesti nousevia, on kuitenkin nähtävissä muutos vuosikymmenten välillä niin, että kun 1940-, 1950- ja 1960-luvuilla huostaanottoon johtaneina syinä pääasiallisesti esiintyi fyysinen ja psyykinen sairastavuus sekä useat syyt. On 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla esiin nousset vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö, riittämätön vanhemmuus ja lapsen omaan käyttäytymiseen liittyvät ongelmat.

Myös χ^2 -riippumattomuustesti tuki sitä, että vuosikymmenillä ja huostaanoton ”varsinaisella” syyllä on keskinäistä yhteyttä. Tulos oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

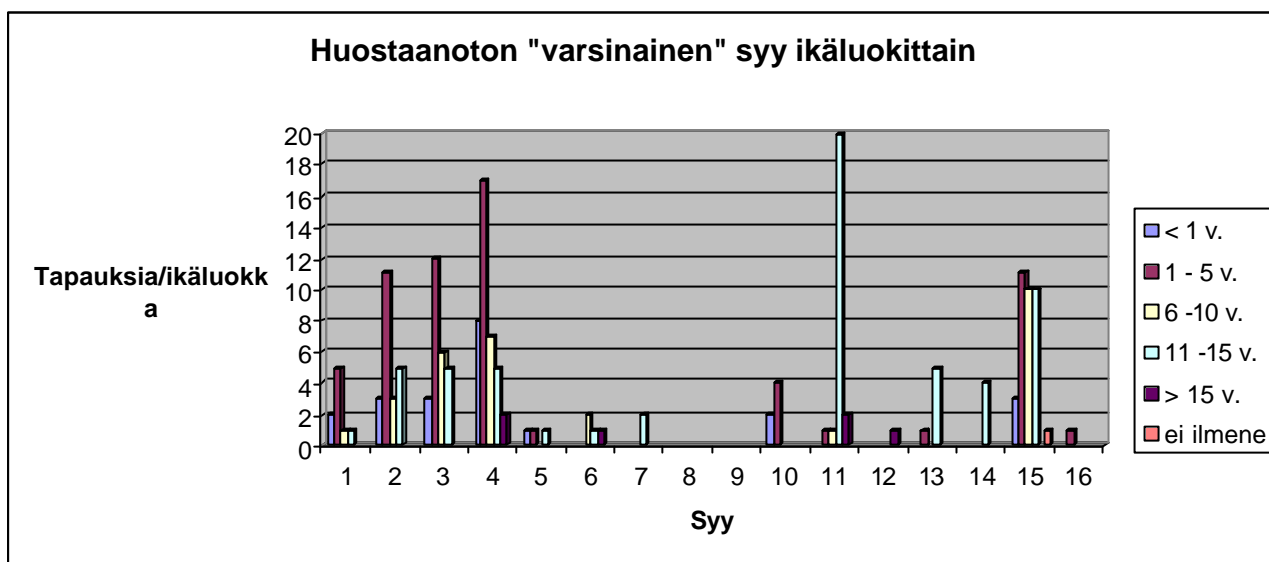
Tutkiessani, onko huostaanoton ”varsinaisella” syyllä ja lapsen iällä huostaan otettaessa yhteyttä keskenään, sain seuraavia tuloksia:

Alle vuoden vanhana huostaanotetuista lapsista suurimman ryhmän muodostivat riittämättömän vanhemmuuden vuoksi huostaan otetut lapset. Näin oli kaikista alle vuoden vanhana huostaanotetuista (N = 22) 8 lapsella eli 36, 4 prosenttia tästä ikäryhmästä. 1 -5-vuotiaiden ryhmässä (N = 64) suurimmaksi huostaanoton syyksi muodostui riittämätön vanhemmuus 17 lapsella eli 26,6 prosentilla. 6 – 10-vuotiaiden kohdalla useat syyt esiintyi 10 lapsen kohdalla eli 33,3 prosentilla koko ryhmästä (N = 30) ja muodosti näin suurimman syyryhmän tässä ikäluokassa. 11 – 15-vuotiaiden kohdalla nousi selkeästi esiin lapsen omaan käyttäytymiseen liittyvät ongelmat huostaanoton syynä. Näin oli kirjattu 20 lapsen kohdalla, joka teki 33,9 prosenttia koko ikäryhmästä (N = 59). Yli 15-vuotiaiden ikäluokasta ei selkeää yhtä syytä noussut esille. Tämä ikäluokka kaikista huostaanotetuista oli pieni, ainoastaan 6 lasta, ja syyt jakautuivat tasaisesti riittämättömään vanhemmuuteen, lapsen omaan käyttäytymiseen, lapsen päihteiden käyttöön ja vanhemman/vanhempien kuolemaan.

Koko aineistossa (N = 182) viisi suurinta syytä olivat riittämätön vanhemmuus 39 lapsella eli 21,4 prosentilla aineistosta, useat syyt 35 lapsella eli 19,2 prosentilla aineistosta, vanhempien

päihteiden käyttö 26 lapsella eli 14,3 prosentilla aineistosta, lapsen oma käyttäytyminen 24 lapsella eli 13,2 prosentilla aineistosta ja vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus 22 lapsella eli 12,1 prosentilla aineistosta. (Kuvio 4).

Kuvio 4.

6.2.12. Huostaanoton kesto

Huostaanoton kesto jakautui tutkimusaineistossa niin, että huostaanoton kesto oli vähemmän kuin vuoden 15 lapsella eli 8,2 prosentilla lapsista, 1 - 5 vuotta 50 lapsella (27,5 %), 6 - 10 vuotta 15 lapsella (8,2 %) ja yli 10 vuotta 39 lapsella (21,4 %). Huostaanoton kestosta ei ollut mainintaa tai huostaanotto jatkui 34,6 prosentilla eli 63 lapsella.

6.2.13. Sisarusten lukumäärä ja sisarusten huostassaolo

Sisaruksista ei ollut mainintaa tai heitä ei ollut 41,2 prosentilla huostaanotetuista lapsista. Yhdestä kahteen sisarusta oli 49,5 prosentilla, kolmesta neljään sisarusta 8,8 prosentilla ja yli 4 sisarusta 0,5 prosentilla lapsista.

Huostassa lasten sisaruksista oli 44 prosenttia. Sisarukset eivät olleet huostassa 16,5 prosentilla lapsista ja mainintaa sisarusten huostassaolosta ei ollut 39,6 prosentissa tapauksista

6.2.14. Huostaanottovuosi

Huostaanottovuoden perusteella huostaanottomäärät vaihtelivat vuosittain 1 lapsesta 12 lapseen. Eniten huostaanottoja tehtiin vuonna 1999, jolloin huostaan otettiin 12 lasta, joka tekee 6,6 prosenttia koko aineistosta. Toiseksi eniten lapsia otettiin huostaan vuonna 1974. Tuolloin määrä oli 10 lasta, joka tekee koko aineistosta 5,5 prosenttia. Kolmanneksi nousi vuosi 1966 yhdeksällä huostaan otetulla lapsella (4,9 % aineistosta), neljänneksi vuosi 1970 8 lapsella

VII POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tavoitteena oli löytää ja kuvata huostaanotettujen lasten taustamuuttujia yhdessä teollistuneessa maalaiskunnassa vuosina 1945 – 2002. Samalla halusin selvittää, onko taustamuuttujissa tapahtunut muutoksia siirryttäessä 1940-luvulta tähän päivään, sekä verrata tuloksia pääkohdiltaan koko maata koskeviin tilastoihin. Toivoin lisäksi saavani tietoa siitä, onko taustamuuttujissa nähtävissä yhteisiä nimittäjiä ja olisivatko yhteiset nimittäjät sellaisia, joihin voitaisiin vaikuttaa avohuollon tukitoimenpitein.

Taustamuuttujien kartoittamisella ja kuvaamisella katson olevan myös tietoa antavaa merkitystä tutkimukselle, joka koskee lapsuuden riskitekijöitä, niiden kasautumista ja niihin sopivien indikaattorien kehittämistä.

Huostaanottojen määrä tutkimuskunnassa oli suurempi kuin yleensä taajaan asutuissa kunnissa, ollen prosentuaalisesti lähempänä kaupunkimaisten kuntien huostaanottomääriä. Syitä tähän voi hakea kunnan rakenteesta sekä sijainnista. Minkälainen vaikutus taloudellisilla suhdanteilla ja työllisyyden vaihteluilla on perheisiin yhteen teollisuuden lajiin voimakkaasti painottuvassa kunnassa? Samoin tulisi miettiä kunnan läheistä sijaintia kahden kaupungin välissä ja itärajan läheisyydessä. Onko asialla vaikutusta muun muassa erilaisten päihteiden helpompaan saatavuuteen ja liikkuvuuteen?

Huostaanotettujen lasten sukupuolijakauma koko tutkittavalla ajanjaksolla oli hyvin samankaltainen kuin läänitasolla vuonna 1987 tehty tutkimus osoittaa (kts. Kivinen 1992, 60). Yllättävää sen sijaan oli se, että 1995 huostaanotetuista tyttöjä oli niinkin suuri määrä kuin 75 prosenttia aineistosta (N = 182), kun samaan aikaan Mäenpään ja Törrösen julkaisemassa tutkimuksessa Turun alueelta poikia oli 78,6 prosenttia aineistosta. (Mäenpää ja Törrönen 1996, 21.) Syytä tähän poikkeamaan ei tämän tutkimuksen aineistosta ollut löydettävissä.

Huostaanotettujen lasten iät noudattelivat muiden tutkimusten (kts. Mäenpää & Törrönen 1996 ja Kivinen & Heinonen 1990) tuloksia. Suurimmiksi ryhmiksi näyttää yleisesti muodostuvan alle 5-

vuotiaat sekä 11 – 15-vuotiaiden ikäluokat. Mielestäni tässä kuvastuu selkeästi se, että perheissä, joissa ongelmat kasaantuvat ja lastensuojeluinterventioita joudutaan tekemään, nousee ymmärrettävästi esille alle 5-vuotiaiden kohdalla varhaisen vuorovaikutuksen sekä perushoivan merkitys, joka usein ongelmaperheissä jää puutteelliseksi. Tällöin lastensuojelun tehtävänä on turvata lapsen hyvinvointia ja kehitystä. Avohuollon tukitoimenpiteet tulisivat olla erityisesti pienten lasten perheille tukevia ja kokonaisvaltaisia, jotta lasten hyvinvointi tulisi perheoloissa turvatuksi. 11 – 15-vuotiaiden kohdalla syyksi nousi useimmiten lapsen oma oireilu ja käyttäytyminen sekä kohta useat syyt. Koska perheillä näissä tapauksissa usein on jo niin päihde- ja/tai mielenterveysongelmia ja mahdollisesti taloudellisia vaikeuksiakin, eivät omat voimavarat enää riitä joskus voimakkaastikin oireilevan nuoren tukemiseen ja rajojen asettamiseen.

Perhetyypin vaikutus koko aineistossa huostaanottojen määrään ei ole merkittävä, mutta miettimisen arvoinen asia kuitenkin on, kuinka tukea voitaisiin kohdistaa yhden huoltajan perheisiin tarpeeksi varhaisessa vaiheessa.

Vanhempien ammattiasemat tässä aineistossa painottuivat työntekijöihin ilman ammattikoulutusta sekä työntekijöihin, joilla on ammattikoulutus. Ammattiasemaa ei kuitenkaan ollut mainittu lähes puolella aineistossa, joten ammattiaseman vertailtavuus aineistossa oli heikko, vaikkakin yhteyttä huostaanoton ”varsinaisella” syyllä ja isän ammattiasemalla tässä aineistossa näyttikin olevan (vrt. tulokset). Isän ammattiaseman vaikutus huostaanoton syyhyn kaipaisi lisätutkimusta laajemmassa mittakaavassa, jotta siitä olisi vedettävissä pitäviä johtopäätöksiä.

Päihde- ja/tai mielenterveysongelmasta ei mainintaa koko aineistossa ollut yli puolella tapauksista. Kuitenkin päihde- ja mielenterveysongelman merkitys huostaanoton viralliseen syyhyn oli erittäin merkitsevä niissä tapauksissa, joissa se huostaanoton yhteydessä mainittiin. Päihde- ja mielenterveysongelmaan palaan myöhemmässä vaiheessa pohdintaa ja johtopäätöksiä.

Asuinympäristö ei osoittautunut tässä aineistossa merkitykselliseksi, ja samaan asiaan on viitanut myös Järventie (2001, 84 – 85) omissa tutkimuksissaan.

Tukitoimenpiteiden määrä kasvoi selkeästi nykypäivää kohti siirryttäessä. Mieleen nousee ajatus siitä, onko avohuollon tukitoimilla ollut merkitystä siihen, että kyseessä olevan kunnan huostaanottoluvut eivät ole lähteneet nousuun, vaikka valtakunnallisten lastensuojelutilastoiden suunta huostaanottojen suhteen on nouseva. Avohuollon tukitoimien vaikuttavuus huostaanottoihin lastensuojeluasiakkuudessa olisi selkeä ja mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe.

Huostaanoton virallinen peruste ei kyseessä olevalla ajanjaksolla tutkimuskunnassa muuttunut. Sen sijaan huostaanoton ”varsinaisessa” syyssä oli tapahtunut merkittäviä muutoksia samalla ajanjaksolla.

Seuraavassa esitän yhteenvedon ”tyypillisestä” huostaanotetusta lapsesta taustamuuttujineen vuosikymmenittäin. 2000- luvun jätän esittelystä pois, lyhyen ajanjakson sekä aineiston vähyyden vuoksi.

Taulukko 3. ”Tyypillinen” huostaanotettu lapsi taustamuuttujineen vuosikymmenittäin.

Vuosikymmenet	1940	1950	1960	1970	1980	1990
Huost.ottujen määrä	17	33	30	38	26	34
Sp	tyttö/poika	tyttö/poika	tyttö/poika	tyttö/poika	poika	tyttö/poika
Ikä vuosina	1 - 5 v.	1 - 5 v.	11 - 15 v.	1 - 5 v.	11 - 15 v.	1-5/11-15 v.
Huoltajien määrä	2	2	2	1	1	2
Isän amm.asema	tt ei koul.	tt ei koul.	tt ei koul.	tt ei koul.	koul. tt	koul. tt
Äidin amm. asema	tt ei koul.	tt ei koul.	tt ei koul.	tt ei koul.	koul. tt	koul. tt
Mainita päihdeong.		2	3	9	10	11
Maininta miel.t.ong.	2	4	2	15	3	2
Maininta p.+m.ong.		1	6			6
Asuinympäristö	taajama	taajama	taajama	taajama	taajama	taajama
Ho virall. peruste	kasvuolot	kasvuolot	kasvuolot	kasvuolot	kasvuolot	kasvuolot
Ho varsinainen syy	useat syyt	useat syyt	miel.t.ong. ja lapsen oma käyt.	päiht.käyt. ja riittäm. vanhem.	päiht.käyt. ja lapsen oma käyt.	päiht.käyt. ja riittäm. vanhem.
Tukitoim. määrä	ei tukit.	ei tukit.	1 tukit.	1/2 perh. tukit.	useita tukit.	useita tukit.

Selkeimmät muutokset, jotka ajallisesti ovat nähtävissä, löytyy huostaanoton ”varsinaisesta” syystä sekä avohuollon tukitoimien määrästä.

Huostaanoton ”varsinaisessa” syyssä maininta vanhempien päihde- ja /tai mielenterveysongelmasta on selkeästi lisääntynyt. 1970-luvun kohdalla näkyvässä on erittäin selkeä nousu, ja siihen syitä voi mahdollisesti hakea 1970-luvulle osuneesta taloudellisesta notkahduksesta sekä kuntaa kohdanneista suurista lomautuksista ja työttömyysluvuista.

Avohuollon tukitoimien lisääntynyt käyttö on mielestäni seurausta vuoden 1983 lastensuojelulain sekä yleisestä ajatus- ja toimintatapojen muutoksesta. Työn kehityksen jarruna on kuntasektorilla kuitenkin ollut taloudellisten resurssien niukkuus, mutta haluaisin korostaa, että talous ei aina ole este hyvin suunnitelluille ja organisoiduille avohuollon tukitoimenpiteille. Viranomaisten mielikuvitukselle ei pitäisi olla esteitä uusien tukitoimien mietittäessä ja perheen sitouttamista asiaan auttaa kirjallisten huolto- ja/ tai palvelusuunnitelmien käyttöön otto varhaisessa vaiheessa lastensuojeluasiakkuutta.

Mielenkiintoista on se, että avohuollon tukitoimenpiteitä on selkeästi kohdistettu enemmän perheisiin, joissa on päihdeongelma kuin perheisiin, joissa on mielenterveysongelma. Onko niin, että sosiaalityön käytännöissä on pidempään tiedostettu sekä ääneen puhuttu päihteisiin liittyvistä ongelmista, mielenterveysongelmien pysyessä vaiettuna asiana? Onko mielenterveysongelma liian vaikea nostaa puheenaiheeksi ja miettiä sen merkitystä lapsen elämälle?

Vanhempien vaikeilla mielenterveysongelmilla tiedetään kuitenkin olevan vähintäänkin yhtä traumatisoiva merkitys lapselle kuin päihdeongelmalla. Viime vuosien vauva- ja pikkulapsitutkimukset ovat antaneet uutta tietoa muun muassa varhaisesta vuorovaikutuksesta ja sen merkityksestä lapsen kehitykselle (Mäenpää & Törrönen 1996, 59). Mielenterveysongelmaisissa perheissä varhainen vuorovaikutus jää helposti heikoksi ja aiheuttaa riskitekijän silmällä pitäen syrjäytymistä aikuisuudessa.

Lapsen ikä vaikuttaa merkittäväällä tavalla lastensuojelun sisältöön. Tutkimuksessa nousi selkeästi esiin kaksi ikäryhmää, joissa lapsen ja perheen hyvinvoinnin turvaaminen on johtanut huos-

taanottoon. Lastensuojeluun johtaneiden tekijöiden merkitystä on aina arvioitava suhteessa lapsen ikään. Vanhempien omien kokemusten ollessa hyvin traumaattisia tai heidän ollessaan persoonallisuudeltaan jäsentymättömiä, eivät he pysty kokemaan lasta erillisenä ihmisenä. Varhaista lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta voi leimata yhtäältä kietoutunut ja ylihuolehtiva reagointi tai toisaalta vanhempi vetäytyy suhteesta ja vuorovaikutus jää etäiseksi ja tyhjäksi. Tällöin vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksesta puuttuu mielihyvän sävy. (Kananoja & Turunen 1996, 79 – 80.)

Vaikuttamien vanhemman ja lapsen vuorovaikutukseen on mielestäni lastensuojelun keskeisiä tehtäviä. Voimavarojen analysointi ja niiden esiin nostaminen on välttämätöntä, samoin myös vanhemman osallisuus asioissa. (emt, 80)

Jotta vaikuttamisen keinoja voitaisiin kehittää, tulisi huostaan otettujen lasten taustamuuttujia kartoittaa laajassa mittakaavassa ja myös sukeltaa syvemmälle yksittäisiin tekijöihin, kuten esimerkiksi päihde- ja erityisesti mielenterveysongelmien vaikutukseen lapseen ja niihin seikkoihin, joilla tällaisista ongelmista kärsiviä perheitä voitaisiin ajoissa tukea perhekokonaisuuden säilymiseksi sekä lapsen hyvinvoinnin tukemiseksi.

Keinojen kehittäminen vaatii yhteiskunnalta niin taloudellisia kuin henkilöresurssejakin, mutta pitkällä juoksulla tulos on varmasti yhteiskunnalle edullisempi ratkaisu kuin tämän hetkinen tilanne.

Hyväksi tulisi myös käyttää raportoivaa sosiaalityötä, jolla voitaisiin niin paikallisella kuin kansallisellakin tasolla saada vietyä tietoa sekä sen myötä kehitystä pienin askelin eteenpäin. Pelkkä lastensuojelutilanteen seuraaminen ei riitä, vaan lisäksi tarvitaan hyvää tietojen keruuta tapauksista, josta saatavan tiedon perusteella voidaan kehittää ja mahdollisesti luoda myös ehkäiseviä lastensuojelun keinoja. Työ on pitkäjänteistä ja aikaa vaativaa, sekä tarvitsee jatkuvaa uudelleen arviointia.

Riittämättömän vanhemmuuden ilmeneminen huostaanoton ”varsinaisissa” syissä, on seikka, joka myös vaatisi lisää tutkimusta. Pelkkä riittämättömän vanhemmuuden määrittely ja sen sisällön erittely olisi yhden työn aihe.

Tässä tutkimuksessa pääosaan nousseen päihde- ja/tai mielenterveysongelman ilmentyminen perheessä, on seikka, jota tulisi tutkia yhdessä muun muassa työttömyyden ja taloudellisen huonosuorituksen kanssa.

Henkilökohtaisesti suhtaudun hyvin kriittisesti lapsen huostaanottoon lastensuojelun keinona. Tiedän, että se jossain tapauksissa on välttämätön interventio lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamiseksi, ja tällöin tulisi viranomaisilta löytyä uskallusta tehdä huostaanotto varhaisessa vaiheessa. Kyseessä on kuitenkin vakava asia, joka vaatii mielestäni enemmän tutkimusta ja paneutumista niin rakenteellisessa kuin lastensuojelun toimintatapojakin koskevassa mielessä.

LÄHTEET

Aarnio, A. 1981. Lapsilainsäädännön taustaa. Teoksessa Lapsioikeuden pääpiirteet, Mattila, H. (toim.). Jyväskylä: Gummerus.

Aho, S. & Ahvenainen, T. & Salonen, L. 1991. Kunnan sosiaalihuolto. Helsinki: Valtionpainatuskeskus.

Alkula, T. & Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Juva: WSOY.

Araneva, M. 2001. Lastensuojelulain muutostarpeet. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Aronen, M-L. 1994. Nuorten kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki. Törrönen, M. (toim.) Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Bardy, M. 1994. Jakaminen ja kokoaminen lapsuuden politiikassa. Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki, Törrönen, M. (toim.) . Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Bardy, M.. 2001. ” Koko kylä ” – yhteinen vastuu ja palvelut. Teoksessa Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Bardy, M., Salmi, M. & Heino, T.. Stakes. Raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.

Bardy, M., Salmi, M. & Heino, T.. 2001. Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes. Raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.

Bardy, M. 2001. Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risiteyskohta. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Blom, R. 2001. Yhteiskunnan rakennemuutos ja perheiden elinehdot. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Eskelinen, J. & Kinnunen, P. 2001. Lapsuuden loppu vai uusi lapsuus. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummuvuoren kirjapaino.

Eskola, A. 1967. Sosiologian tutkimusmenetelmät II. Porvoo: WSOY.

Forsen, K. & Laine, K. & Tähtinen, J. 2001. Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Käsikirjoitus sosiaalityön vuosikirjaan 1-28.

Gibbons, J. 1997. Relating outcomes to objectives in child protection policy. Teoksessa Child protection and Family support. Tensions, contradictions and possibilities. Nigel Parton (toim.). Padstow, Cornwall, Great Britain: TJ Press Ltd.

Gottberg, E. 1994. Huostaanotto ja oikeusturva. Artikkelilehdestä Sosiaaliturva 22/1994. Huoltaja-säätiö.

Hallintomenettelylaki 598/1982.

Heiliö, P. 1994. Onko lapsen salaisuuksilla suojaaja? Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki, Törrönen, M. (toim.). Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy

Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.) 2000. Lapsen oikeudet. Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Hujala, A. 1989. Huostaanottokäytäntö Suomessa. Teoksessa Pieni ja poissa kotoa. Andersson, G. (toim.). Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Huostaanotetut lapset vuosina 1920 – 1991. Stakesin tilasto. Lehestä Sosiaaliturva 1993:1. Huoltaja-säätiö.

Hurtig, J. & Laitinen, M. 2002. Mielivaltaa vai perusteltua ammatillisuutta? Keskustelua lastensuojelun sosiaalityön toimintatavoista. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu nro 2/2002. Volume 10.

Jaakkola, J.1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M., Urponen, K.. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Jansson 1998, Sosiaaliturva nro 14. Huoltaja-säätiö 1998.

Johansson, S. & Kokkonen, S. 1992. Alkoholiperheen lapsi lastensuojelun sosiaalityössä. A-klinikkasäätiön raporttisarja 10. Helsinki.

Järventie, I. 2001. Eriarvoisen lapsuuden muutokuvia. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Järventie, I. & Sauli, H. 2001. Johdanto. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Kajanoja, J. 2001. Huono-osaisuuden hinta. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Kananoja, A. & Turunen, M.M. 1996. Tähän suuntaan lastensuojelu! Stakes 4/1996. Helsinki: Stakesin monistamo.

Keronen, I. & Kaasalainen, M.(toim.) 2001. Lastensuojelu käsikirja- Etelä-Suomen lääninhallituksen sosiaali- ja terveystieteiden osaston julkaisu 1/2001.

Kiviniemi, E. 1999. Lapsen etu on vaikea käsite. Artikkelit ledestä Lapsen maailma 3/99. Iisalmi: IS-PRINT.

Kivinen, T. 1992. Lastensuojelun moninaisuus. Pitkittäiselvitys lasten asiakkuudesta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 59. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Kivinen, T. & Heinonen, P. 1990. Lastensuojelu vuonna 1987. Väliraportti 28.2.1990. Sosiaalihuollituksen raporttisarja 11/1990. Helsinki.

Kohti uutta lapsipolitiikkaa. < <http://www.pela.fi/lapsipolitiikka02.pdf>. Html-versio. Luettu 22.4.2003.

Kotoaro, P. & Lahti, T. 2000. Lapsen aseman ja oikeuksien tulevaisuus. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.). Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: OY Edita Ab.

Kotikuntalaki 11.3.1994/201

Kähkönen, P. 1994. ”Vanhemmuuden murtuminen”. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994. Jyväskylä

Laakso, R. & Saikku, P. 1998. Hyvä huostaanotto? Stakes tutkimuksia 28/1998. Helsinki: Stakesin monistamo.

Laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.

Lansdown, G. 1995. Children's rights to participation: a critique. Teoksessa Participation and Empowerment in Child protection. Cloke, C. & Davies, M. (toim.). Pitman Publishing. Wiltshire: Redwood Books.

Lastensuojelu 2000 – tiedonantajapalaute 14/2001. Stakes. Helsinki.

Lastensuojeluasetus 16.12.1983/1010

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683, muutokset 9.2.1990/139

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

Launis, M. 2000. Lapsen oikeuksien sopimuksen valvonta ja raportointi. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.). YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Mattila, P. 2000. Lapsen oikeuksien sopimuksen jälkeinen kehitys. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.) Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Mahkonen, S. 1991. Voidaanko lailla lasta suojella? Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mikkola, M. 1994. Orpojen huollosta lasten oikeuksiin. Teoksessa Lastensuojelu. Mikkola, M. & Helminen, J. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mikkola, M. & Helminen, J. 1994. Lastensuojelu. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Miten lapsiperheillä menee? Lapsiperheiden rakennemuutokset, taloudellinen asema ja julkinen tuki. 1982. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki

Moore, A. 1997. Criteria for Indicators of Child Well-Being. Teoksessa Indicators of Children's Well-Being. Hauser, R. & Brown, B. & Prosser, W. (toim.). Russell Sage Foundation. New York.

Muuri, A. 1996. Lapsen elatus, huolto ja lastensuojelu 1995. Tilastotiedote. Stakes 6/1996. Helsinki: Stakesin monistamo.

Mäenpää, J. & Törrönen, M. 1996. Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Stakes 4/1996. Helsinki: Stakesin monistamo.

Narikka, J. (toim.) 2001. Sosiaali- ja terveystalvelujen lainsäädäntö käytännössä. Pieksämäki: Tietosanoma.

Nieminen, L. 2000. Lapsen oikeuksien sopimus – huomioita Suomen lainsäädännöstä. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.). Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Palonen, A. 1992. Huostaanotto ja perhesijoitus lastensuojelullisina toimenpiteinä. Syventävien opintojen tutkielma. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja B:24. Turun yliopiston offsetpaino.

Pulma, P. 1987. Kerjuulavasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Suomen lastensuojelun historia. Pulma, P. & Turpeinen, O.. Lastensuojelun keskusliitto. Kouvola: Kouvolan kirjapaino.

Pulma, P. 1994. Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. ja Urponen, K.. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä:Gummerus Kirjapaino Oy.

Ritakallio, V-M. 1993. Johdatus sosiaalipoliittiseen tutkimukseen. Turku.

Rönkä, A. 1999. The Accumulation of problems of social functioning. Outer, Inner, and Behavioral Strands. Jyväskylä: Yliopiston Kirjapaino ja Lievestuore: ER-Paino Ky.

Satka, M: 1994. Sosiaalinen työ, peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia.

Salmi, M. 2001. Työelämän vastuu vanhemmuudesta ja lapsuudesta. Teoksessa Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Bardy, M. & Salmi, M. & Heino, T.. Stakes raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Salmi, M. & Säntti, R. 2001. Lapsiperheiden tulonsiirrot ovat jääneet jälkeen. Teoksessa Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Bardy, M. & Salmi, M. & Heino, T. Stakes raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Salo, M. 2001. Huostaanottoja lykätään viimeiseen asti. Socius 1/2001. Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti. Porvoo.

Satka, M. & Moilanen, J. & Kiili, J. 2002. Suomalaisen lapsipoliittikan mutkainen tie. Lehdessä Yhteiskuntapoliittikka 67/2002:3. Stakes. Helsinki.

Sauli, H. 2001. Lapsiperheiden tulot. Teoksessa Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Bardy, M. & Salmi, M. & Heino, T. Stakes raportteja 263. Saarijärvi:Gummerus Kirjapaino Oy.

Sauli, H. & Kainulainen, S. 2001. Yhteiskunnan muutos ja lapsiperheet. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Saurama, E. 2002. Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:7. Helsinki.

Sinko, P. 2001. Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Sosiaaliturvan keskusliitto. Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M., Urponen, K.. Jyväskylä:Gummerus Kirjapaino Oy.

Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistio 1998. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1998:22. Helsinki.

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710

Suominen, H. 1998. Lasten ja nuorten hyvinvointi: Uudet haasteet – vanhat palvelut. Hyvinvointia ja palveluita koskevat strategiat, periaatteet, kannanotot ja selvitykset sekä poimintoja 1990 – luvulla käydystä keskustelusta. Stakes 14/1998. Helsinki: Stakesin monistamo.

Therborn, G. 1993. The Politics of Childhood: The Rights of Children in Modern Times. Teoksessa Families of nations, Patterns of Public Policy in Western Democracies. Francis G. Castles (toim.). Bodmin, Cornwall, Great Britain: Hartnoll's Limited

Tigersted-Tähtelä, E.2000. lapsen oikeuksien sopimuksen sisältö. Teoksessa Lapsen oikeudet. Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Turpeinen, O. 1987. Lastensuojelu ja väestönkehitys. Lastensuojelun lääkinällinen ja sosiaalinen kehitys Suomessa. Teoksessa Suomen lastensuojelun historia. Pulma, P. & Turpeinen, O.. Lastensuojelun keskusliitto. Kouvola: Kouvolan kirjapaino.

Törrönen, M. 2001. Globalisoitua hyvinvointi. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino

Törrönen, M. 1994. Lopuksi. Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki. Törrönen, M. (toim.). Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Törrönen, M. 1994. Tulkittu lapsi. Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki. Törrönen, M. (toim.). Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Törrönen, H. 1998. Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittamisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 18.

Uusikylä, P. 1994. Lastensuojelun toimeenpanoverkostot. Tutkimus yhteistyön rakenteista ja merkityksestä kuntien lastensuojelutyössä. Lastensuojelun keskusliitto. Pieksämäki: RT - kirjapaino.

Urponen, K. 1994. Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M., Urponen, K.. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Utriainen, S. 2000. Lasten oikeuksien historia. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.). Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995. Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:6. Helsinki: Painatuskeskus.

Vornanen, R. 2001. Lasten hyvinvointi. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

LIITE I

OTE PÖYTÄKIRJASTA

Sosiaali- ja terveyslautakunta § 117 27.11.2002

VS. SOSIAALITYÖNTEKIJÄ RIITTA HAKOMAN TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

SOSTE § 117

Vs. sosiaalityöntekijä Riitta Hakoma on osoittanut sosiaali- ja terveyslautakunnalle tutkimuslupahakemuksesa

Kyseessä on Pro gradu-tutkielma Jyväskylän yliopistossa yhteiskuntatieteiden maisterin tutkintoa varten.

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, onko perhesijoitettujen lasten ja nuorten huostaanotoissa löydettävissä yhteisiä nimittäjiä ja onko niissä nähtävissä sukupolvelta toiselle siirtyvää rasitetta, joka oikein kohdistettujen toimenpiteiden avulla pystyttäisiin katkaisemaan. Tutkimus suoritetaan tapaustutkimuksena sosiaalitoimen asrkistojen perusteella. Tutkimus on asiakastapausten kuin kunnankin osalta nimetön.

Pro Gradu-tutkielman ohjaa professori Mirja Järvelä Jyväskylän yliopistosta.

Työ tulee jäämään sosiaalitoimen käyttöön. Lisäksi edellytetään sosiaali- ja terveysministeriön lupa sosiaalitoimen arkistojen käyttöön.

Sosiaalijohtajan päätösehdotus: Sosiaali- ja terveyslautakunta päättää myöntää vs. sosiaalityöntekijä Riitta Hakomalle, hakemuksessa esitetyin ehdoin, tutkimusluvan koskien sosiaalitoimen lastensuojeluarkistoja.

Päätös: Sosiaali- ja terveyslautakunta hyväksyi sosiaalijohtajan päätösehdotuksen.

Asianmukaisesti allekirjoitetusta ja tarkastetusta pöytäkirjasta kirjoitetun otteen oikeaksi todistaa:

9.12.2002

Virallisesti:

Aila Mankki, pöytäkirjanpitäjä

JAKELU

Hakoma Riitta

LIITE 2.

Aineistolle esitettävät kysymykset:

1. Huostaanotetun lapsen sukupuoli
 - 1 tyttö
 - 2 poika

2. Lapsen ikä huostaan otettaessa
 - 1 < 1 v
 - 2 1 -5 v
 - 3 6-10 v
 - 4 11 - 15 v
 - 5 > 15 v
 - 6 ei ilmene aineistosta

3. Onko kysymyksessä 1 vai 2 huoltajan perhe huostaanottovaiheessa
 - 1 yksi huoltaja
 - 2 kaksi huoltajaa
 - 3 ei mainintaa

4. Isän ammattiasema
 - 1 alempi toimihenkilö
 - 2 ylempi toimihenkilö
 - 3 työntekijä vailla ammattikoulutusta
 - 4 työntekijä, jolla ammattikoulutus
 - 5 yksityisyrittäjä
 - 6 johtavassa asemassa oleva
 - 7 opiskelija
 - 8 eläkeläinen
 - 9 ei tietoa

5. Äidin ammattiasema
 - 1 alempi toimihenkilö
 - 2 ylempi toimihenkilö
 - 3 työntekijä vailla ammattikoulutusta
 - 4 työntekijä, jolla ammattikoulutus
 - 5 yksityisyrittäjä
 - 6 johtavassa asemassa oleva
 - 7 opiskelija
 - 8 eläkeläinen
 - 9 ei tietoa

6. Onko perheessä päihde- ja/tai mielenterveysongelmia
 - 1 ei mainintaa/ ei

- 2 päihdeongelma
- 3 mielenterveysongelma
- 4 päihde- ja mielenterveysongelmia

7. Perheen asuinympäristö

- 1 haja-asutusalue
- 2 taajama
- 3 ei mainintaa

8. Minkälaisia avoimuuden tukitoimenpiteitä perheeseen on kohdistettu ennen huostaanottoa:

8 A. neuvonta ja ohjaus

- 0 ei
- 1 kyllä

8 B. tukihenkilö/-perhe

- 0 ei
- 1 kyllä

8 C. perhetyöntekijä

- 0 ei
- 1 kyllä

8 D. kasvatusneuvola/koulupsykologi/perheterapia

- 0 ei
- 1 kyllä

8 E. tilapäinen sijoitus

- 0 ei
- 1 kyllä

8 F. muu tukitoimenpide

- 0 ei
- 1 kyllä

9 Tukitoimenpiteiden määrä

- 1. yksi toimenpide
- 2. useita toimenpiteitä
- 3. ei toimenpiteitä

10 Huostaanoton virallinen peruste

- 1. lapsi oireilee, on käytöksellään itselleen, omalle kehitykselleen tai muille vaarallinen
- 2. jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä
- 3. ei mainintaa

11 Huostaanoton ”varsinainen” syy

1. vanhemman/vanhempien fyysinen sairaus
2. –”- psyykkinen sairaus
3. –”- päihteiden käyttö
4. riittämätön vanhemmuus
5. avioero
6. kuolema
7. perheväkivalta
8. asunnottomuus
9. heikko taloudellinen tilanne
10. hylkääminen
11. lapsen oma käyttäytyminen
12. lapsen käyttämät päihteet
13. rikokset
14. kouluongelmat
15. useita syitä
16. ei mainintaa

12 Huostaanoton kesto

1. < 1 v
2. 1-5 v
3. 6-10 v
4. > 10 v
5. ei mainintaa

13 Sisarusten lukumäärä

1. ei ole / ei mainintaa
2. 1-2
3. 3-4
4. >4

14 Ovatko mahdolliset sisarukset huostassa

1. kyllä
2. ei
3. ei mainintaa/ei sisaruksia

15. Huostaanottovuosi

Selvennyksiä muutamien muuttujien tulkintaan:

Kohta 2: Lapsen ikä huostaan otettaessa

Jakaessani lapsen iän kategorioihin olen käyttänyt seuraavia perusteita:

< 1 v. = vauvaikä, huostaanotossa on kyse hyvin varhaisesta puuttumisesta, sekä usein se kertoo myös perheen ja vanhempien ongelmien laadun vakavuudesta,

1 – 5 v. = bikkiiikä, lapset sosialisatiiokehityksensä alkuvaiheessa, päivähoito usein mukana lapsen elämässä,

6 -10 v. = esikoulu- ja kouluikäiset lapset,

11 – 15 v. = puberteetti-ikäiset ja pääasiassa yläkouluun siirtymässä tai siellä jo olevia lapsia,

> 15 v. = nuori, vaikka lastensuojelulaissa yhä puhutaan lapsesta.

Kohta 8: Minkälaisia avohuollon tukitoimenpiteitä perheeseen on kohdistettu ennen huostaanottoa.

8 A: Neuvonta ja ohjaus.

Lapselle tai nuorelle määrätty valvoja on sisällytetty tähän kohtaan.

8 F: Muu tukitoimenpide.

Muina tukitoimenpiteinä esiintyi pääasiassa lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä järjestetty lapsen päivähoito sekä koulunkäyntiin liittyvät erityisjärjestelyt, esimerkiksi ”pajakoulu”.

Kohta 11: Huostaanoton ” varsinainen” syy

Tämä kohta käsittää niitä seikkoja, joita huostaanottoa koskevista pöytäkirjoista voidaan löytää huostaanoton virallisen/juridisen perusteen taustalta. Näistä taustatekijöistä etsin vastaukseksi painavimman tai leimaavimman tekijän. Jos selkeää pääasiallista syytä ei voinut erottaa, käytin vaihtoehtoa 15, useat syyt. Tämä vaihtoehto käsitti useimmiten syiksi lapsen oman käyttäytymisen tai päihteiden käytön ja siihen liittyneen riittämättömän vanhemmuuden.

Kohta 12: Huostaanoton kesto

Huostaanoton kesto kuuluu aineistoa kuvaileviin kysymyksiin. Huostaanoton kestolla on merkitystä lapsen mahdolliseen palaamiseen biologiseen perheeseensä ja se voi ennustaa osaltaan

myös palaamisen onnistumisen mahdollisuuksia. Vaihtoehto 5 käsittää myös ne lapset, joiden huostaanotto jatkuu yhä.

I JOHDANTO

Lastensuojelu on yhteiskuntapoliittista toimintaa, joka on saanut yhteisöä ja sen järjestystä suojaavan merkityksen. Tämä merkitys perustuu yhteiskunnassa valitseviin käsityksiin lapsuudesta. (Törrönen 1994, 138.)

Lastensuojelu on myös yksi lain määrittämistä sosiaalityön tehtävistä. Lastensuojelulain periaatteena on lasten terveyttä ja/tai kehitystä vaarantavien tekijöiden vähentäminen. Kaikkein viimesijaisin lastensuojelun toimenpide on huostaanotto, johon kulminoituu vaikeitakin eettisiä ongelmia. Huostaanotto tilanteessa lastensuojeluviranomainen joutuu tekemään moraalisen kannanoton miettiessään ja valitessaan arviointikriteerejä perheen ja lapsen tilanteen sekä lapsen edun selvittämiseksi. Samalla yhteiskunta puuttuu perheen koskemattomuuteen sekä oikeuteen lastensa kasvatukseen.

Jotta lastensuojelutyötä voitaisiin kehittää siihen suuntaan, jolloin yhteiskunnan mahdollisimman harvoin tarvitsisi puuttua huostaanottotoimenpiteellä lapsen hyvinvoinnin turvaamiseen, on mielestäni ensiarvoisen tärkeää yrittää etsiä ja hahmottaa niitä tekijöitä, jotka muodostavat riskejä lapsen hyvinvoinnille.

Kartoittamalla huostaanotettujen lasten taustamuuttujia pitkällä aikavälillä, on mahdollista saada edes jonkinlainen kuva siitä, mitkä seikat osaltaan lisäävät riskejä lastensuojeluasiakkuuteen ja mahdolliseen huostaanottoon sekä sitä kautta myös aikuisiän huono-osaisuuteen ja syrjäytymiseen.

Taustamuuttujien kartoittamisesta ja kuvaamisesta saatavalla tiedolla on käyttöä lasten hyvinvointia ja hyvinvoinnin riskitekijöitä mittaavien indikaattoreiden kehittämisessä. Näiden indikaattoreiden tulisi olla sellaisia, joilla hyvinvointia voisi arvioida mahdollisimman laajalla skaalalla sekä niiden tulisi olla helposti luettavia ja ymmärrettäviä. Indikaattoreilla olisi voitava arvioida positiivisia ja negatiivisia hyvinvoinnin lähtökohtia sekä pystyä mittaamaan lapsuuden kasaantu-

via riskitekijöitä. Lisäksi niillä tulisi olla sama merkitys eri sosiaaliryhmissä sekä eri ajankohtina. Tärkeää on myös se, että indikaattoreita voitaisiin käyttää niin kansallisella kuin paikallisellakin tasolla ja ne auttaisivat kehittämään yhteisiä suuntaviivoja ja tavoitteita lasten hyvinvoinnille ja lastensuojelutyöhön. (Moore 1997, 37 – 43.)

Tavoitteeni on, että työni saa aikaan ainakin keskustelua lastensuojelusta, huostaanottotoimenpiteistä sekä ennen kaikkea ehkäisevän lastensuojelutyön kehittämisestä ja sen merkityksestä yksilölle ja yhteiskunnalle.

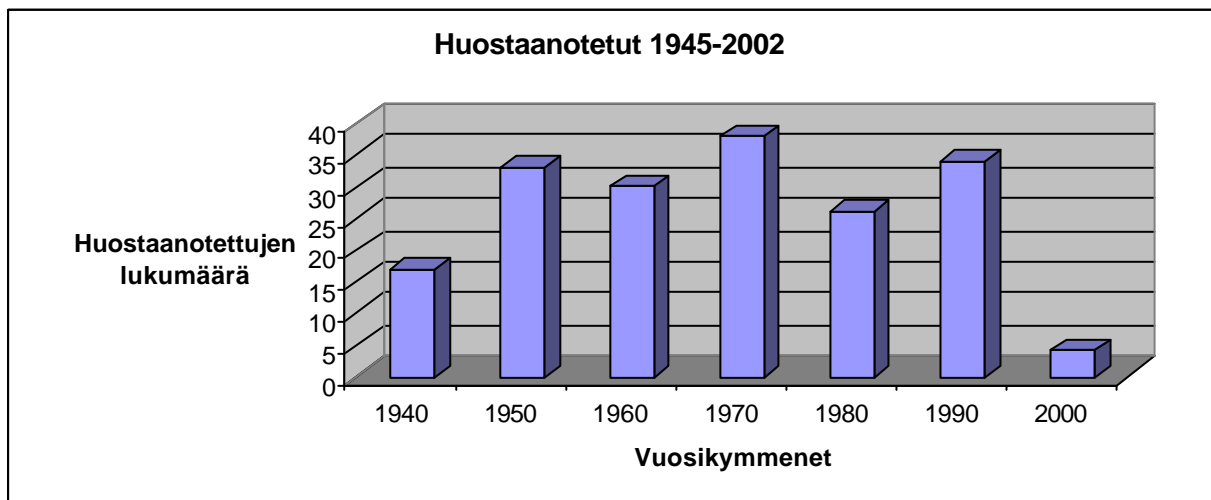
II TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

2.1. Käytettävä aineisto

Tässä tutkimuksessani tarkastelen yhden alle 11.000 asukkaan teollistuneen maalaiskunnan huostaanottoja sosiaalilautakunnan yleisen osaston ja sosiaali- ja terveyslautakunnan pöytäkirjojen perusteella. Luvanarkistomateriaalin käyttöön hain kyseisen kunnan sosiaali- ja terveyslautakunnalta (liite 1). Sosiaali- ja terveysministeriöstä varmistin 5.12.2002, että sosiaali- ja terveyslautakunnan lupa arkistojen käyttöön on riittävä, koska tutkimus koskee ainoastaan yhden kunnan arkistoja (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999 28 §).

Empiirisen aineiston rajasin ajallisesti vuodesta 1945 vuoden 2002 loppuun saakka. Huostaanottopäätöksiä tältä ajanjaksolta on 182 kappaletta. Vuodesta 1945 vuosikymmenen loppuun huostaanottoja oli 17 kappaletta, 1950-luvulla huostaanottoja oli 33 kappaletta, 1960-luvulla 30 kappaletta, 1970-luvulla 38 kappaletta, 1980-luvulla 26 kappaletta, 1990-luvulla 34 kappaletta ja 2000-luvun puolella oli ennättänyt tulla 4 huostaanottoa. (Kuvio 1.)

Kuvio 1.

Suuria laadullisia eroja aineiston muodossa ja sisällöissä ei aineistolle esitettävien kysymysten kannalta ollut johtuen siitä, että tutkimuksessa pitäydyttiin virallisiin pöytäkirjoihin.

2.2. Aineistolle esitettävät kysymykset

Aineistolle esittämäni kysymykset koskivat huostaanotetun lapsen ja hänen huoltajiensa yleisiä taustatekijöitä, kuten huostaanotetun lapsen sukupuolta, ikää, perheen huoltajien lukumäärää, ammattiasemaa, perheen asuinympäristöä ja sisarusten lukumäärää. Lisäksi selvitin huostaanottoon johtaneita syitä, kuten päihde- ja/tai mielenterveysongelmaa, huostaanoton virallista perustaa sekä perheeseen kohdistettuja avohuollon tukitoimia. Aineistolle esittämäni kysymykset ja niihin liittyvät selvennykset ovat tutkimuksen liitteenä (liite 2).

2.3. Analyysimenetelmät

Tutkimusmenetelmänä käytin pääasiassa kuvailevaa, kvantitatiivista menetelmää, jossa aineisto on taltioitu havaintomatriisin muotoon. Kuvailevan tutkimuksen tavoitteena on vankka kokonaisuuden hahmottaminen tuomalla esiin myös osatekijöiden (tässä taustamuuttujien) välisiä mahdollisia yhteyksiä. (Ritakallio 1993, 22.)

Perusmenetelminä käytin muuttujien erilaisia jakaumia, kuten frekvenssejä ja suhteellisia osuuksia sekä ristiintaulukointia eri muuttujien välisten riippuvuuksien selvittämiseksi. Nämä menetelmät perustavat paikkaansa yksinkertaisuutensa, havainnollisuutensa ja konkreettisuutensa vuoksi. (Alkula ym. 1994, 13.) Joidenkin ristiintaulukointien yhteydessä käytän myös χ^2 -riippumattomuustestiä tilastollisen merkitsevyyden mittaamiseksi. Vaikka kyseessä onkin kokonais-tutkimus, antaa se kuitenkin tietoa siitä, onko muuttujien välisessä yhteydessä kyse sattumasta vai todellisesta vaihtelusta.

Aineistoa käsiteltiin tilastomenetelmiin pohjautuvalla SPSS-ohjelmalla. Tuloksia tulin vertailemaan mm. Kivisen (1992), Mäenpään ja Törrösen (1996), Pulman ja Turpeisen (1987) sekä Pölkkin, Järventien ja Bardyn (2001) sekä Sauraman (2002) tutkimuksiin, koska niissä tutkimusmene-

telmien ja tarkoitusten erilaisuudesta huolimatta on perehdytty samantyyppisiin taustamuuttujiin ja huostaanottoon johtaneisiin syihin kuin omassa tutkimuksessaanikin.

2.4. Tutkielman tavoitteet

Tutkimukseni tavoitteena oli löytää ja kuvata huostaanotettujen lasten taustamuuttujia ja sitä, onko niissä tapahtunut muutoksia kyseisellä ajanjaksolla. Tärkeää on mielestäni myös nähdä, mikälainen juuri tämän nimenomaisen kunnan tilanne on suhteessa koko maan laajuisiin Stakesin huostaanottotilastoihin mm. vuosilta 1995 ja 2000.

Toinen tavoitteeni oli löytää yhteisiä nimittäjiä huostaanotettujen lasten taustamuuttujista ja selvittää, disivatko mahdolliset yhteiset nimittäjät sellaisia, joihin voitaisiin vaikuttaa etukäteen lastensuojelutarpeen ehkäisemiseksi. Tämän ohella voitaisiin myös saada viitteitä uusien avohuollon tukitoimien kehittämiseksi sekä vanhojen tukitoimenpiteiden kohdentamisesta oikein ja ajoissa tukea tarvitseviin perheisiin.

Ehkäisevän lastensuojelutyön tarkoituksena on tukea lapsia ja lapsiperheitä eri toimintamuotojen ja palveluiden avulla hyödyntämään omia voimavarojaan. Ehkäisevät lastensuojelutoimet ovat avohuollon tukitoimia edeltäviä, ja niitä pitäisi voida aloittaa ja kohdentaa perheisiin jo ennen kuin perusteet lastensuojelun avohuollon tukitoimiin syntyvät. (Kohti uutta lapsipolitiikkaa 2002,9; Nikula 1994, 13; Araneva 2001, 123).

Yhteiskunnalle ehkäisevien tukitoimien merkitys rahallisesti on mittava. Lapsuudesta alkava huono-osaisuus ja syrjäytyminen aiheuttavat monenlaisia menetyksiä yhteiskunnan taloudelle ja hyvinvoinnille. Jo vuonna 1994 on laskettu yhden lapsen hoidon lastensuojelulaitoksessa maksavan 33 898 eurosta aina 67 796 euroon vuodessa. Lisäksi Jouko Kajanoja (2001, 195) on laskenut, että sosiaalimenojen lisäyksen ja verotulojen menetyksen yhteisvaikutus julkiseen talouteen on 14 460 euroa vuodessa yhtä syrjäytynyttä kohden. Pitkäaikaiseen seuranta-aineistoon pohjautuva tutkimustulos osoittaa syrjäytymisen olevan usein lapsuusiässä alkava prosessi, inhimillisen ja sosiaalisen pääoman perusta syntyy lapsuuden olosuhteissa. Lapsuusiän riskitekijöillä on taipumus kasautua aikuisiässä. (Rönkä 1999, 37.)

Lapset, joilla on riski vakaviin ongelmiin, tulisi saada ajoissa lastensuojelutoimenpiteiden piiriin säännöllisesti tarkastettavine huoltosuunnitelmineen ja asianmukaisine palveluineen (Gibbons 1997, 84).

Useimpien kuntien henkilöstöresurssit ja taloudellinen tilanne ovat aiheuttaneet sen, että lastensuojelu on pääasiassa korjaavaa työtä. Koska ehkäisevä työ on kuitenkin pitkällä tähtäimellä taloudellisesti kannattavampaa ja ennen kaikkea inhimillisiä kärsimyksiä säästävää, on mielestäni perusteltua selvittää, löytyykö huostaan otettujen lasten taustamuuttujista tekijöitä, jotka viitoittaisivat ehkäisevän työn kehittämistä. Kuntien sosiaalityöstä vastaavan toimielimen tulisi vaikuttaa muihin kunnallisiin ja valtiollisiin rakenteisiin ja palveluihin raportoivalla sosiaalityöllä, ja tätä kautta sosiaalisten ongelmien kasaantumisen ehkäisemiseen.

III LAPSI JA LAINSÄÄDÄNTÖ

3.1. Lastensuojelun historia ja lainsäädännön kehitys

Vanhassa maatalousvaltaisessa sääty-yhteiskunnassa lapsuuden maailmaa leimasi elämän yhteisöllisyys ja isäntävaltaisuus. Lasten toimeentulosta ja kasvatuksesta piti huolta maatilalla muodostama patriarkaalinen yhteisö, jossa isän ja isännän auktoriteetti oli ehdoton. Patriarkaalisuus oli koko yhteiskunnan läpäisevä periaate. Kirkon ja valtion periaatteena oli ylläpitää ja vahvistaa patriarkaalista elämänjärjestystä. Lainsäädännön pysyvä piirre oli toistuvat pyrkimykset määritellä valtion vastuun rajat. (Pulma 1987, 12; 1994,32.) Tällä paternalistisella kaudella yhteiskunnan oli mahdollista puuttua vain kaikkein törkeimpiin kaltoinkohtelu- tai laiminlyöntitilanteisiin (Heiliö 1994, 98).

Kehitystä 1600-luvulla voidaan kuvata sotien ja tehostetun hallinnon aikakaudeksi. Tuona aikana verorästien ohella autoitumista eli talonpoikaistilojen veronmaksukyvyyn heikentymistä kiihdyttivät katovuodet, joista kärsittiin useaan otteeseen ilmastollisesti epäsuotuisalla 1600-luvulla. Suurten nälkävuosien vaikutukset yhteiskunnan väestö- ja sosiaalirakenteeseen olivat pitkäaikaiset. (Pulma 1994, 19-20.)

Suurvallan ja keskitetyn valtion luomisen aikakausi merkitsi kansan valtaenemmistölle yleisen sosiaalisen turvallisuuden heikkenemistä. Tällöin ihmisillä oli kuitenkin vielä olemassa omat turvallisuutta luoneet järjestelynsä, jotka perustuivat perinteisiin yhteisön käytäntöihin. Perheen ja suvun merkitys säilyivät keskeisinä. (emt, 25.)

Lastenhuollon yhdistäminen talonpoikaistalouteen vahvisti vallitsevaa patriarkaalista huolenpito- ja sosiaalistamisjärjestelmää aina 1700-luvun puoliväliin saakka ja näin ollen Lastenhuolto oli tiukasti kytketty työvoimapolitiikkaan (Pulma 1987, 15.)

Patriarkaalisen huolenpidon ja kasvatuksen epäonnistuminen näkyi kuitenkin valtakuntien pääkaupungeissa, joihin nousivat sotilaiden, palvelusväen, manufaktuurityöläisten ja muun kaupun-

kiköyhälistön slummialueet. 1600-1700-lukujen lastenhuoltopolitiikan Ruotsinkin valtakunnassa määräsi Tukholman ongelmat. (Pulma 1987, 13.) Perinteinen perhe yhteisö hajosi tilattoman väestön lisääntyessä, joka puolestaan merkitsi perheen ja suvun turvatehtävän osittaista hajoamista. (Virta 1994, 11.) Kaupunki- ja maalaisköyhälistön lisääntyminen ja köyhälistöperheiden vaikeudet huolehtia lastensa toimeentulosta ja kasvatuksesta ovat lastensuojeluhistorian lähtökohta (Pulma 1987, 12 - 13). Vuonna 1635 perustettiin ensimmäinen kuritus- ja lapsihuone sekä 1649 lastenkoulut, joiden tehtävänä oli helpottaa köyhien perheiden ylläpitoa sekä rajoittaa kerjuuta. (Pulma 1987, 13 - 14; Virta 1994, 11.)

1700- luku aina 1800-luvun alkuun oli väestönkasvun ja työvoimapulan aikaa. 1700-lukua on pidetty yleisen vaurauden kasvun aikana. Tämä kuitenkin peittää sen tosiasian, että väestönkasvu merkitsi myös köyhien ja tilattoman väestön kasvua, joten kyseessä oli myös köyhyyden mittasuhteiden kasvu, johon kuuluivat vaivaisten ja kerjäläisten lisäksi myös turvattomat lapset. (Pulma 1994, 36 - 37.)

1700-luvun puolivälin jälkeen kiinnostus lasten kasvatukseen ja yksilön moraaliin sai runsaasti vaikutteita ranskalaisesta valitusajattelusta sekä saksalaisesta uskonnollisesta pietismistä (Pulma 1987, 23).

Maatalouden tehostamiseksi tehdyt merkantilistiset sääntelyn lievennykset tähtäsivät myös väestönkasvun lisäämiseen. Koska tämä pyrkimys laajensi näkemystä valtiovallan tehtävistä, oli sillä samalla merkitystä myös köyhäinhoitopolitiikan laajenemiselle alkeellisen sosiaalipolitiikan suuntaan. 1750-luvulla uskottiin sekä valtiopäivillä että säätyläisten keskuudessa, että lastenkodit olivat ratkaisu turvattomien lasten pelastamiseksi. Leskien orpokassat yleistyivät kaupunkien ammattikuntien toiminnasta myös armeijaan ja papistoon. Uusia lastenkoteja perustettiin vapaa-muurareiden sekä Augustin Ehrensivärin toimesta. Myös seurakunnan vaivaishoito tehostui ja yhdenmukaistui 1700-luvun aikana. (Pulma 1994, 42 - 43, 45.)

Lastenhuoltoon tarvittavia voimavaroja, jo toimivia laitoksia valvomaan ja vaivaishoitolainsäädäntöä uudistamaan perustettiin vuonna 1756 hospitaali- ja lastenkotideputaatio tai kuten Pulma (1994, 42) sanoo, valtakunnan ensimmäinen ”sosiaalihallitus”. Tämän valtiopäivien alaisen eli-

men työnä valmistui vuonna 1763 hospitaali- ja lastenkotiasetus, joka korvasi aikaisemmat köyhäinhoitosäädökset. Ko. asetus korosti lastenhuollon järjestämistä ja tärkeyttä. (Pulma 1987, 16 - 17; 1994, 42 - 43.) Vuonna 1763 annettu ja 3,5 vuotta myöhemmin uudistettu hospitaali- ja lastenkotiasetus oli tavallaan ensimmäinen ”lastensuojelulaki” (Pulma 1987, 23).

Vuonna 1770 valtiopäivät hyväksyivät lain, jonka perusteella talonpoikien, torppareiden, kalastajien ja kaupunkityöväen henkilökohtaisia veroja alennettiin, jos heillä oli huollettavanaan vähintään 4 alaikäistä lasta. Verohelpotus oli voimassa siihen asti, kunnes nuorin lapsista täytti 8 vuotta. Huoli väestönkasvusta johti näin ensimmäiseen sosiaalipoliittiseen ”tulonsiirtoon”. (Pulma 1994, 43.)

Edellisellä vuosisadalla alkanut väestönkasvu jatkui voimakkaana myös 1800-luvulla. Oppineen keskisäädyn keskuudessa omaksuttiin 1800-luvun alkupuolella uudenlainen perhe- ja kansalaisuusihanne, joka korosti naisen roolia äitinä ja kasvattajana sekä moraalisenä esikuvana. Perhe-elämä oli valtiollisen ja yhteiskunnallisen hyveellisyyden ydin. Tämä ajatustapa loi katseen erityisesti köyhälistön oletettuun kyvyttömyyteen kasvattaa lapsia kunnolla. Tästä ajatuksesta sai alkunsa kansalaisjärjestäytymisen muotona Rouvasväenyhdistykset, joiden kautta ”yhteiskunnallinen äitiys” ulottui kodin seinien ulkopuolelle. (emt, 59.)

Sotavuodet 1808 - 1809 sekä 1810-luvun alussa kadot, ulkomaankaupan tyrehtyminen ja kulkutaudit aiheuttivat suurta kurjuutta. Taloudellinen ahdinko ja nälänhätä pakotti joukoittain kerjäläisiä liikkeelle. Etenkin lasten laaja kerjuu huomioitiin korkeimmalla taholla ja vuonna 1811 käynnistyi uuden vaivaishoitosäädösten luominen. (emt, 55 - 56.)

Vuoden 1852 vaivaishoitoasetus määritteli apuun oikeutetuiksi viisi ryhmää, jotka olivat heikkomieliset ja mielenvikaiset, muiden hoitoa tarvitsevat vanhukset ja vammaiset, muut vanhukset, sairaat ja vammaiset, tilapäistä apua tarvitsevat köyhät ja vaivaiset ja viimeisenä turvattomat alle 16-vuotiaat lapset, joilta puuttui tarpeellinen hoito. Tämän vaivaishoitoasetuksen mukaan ensimmäinen apu olivat sukulaiset ylenevässä tai alenevässä polvessa. (Pulma 1987, 29 - 30; 1994, 59 - 60.) Vuonna 1879 vahvistettu vaivaishoitoasetus oli jo luonteeltaan liberalistisempi, ja siinä olivat pakot, velvollisuudet ja oikeudet supistettu minimiin. Kuntien velvollisuudeksi oli säädetty

avustaa työkyvyttömiä, sairaita, vanhuk sia ja alaikäisiä. Lakiuudistukset osoittavat, että vaivaihoidon ongelmat ymmärrettiin 1870-luvulla toisin kuin vuosisadan alkupuolella. (Pulma 1994, 56, 62.)

Keskustelu sosiaalisesta kysymyksestä (teollistumisen luomien ongelmien ja niiden valtiollisten ratkaisupyrkimysten kokonaisuus) alkoi Suomessa 1870-luvulla, ja johti seuraavalla vuosikymmenellä lainsäädäntötyöhön. Sosiaalisen kysymyksen synnyssä on nähty modernin sosiaalipolitiikan alkumuoto, ja näin autonomian ajan jälkipuoliskolle on annettu teollistumisen lisäksi myös sosiaalipolitiikan läpimurron leima. (Jaakkola 1994, 72.) Tälle 1800-luvun jälkipuoliskolle osui myös voimakas henkinen murros ja valtion ulkopuolelle kehittyi kansalaisyhteiskunta, joka mursi perinteistä hierarkkista hallitsemistapaa ja patriarkaalisia alistussuhteita. Sosiaalipoliittiseen ajatteluun vaikutti sekä sosiaalireformismi että liberalismi. (emt, 91, 94.) Sosiaalipolitiikka nousee Turpeisen (1987,350 - 351) mukaan vauraudesta ei köyhydestä, täten suurimittainen muutos oli mahdollista vasta teollistumisen myötä.

Suojelukasvatusta koskeva lainsäädäntötyö alkoi 1902 asetetun komitean myötä. Kaksiosainen mietintö sisälsi laajan selvityksen huonohoitoisten ja pahantapaisten lasten tilanteesta sekä ehdotuksen suojelukasvatukseksi. Valtion tehtävä oli ehdotuksen mukaan huolehtia pahantapaisista lapsista ja kuntien huoltajaa vailla olevista, huonosti hoidetuista ja lievästi pahantapaisista lapsista. (Jaakkola 1994, 118 - 119.)

Uutta ajatusta edusti mietinnössä kotikasvatuksen tukeminen. Lasta ei heti saanut ottaa pois huoltajilta, vaan kasvatuslautakunnan oli ensin koetettava saada kasvatus oikeille raiteille neuvomalla, asettamalla perheelle tukihenkilö ja antamalla varoituksia. Vasta, jos näistä keinoista ei ollut apua, lapsi tuli ottaa lautakunnan huostaan. (emt, 119.) Tässä on nähtävissä jo nykymuotoisen lastensuojelutyön avohuollon tukitoimien piirteitä.

Edellä mainituilla lainsäädäntöhankkeilla oli merkitystä viranomaisille ja yksityisille järjestöille tarjoamalla tietoa ja malleja siitä, miten lastenhuoltoa tuli kehittää. Vuoteen 1914 mennessä suurimpiin kaupunkeihin olikin perustettu kasvatuslautakunnat. Lisäksi saatiin aikaan suojelukasva-

tuksen valtiollinen tarkastustoiminta, ja tarkastajan virka perustettiin vuonna 1910 väliaikaisena ja vakinaistettiin kaksi vuotta myöhemmin. (Jaakkola 1994, 119 - 120.)

1920-luvulla virinnyt suuri kiinnostus lastensuojeluun piti lasten päivähoitokysymyksen julkisen mielenkiinnon kohteena, mutta valtion ja kuntien taloudellinen tuki suuntautui lastenkoteihin. Pysyvän lailla säädetyn valtionavun lastentarhat saivat 1927. (Satka 1994, 283.)

Mannerheimin lastensuojeluliitto aloitti lastenneuvolaverkoston luomisen 1922. Toinen Mannerheimin Lastensuojeluliiton 1925 aloittama toimintamuoto, yhteiskunnallispsykiatrinen työ, oli selvästi aikaansa edellä. Viiden kokeiluvuoden jälkeen toiminta päättyi, mutta ilmaantui uudestaan 1930-luvun lopulla ja kehittyi sittemmin koko maan kattavaksi kasvatus- ja perheneuvolaverkostoksi. Liitto avasi ensimmäisen, yhdysvaltalaisen mallin mukaisen Child Guidance Clinicin. Se oli psykiatrian, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemuksella varustettu yhteiskunnallispsykiatrinen toimisto ongelmalapsille. Uutta oli se, että tiimi toimi lasten auttamiseksi yhteistyössä monien eri tahojen, vanhempien, koulun, lastensuojelulautakunnan ja poliisin kanssa. (emt, 285.)

Kansalaissodan jälkeen lasten asiaa alettiin hoitaa omana sosiaalisena kysymyksenään. Lomavuosien jälkeen sosiaaliturvaa uudistettiin sisällöllisesti ja tärkeä lainsäädännöllinen uudistus räykki siinä, että yhden lain sijasta sosiaalihuolto normitettiin usealla erillislailla. Vuoden 1936 lakiuudistuksen yhteydessä säädettiin omat erilliset lait lastensuojelusta, irtolaishuollosta ja alkoholihuollosta. Tehtävät eivät olleet uusia, sillä kunnat olivat kantaneet niistä vastuuta holhouslautakunnan, poliisin ja lääninhallituksen kanssa. (Urponen 1994, 195.)

Vuoden 1936 lastensuojelulaki sääti lisävelvoitteena huonotapaisten lasten ja nuorten hoidon järjestämisen. Lievemmissä tapauksissa voitiin turvautua ohjaukseen, neuvontaan ja valvontaan. Vaikeimmissa tapauksissa keinoina olivat laitokseen tai sijaishoitoon sijoittaminen. (Urponen 1994, 196.) Huostaanottomenettelyn ohella laki merkitsi sitä, että tuomioistuimet eivät olleet lasten ongelmien ratkaisijoita. Lastensuojelutoimet kohdistuivat turvattomiin, huonosti hoidettuihin, siveellisesti vaarannettuihin, hairahtuneisiin tai muusta syystä erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa oleviin lapsiin ja nuoriin. (emt, 196.)

Uusi lastensuojelulaki loi menettelysäännökset ja edellytykset huostaanotolle, jonka turvin vanhempainvalta voitiin tietyissä yksilöidyissä tilanteissa siirtää yhteiskunnalle (Heiliö, 1994, 98 - 99).

Kuitenkin sosiaalihuollon organisaatio muuttui Pulman (1987, 216, 234) mukaan vuoden 1937 jälkeen siten kuin lastensuojeluväki oli pelännyt. Erillinen lastensuojelulautakunta oli vain kahdeksassa kaupungissa ja vuonna 1946 asetettiin huolto-ohjelmakomitea, jonka 1949 jättämän mietinnön toivelistaa n kuului myös lastensuojelulain uudistus.

Lain valmistelu alkoi 1950-luvun lopulla ja vuoden 1966 lakiesityksen keskeinen sisältö oli seuraava:

- lapsikäsité tuli laajentaa koskemaan alle 18-vuotiaita
- sosiaaliministeriöön oli perustettava lastensuojeluasiain neuvottelukunta
- yli 8000 asukkaan kuntiin oli perustettava joko sosiaalilautakunnan lastensuojeluosasto tai erillinen lastensuojelulautakunta
- viranomaisten tehtäviin kuului kiinnittää huomiota lasten kasvuoloihin ja korjata havaitsemansa puutteet
- lastensuojelutoimenpiteisiin tulisi sisällyttää myös sielullista terveyttä uhkaavat seikat
- vanhempien leimautumista vähennettävä
- lasten pitkäaikaiset sijoittamiset tulisi saada lastensuojeluviranomaisten valvontaan
- varoitus lastensuojelutoimenpiteenä pois
- huostaanottoa lievempi hoitoonotto saisi maksimissaan kestää vain 0,5 vuotta. (Pulma 1987, 236 - 237.)

Lastensuojelukomitean esitys osui hetkeen, jolloin sosiaalihuollon sisältö ja organisaatio olivat joutumassa uudelleen arvioinnin kohteeksi. Yhteiskunnan murroskausi näkyi ankarasti henkisessä ilmapiirissä, perinteisten arvojen ja yhtenäiskulttuurin hajoamisessa. Samalla kun sosiaalivaltion rakentaminen sai kantavuutta, joutui koko sosiaalihuolto ja lastensuojelu sen osana voimakkaan kritiikin ja keskustelun kohteeksi. Sodan jälkeinen taloudellinen kasvu ja yhteiskunnan kiihtyvä rakennemuutos loivat sekä tarpeen että edellytykset uudelle sosiaalipoliittiselle asenteelle. Ns. keynesiläinen näkemys taloudellisen kasvun ja julkisen kulutuksen myönteisestä suhteesta koki

läpimurron, kun poliittinen tilanne muuttui ja kun 1966 syntyi laaja vasemmiston ja keskustan yhteishallitus. (Pulma 1987, 237.) Nopea ja radikaali lasten aseman uudelleen arviointi oli yksi juonne suomalaisen yhteiskunnan 1960-luvun ”suurella murroksella”. Tutkijat puhuvat siitä käänteenä, katkoksenä, vanhan ja uuden yhteiskunnan kohtauspisteenä tai jopa vallankumouksena ilman vallankumoukselle tyypillisiä tunnusmerkkejä. (Satka & Moilanen & Kiili 2002, 245.)

1970-luvulla Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto olivat aktiivisia vaatimuksissaan lasten oikeusturvan ja aseman parantamisesta muuttuvassa yhteiskunnassa. Huolestuneita oltiin siitä, että lasten tasa-arvoisuus ja etujen ensisijaisuus lapsen olosuhteisiin kohdistuneista toimenpiteistä, korkeasta elintästä ja sosiaalilainsäädännön kehittymisestä huolimatta eivät olleet toteutuneet yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Maassamme harjoitettua lastensuojelupolitiikkaa pidettiin hajanaisena ja puutteellisenä. Lastensuojelun tehtävä oli koko lapsiväestön yleisen hyvinvoinnin turvaaminen lapsen oikeuksien julistuksen hengessä. Yhteiskunnallisen murroksen, asuinympäristön ja rakentamisen muutosten myötä keskustelu lasten oikeuksista ja asemasta laajeni 1970-luvun kuluessa (emt, 248).

Perhekäsitys on liitoksissa yhteiskunnan taloudelliseen ja kulttuuriseen perustaan ja tuon perustan muutoksiin. Kullakin aikakaudella on oma ominainen perhekäsitys eli käsitys siitä, mitä perheellä yksityis- ja julkisoikeudellisessa mielessä on ymmärrettävä ja tähän kytkeytyy myös perhelainsäädännön ja sen myötä lapsia koskevien oikeussäännösten uudistuminen. (Aarnio 1981, 7.) Kulttuurisen kontekstin vaikutus lasten emansipaatioon voidaan myös Therbornin (1993, 270) mukaan nähdä erityisesti uskonnollisissa traditioissa. Maailman valtauskonnot ovat aina kiinnittäneet paljon huomiota sekä vaikuttaneet perheiden asioihin.

3.2. Vuoden 1983 lastensuojelulaki ja sen muutokset

Marraskuussa 1982 asetti sosiaali- ja terveysministeriö toimikunnan laatimaan ehdotusta uudeksi lastensuojelulaiksi. Tarkastelukulmaksi oli valittu yhteiskunnallinen kehitys ja sen kielteiset vaikutukset lasten kasvuedoille. Koko 1980-luvun lastensuojeluideologia näki lasten tarvitsevan suojelua yhteiskuntaa vastaan. Pessimistinen asenne automaation, työttömyyden, asuntopulan, kulttuurin kaupallistumisen ja kansainvälisen väkivaltaviihteen lisääntymisestä vaati lapsen ase-

man turvaamista. Lakiuudistuksen toisena teemana oli kysymys lapsen edusta. Lapset ja nuoret olivat nähtävä täysivaltaisina kansalaisina, joita oli kuultava heidän omissa asioissaan. Laki asetti lapsen edun vanhempien oikeuden yläpuolelle. (Pulma 1987, 245.)

Vuoden 1983 lastensuojelulain valmistelussa oli tarkoituksena aikaan saada lapsipolitiikan toimeenpanojärjestelmä, jossa lasten hyvinvoinnin kysymykset olivat kaikki hallinnon tasot lävistävä, jaettu huoli ja toimenpiteiden kohde (Satka & Moilanen & Kiili 2002, 251). Laki on jäsennetty perhe- ja yksilökeskeisesti painottuvan, konsultatiivisesti suuntautuvan ja ennaltaehkäisyyn tähtäävän ideaalin mukaisesti. Tämän lisäksi yhtenä keskeisenä tarkoituksena oli luoda laitoshuollon rinnalle ja osittain sitä korvaava, toimiva ja riittävä resursseilla varustettu avohuolto (Mikkola 1994, 32).

Laki hyväksyttiin kevätistuntokaudella 1983, ja se tuli voimaan 1.1.1984 (Pulma 1987, 246). Tämä lastensuojelulaki määrittelee lastensuojelun tehtävän kaksijakoiseksi. Toisaalta lain tehtävänä on ehkäistä ongelmien kasautumista kasvuoloihin vaikuttamalla ja kotikasvatusta tukemalla ja toisaalta vastata huollon tarpeeseen kaikissa tilanteissa. Ennaltaehkäisevien tehtävien lisäksi on lailla viimesijaisena tehtävänä auttaa lasta ja taata hänelle turvallinen kasvuympäristö. (Hujala 1989, 166.)

Vuoden 1990 lainmuutoksella tähdättiin vaikeuksiin joutuneiden nuorten aseman kohtauttamiseen. Tärkeimpinä muutoksina vuoden 1983 lakiin voidaan nähdä koulun psykososiaalisen oppilashuollon lakisääteistäminen, raskaudenaikaisen äitiysneuvonnan tehostaminen erityisesti päihteistä johtuvien vaarojen torjumiseksi, asumisen säätäminen subjektiiviseksi oikeudeksi lastensuojeluperheille ja -nuorille, terapiapalvelujen lakisääteistäminen, perhehoidon kulukorvausten ja -palkkioiden lakisääteistäminen, jälkihuollon säätäminen pakolliseksi, lasten ja nuorten käyttö- ja itsenäistymisvarojen lakisääteistäminen, puhevallan käyttöä koskevan ikärajan alentaminen 15:sta vuodesta 12 vuoteen, puhevallan laajentuminen vanhempien ja huoltajien ohella myös muihin lapsesta tosiasiallisesti huolehtiviin henkilöihin, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän aseman vahvistaminen lapsen edun valvojana, kiireellisen huostaanoton rajaaminen enintään 30 päivää kestäväksi ja sen jatkaminen poikkeustilanteissa enintään 30 päivällä, lapsen sijoituksen rajaaminen lastensuojelulain 14 pykälän mukaisissa sijoituksissa koskemaan lähinnä vanhempien

sairaustilanteita ja kestämään enimmillään 3 kuukautta, jota erityisistä syistä voidaan jatkaa 3 kuukaudella sekä kielto sijoittaa alle 12-vuotiaita lapsia yksinään koulukotiin tai niihin rinnastettavaan yksityiseen laitokseen. Keväällä 1992 lastensuojelulaista kumoutuivat lastensuojelun perhehoitoa koskevat säännökset perhehoitoa koskevien yleisten säännösten säätämisen myötä (Mikkola 1994, 33 - 34).

3.3. Lasten oikeudet

Lapsen oikeuksia määriteltäessä ei voida olla ottamatta huomioon kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia, kuten Euroopan Neuvoston ihmisoikeussopimusta sekä erityisesti YK:n Lapsen oikeuksien sopimusta, jonka Suomi ratifioi vuonna 1991 (Uusikylä 1994, 28).

Tässä kappaleessa tulen keskittymään juuri YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen, koska katson, että samoin kuin lapsilainsäädäntö myös Lapsen oikeuksien sopimus luovat viitekehystä lastensuojelulle.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus on erityisalueensa rajauksen ja laadullisten tekijöiden korostamisen vuoksi lastensuojelutyön kannalta merkittävä. Lapsen oikeuksien sopimuksen 54 artikla sisältävät periaatteet lapsen oikeudesta erityiseen huolenpitoon ja suojeluun sekä hänen kasvatamisestaan rauhan, suvaitsevaisuuden, tasa-arvon ja solidaarisuuden hengessä onnellisuuden, rakkauden ja ymmärtämyksen ilmapiirissä. (emt, 29.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen tavoitteet ovat kansainvälisessä keskustelussa tiivistetty kolmen kovan P:n käsitteeseen, jotka velvoittavat sopimusvaltioita turvaamaan lapsille ja nuorille ensisinkin osuuden yhteiskunnan voimavaroista (**provision**) siten, että lasten ja nuorten oikeudet turvataan yhteiskunnan voimavarojen jakopolitiikassa mahdollisimman täysimääräisesti. Toiseksi korostetaan lasten ja nuorten oikeutta suojeluun ja huolenpitoon (**protection**) siten, että niissä tilanteissa, joissa vanhempien voimavarat eivät riitä turvaamaan lapsen ja nuoren hyvinvointia, ottaa yhteiskunta siitä vastuun. Kolmas sopimusvaltioille asetettu velvollisuus on oikeuttaa lapsi tai nuori osallistumaan ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon ja yhteiskuntapolitiikkaan (**participation**) itsenäisinä subjekteina. (Valtioneuvoston selonteko

eduskunnalle 1995, 26; Oulasmaa 1994, 109.) Tämä oikeus velvoittaa aikuisia varmistamaan, että lapsella on tarpeellinen informaatio ja käytettävissä olevat mahdollisuudet osallistua valintojen ja päätöksentekoon (Lansdown 1995, 25). Lapsia ja nuoria tulee kohdella yksilöinä, joilla on omat, vanhemmistaan ja perheistään riippumattomat oikeutensa ja tarpeensa. Lähtökohtana on, että nämä oikeudet toteutuvat koko lapsiväestön ja myös jokaisen lapsiyksilön elämässä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 26; Oulasmaa 1994, 109.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen ydinkysymyksenä on Oulasmaan (1994,109) mukaan, kuinka lapsen suojelua, huolenpitoa ja osallistumisoikeuksia korostava lainsäädäntöohjelma saadaan välitehtyksi konkreettisesti lainsäädäntöön ja ratkaisutoimintaan.

Kansainväliset ohjelmat on pystyttävä muuttamaan paikallisiin oloihin ja tarpeisiin sopiviksi siten, että velvoite toteuttaa lasten oikeudet käytännön yhteiskuntaelämässä onnistuisi (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 25; Suominen 1998, 4).

Tärkein teema Lapsen oikeuksien sopimuksessa on lapsen ihmisarvo, joka perusarvona yhdistää jokaista yleissopimuksessa mainittua periaatetta ja lapsen oikeutta (Araneva 2001, 100).

Suomi on toteuttanut sopimusvaltiolle asetetun tiedottamisvelvollisuutensa julkaisemalla Lapsen oikeuksien sopimuksen Suomen asetuskokoelman sopimussarjassa sekä sisällyttämällä yleissopimuksen tekstin kokonaisuudessaan Suomen lakikirjaan muun lapsilainsäädännön yhteyteen. Näin se tulee huomioiduksi osana Suomessa sovellettavaa, valtionsisäisesti voimassa olevaa lainsäädäntöä. (emt, 103.)

Lapsisopimus voidaankin käsittää oikeudellisesti sitovana asiakirjana, poliittisena välineenä, jonka perusteella lapsen oikeuksien tasoa tulee jatkuvasti kehittää (Tigerstedt-Tähtelä 2000, 47).

Monissa maissa on tapahtunut sopimuksen solmimisen jälkeen merkittävää kansallista kehitystä, jota ei pidä unohtaa eikä vähätellä. Kuitenkin räikeimmät lasten hyväksikäytön muodot eri puolilla maailmaa näyttävät lisääntyneen. Näissä on kyse lasten kokopäivätyöstä, kouluttamattomuudesta, kadulla asumisesta ja aikuisen turvaa ja huolenpitoa vaille jäämisestä. Köyhyysrajan ala-

puolella elävien ihmisten määrä on myös Mattilan (2000, 71 - 72) mukaan kasvanut niin, että noin 1,3 miljardia ihmistä elää alle yhdellä dollarilla päivässä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen toteuttamista eri maissa valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea. Kukin sopimuksen ratifioinut maa on velvollinen antamaan komitealle raportin lapsen oikeuksien toteutumisesta ensin kahden vuoden jälkeen sopimuksen ratifioinnista ja sen jälkeen joka viiden vuosi. (Launis 2000, 59.) Lapsen oikeuksien sopimusta on pyritty täydentämään erityisillä lisäpöytäkirjoilla mm. erityisen vaikeissa tilanteissa eläviä ja erittäin haavoittuvaisia lapsia koskevilla sekä lapsia aseellisissa konflikteissa ja lasten seksuaalista hyväksikäyttöä eri muodoissaan koskevilla lisäpöytäkirjoilla (Mattila 2000, 77).

Järjestelmällinen toimiminen lapsen oikeuksien hyväksi vaatii tahtoa ja tehokkaita toimia. Lapsen aseman ja oikeuksien tulevaisuus riippuu siitä, onko koko kansainvälinen yhteisö sitoutunut toteuttamaan lasten oikeuksia. Poliitiikan, tieteiden, liikemaailman, kaupunkien, kylien, perheiden edustajien ja kansalaisten saaminen mukaan on ratkaisevaa. Kaikkien tahojen on nostettava lasten oikeuksien toteuttaminen tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi. (Kotoaro & Lahti 2000, 95.)

3.4. Lasten oikeudet ja lastensuojelun toimintaympäristö 1990 – luvulla

Lastensuojelun synty, laajeneminen ja eriytyminen ovat olleet oleellisesti yhteydessä yhteiskunnan muutokseen, myös politiikkaan ja ideologiaan sekä valtiollisuuden kehitykseen. Lastensuojelussa ovat yhtyneet inhimillisen auttamishalun ja sosiaalisen kontrollin muuttuvat tarpeet ja muodot. Yhteiskuntaelämän valtiollistuminen ja samalla eriytyminen ovat johtaneet siihen, että lapsuus on yhteiskunnallistettu. Nykyisin jokainen syntyvä suomalainen lapsi on moninkertaisen yhteiskunnallisen huolenpito- ja valvontajärjestelmän alainen. (Pulma 1987, 247.)

Lastensuojelulla on monia yhteyksiä muihin yhteiskunnan palveluihin yhteiskuntapolitiikan eri lohkoilla, kuten koulutus-, terveys-, nuoriso-, asunto- ja työllisyyspolitiikan alueilla. Myös päivähoidolla, päihdehuollolla ja sosiaalipalveluilla on suoria vaikutuksia lapsen elämäntilanteisiin. (Mäenpää & Törrönen 1996, 11.)

Taloudellinen niukkuus 1990-luvun alussa pakotti useat kunnat harkitsemaan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmäänsä uudelleen. Kustannussäästöjen vaikutuksia lastensuojelutyöhön on vaikea arvioida. Esimerkiksi toiminnallisten muutosten ”ulosmittaaminen” säästöpäätöksistä on lähes tulkoon mahdotonta. Myös kuntien kirjanpitokäytännöt eroavat toisistaan, joten yhteismitallisten säästövaikutusten vertailu kuntien välillä on ongelmallista. Lapsen edun näkökulmasta katsottuna lastensuojelutyö on laaja-alainen käsite, joka ylittää kunnissa hallintokuntien rajat, joten lastensuojeluun kohdistuvien leikkausvaikutusten arvioiminen on vaikeaa. (Uusikylä 1994, 41.)

Uusikylän (1994, 42 - 43) mukaan 1990-luvun puolivälissä vaikutti siltä, että varsinaisen lastensuojelun sosiaalityön resursseja ei ollut merkittävässä määrin supistettu. Kuitenkin lastensuojelulaitosten henkilöstömenoissa oli säästetty ja niiden käyttöasteet olivat nousseet ja samaan aikaan ostopalveluja oli vähennetty. Toisin sanoen lastensuojelutyön operatiivinen keinovalikoima oli kaventunut. Lapsiin kohdistuvat kokonaispalveluiden leikkaukset aiheuttivat sen, että kuntien sosiaalijohdon mukaan juuri lapset ja lapsiperheet olivat se kansalaisryhmä, johon lama ja säästäminen vaikuttivat suuresti.

Huhtikuussa 1994 YK:n lapsen oikeuksien sopimusta valvovalle komissiolle lähetettyä raporttia laadittaessa havaittiin, että talouslaman vaikutukset kohdistuivat erityisen voimakkaasti lapsiin ja lapsiperheisiin. Laman myötä eriarvoisuus lapsiperheiden ja muun väestön kesken sekä myös lapsiperheiden välillä kasvoi Valtioneuvoston selonteon (1995) mukaan tilastotietojen perusteella erityisesti pienten lasten perheiden taloudelliset vaikeudet syventyivät 1990-luvulla. Lapsiperheiden tulokehitys oli vuosien 1988-1993 aikana aluksi yhtä nopeaa kuin kotitalouksien keskimäärin, mutta vuosina 1992 ja 1993 ne jäivät jälkeen yleisestä kehityksestä. Samaan aikaan yhteiskunnan tukien taso kääntyi yleisesti laskuun. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 29 - 31.)

Voimakkaan talouskasvun ja työllisyyden kohentumisen myötä suhteelliset toimeentuloerot (kotitalouksien kulutusyksikkökohtaisia käytettävissä olevia tuloja) 1990-luvun alun laman jälkeen kasvoivat. Oleellinen piirre tulokehityksessä oli keskituloisten tuloluokkien toimeentulon tason

heikko kehitys. Yhdeksäs desiili, eli toiseksi suurituloisin kymmenesosa kotitalouksista saavutti reaalisesti vuoden 1990 tason vuonna 1997. (Sauli 2001, 32.)

1990-luvulla yhteiskunnalliset tavoitteet ja poliittiset linjaukset olivat murroksessa. Kasinopelin ja taloudellisen laman seuraukset ulottuivat syvälle. (Bardy 1994, 128.)

Kysymykset rakenteellisesta välinpitämättömyydestä lapsuutta kohtaan, lasten vähemmistöasemasta sekä lapsuuden toissijaisuudesta nousivatkin laajempaan keskusteluun. Lapsuuden uusmarginalisoituminen satuttaa eniten haavoittuvissa oloissa eläviä lapsia; he altistuvat kaksinkertaiselle toissijaisuudelle, jossa yhdistyvät yksilöllinen ja yhteiskunnallinen syrjäytyneisyys. Talouden romahtaminen ja sen seuraukset synnyttävät muutospaineita, mutta niitä syntyy myös alikäisten yhteiskunnallisesta asemoinnista käsin. Kokonaisuuden hahmottaminen ja voimavarojen kokoaminen ovat vaikeita tehtäviä. Kukin sektori tai sektorin osa vastaa omasta tontistaan. Se, mitä pyritään yhdellä sektorilla saamaan aikaan, voi pyyhkiytyä vähiin kaikkien toimien yhteisvaikutuksessa. Kokonaistuloksena on rakenteellinen välinpitämättömyys lapsista, lasten perheistä ja instituutioista. (emt, 128, 131.)

Lasten merkitys aikuisille yksilötasolla on suuri. Kuitenkin yhteiskunta ei aineellisesti ja henkisesti suosi tilan raivaamista lapsille ja lapsuudelle. Omaisuutta, kilpailua, kulutusta ja suorituksia korostava yhteiskunta vetää rakenteellisesti aikuisväestön kohti päämääriä, joissa lapset ovat pikemminkin tiellä kuin avuksi. (emt, 132.)

Kansalaisyhteiskunnan vahvistumisessa tarvitaan konkreettisia paikkoja, joissa asiantuntijat ja kansalaiset voivat toimia yhdessä. Paikallisissa lasten ”keskuksissa” eri sektoreiden ja saman sektorin eri osien välisestä vuoropuhelusta voi kehittyä kokoavia strategioita, joilla kyetään torjumaan rakenteellinen välinpitämättömyys. (emt, 133.)

Noin 3-5 % aikuisväestöstä on arvioitu syrjäytyneen vakavasti ja pitkäaikaisesti yhteiskunnasta. Kehitys Euroopassa on yleisesti kasvattanut eroja väestöryhmien hyvinvoinnissa ja lisännyt syrjäytyneiden määrää. Myös Suomessa uhkaa vastaava kehitys, kun korkea työttömyysaste ja kasvava pitkäaikaistyöttömyys saattavat yhä useammin perheen perusturvan vaaraan. Työttömyys on

edelleen todellisuutta joka viidennen lapsen perheessä ja se on merkittävästi kasvattanut eroja lapsiperheiden tuloissa ja sosiaalisessa hyvinvoinnissa. Omista tai vanhempiansa heikommista voimavaroista johtuen syrjäytyvät normaalitukien ja – palveluiden järjestelmässä helposti myös esimerkiksi vammaiset lapset, lastensuojelulapset sekä monikulttuuriset lapset. Nämä uhkatekijät huomioon ottaen on painokkaasti tuettava lasten ja nuorten tasa-arvoa ja estettävä lasten syrjäytymiskehitys tulonjakopolitiikan ja palvelujärjestelmän avulla sekä kehittämällä kansalaistoiminnan edellytyksiä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 33.)

Toukokuussa 2003 uusi hallitus on jo tehnyt esityksiä lapsiperheille kohdistuviin tulonsiirtoihin, kuten esittämällä korotusta ensimmäisestä lapsesta maksettavaan lapsilisään, sekä huomioimalla verotuksessa nykyistä suuremmassa määrin lapsiperheiden uudet asuntolainat (Yleisradio 16.5.2003).

Lastensuojelun toimintaympäristöä muovasi 1990-luvun alussa ja puolivälissä voimakkaasti useat eri tekijät. Taloudellisen laman vaikutuksesta perheiden tuen tarve kasvoi samanaikaisesti kun kutien voimavarat heikkenivät verotulojen kertymän ja valtionosuuksien pienentyessä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995, 33.) Sosiaaliturvan ja – palveluiden leikkaukset kohdistuivat lapsiperheiden etuuksiin. Etuuksien tasoa leikattiin, mutta samanaikaisesti perhepolitiikassa tapahtui myös muita muutoksia, muun muassa lisättiin subjektiivisia oikeuksia päivähoitoon, luotiin esikoulujärjestelmä ja parannettiin etuuksien kattavuutta. Perhepolitiikan muutoksen vaikutukset eivät siis olleet vain yhdensuuntaisia. (Sauli 2001, 167.)

Lapsiperheet jakautuivat tuloviidennekseen prosentteina vuosina 1990 – 1998 siten, että pienituloisimpaan viidennekseen kuului vuonna 1990 16 % lapsiperheistä, kun vuonna 1998 jo 22,7 % lapsiperheistä kuului siihen. Viidennekset ovat tässä muodostettu kotitalouksien kulutusyksikköä kohden lasketun käytettävissä olevan tulon perusteella. Kansainvälisesti katsottuna tulomittareilla mitattu suomalaisten lasten köyhyysaste on matala. Kehitys kääntyi kuitenkin 1990-luvulla epätoivottavaan suuntaan. (emt, 33, 35 – 36.)

Lapsiköyhyyden vähentäminen on ollut yksi hyvinvointiyhteiskunnan päätavoitteita. Noin 12 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista kuului köyhyysrajan alittaneisiin perheisiin vuonna 1998

(köyhyysrajana käytetään 60 % kotitalouksien kulutusyksikköä kohti lasketusta käytettävissä olevan tulon mediaanista), kun vuonna 1994 köyhyysrajan alittaneita oli vielä ainoastaan noin 7 prosenttia kaikista lapsista. (Sauli 2001, 35 - 36.)

Lapsiperheiden köyhyysastetta nostavat pitkäaikaistyöttömyys ja pätkätyöt. Verrattaessa köyhyysrajan alittaneita lapsiperheitä muihin köyhiin kotitalouksiin silmiinpistävin piirre on, että köyhissäkin lapsiperheissä työkuukausina mitattu työllisyys on parempi kuin muissa köyhyysrajan alittaneissa talouksissa. Joukossa on koko vuodenkin työllisenä toimineita. Heidän ongelma-
naan ovat joko matalat palkat tai/ja suuret perheet. Niin sanottu ”working poor” – ongelma on monesti juuri lapsiperheen ongelma. (Sauli, Kainulainen 2001, 50.)

Kokoavasti voidaan sanoa, että lapsiperheiden arkea raamittavat tekijät ankaroituvat 1990-luvulla. Tuloerot kasvoivat. Lapsiperheiden toimeentulo heikkeni ja pienituloisimpaan tulovii-
dennekseen kuuluvien lapsiperheiden osuus kasvoi. Samaan aikaan asumiskulut kohosivat ja lapsiperheille osoitetut tulosiirrot kaventuivat sekä pienituloisten lapsiperheiden sosiaaliturvariippu-
vuus kasvoi. Lapsiperheiden vanhempien viikottainen työpanos on suuri. Työelämän tahti on ki-
ristynyt ja työsiddonnaisuus on syventynyt. Lasten vanhemmat joutuvat entistä enemmän tasapai-
noilemaan kodin ja työn välillä. (Salmi 2001, 57.)

Paikallisuuden ja globaalisuuden merkitykset nousevat yhä tärkeämmiksi ihmisten elämäntilan-
teisiin vaikuttaviksi tekijöiksi. Muutos suomalaisessa yhteiskunnassa on ollut ajallisesti nopea, ja
sen seurauksena olemme tilanteessa, jossa eri sukupolvien sosiaalistamisedellytykset, sukupolvi-
en välinen kokemusten vaihto, yhteisöjen ja traditioiden merkitys sekä yhteiskuntaan integroitui-
misen mahdollisuudet vaihtelevat voimakkaasti. Tämän yhteiskunnallisen muutoksen vaikutukset
näkyvät myös lasten ja nuorten kasvuoloissa, perheiden elämäntilanteissa ja sosiaalisen tuen tuot-
tamismahdollisuuksissa. Yhteiskunnallinen puuttuminen lasten ja nuorten elämäntilanteissa esiin-
tyviin epäkohtiin on vaikeutunut. Samalla osa perinteisistä puuttumistavoista näyttää riittämättö-
miltä vastaamaan esiin nousseisiin ongelmiin. Myös keskustelu lasten ja nuorten oikeuksista ja
oikeuksien turvaamisesta ajankohtaistuu uudella tavalla. (Eskelinen & Kinnunen 2001, 11 - 12.)

Tarkasteltaessa huono-osaisuuden kasautumista lapsiperheissä ajalla 1970 - 1995 on sen kumuloituminen ollut voimakkainta 1970-luvulla ja laskenut siitä tasaisesti vuoteen 1990 asti. Vuosien 1990 ja 1995 välillä tapahtui käänne taaksepäin. Muutos johtui lähinnä siitä, että huono-osaisuuden luonne muuttui. Kun aiemmin huono-osaisuus merkitsi heikon asumistason, huonon terveyden ja erityisesti taloudellisen niukkuuden muodostamaa kokonaisuutta, niin vuonna 1995 se merkitsi pitkittyneen työttömyyden ja toimeentulotuen saannin sekä jossain määrin työkyvyttömyyden samanaikaista esiintymistä. Materiaalinen huono-osaisuus näyttää muuttuvan toiminnalliseksi huono-osaisuudeksi. Huono-osaisuus on siirtynyt maalta kaupunkiin ja keskittynyt työvoiman ulkopuolella oleviin perheisiin. (Sauli & Kainulainen 2001, 53.)

Huono-osaisuus on edelleen sosiaalisesti periytyvää, vaikka tätä yhteyttä on saatu katkottua. On kuitenkin valitettavaa, että sosiaalisen periytyvyyden kytkös näyttää uudelleen nostavan päätään. Suomessa on uutta sellaisten pienalueiden löytyminen, joissa huono-osaisuuden elämäntapa opitaan ja siihen sovelletaan. Huono-osaisten perheiden lasten marginalisointiriski on yhä selvästi suurempi kuin muiden lasten. Keskeinen löydös on, että lapsiperheiden syrjäytymisriskit näyttävät lähteneen uuteen kasvuun erityisesti 1990-luvulla ja sen loppupuolella. (Sauli, Kainulainen 2001, 57.) Lapsen hyvinvointi ei ole irrallaan aikuisten hyvinvoinnista. Äitien ja isien hyvinvointi, työelämä ja sen muutokset sekä yleinen perhe- ja yhteiskuntapolitiikka vaikuttavat kaikki osaltaan siihen, että hyvinvointi on mahdollinen sekä aikuisille että lapsille. Hyvinvointi muodostuu hyvästä ja turvallisesta arjesta ja sen pienistä asioista. (Vornanen 2001, 39.)

Vaikka lapsuuden hyvinvointivaltioihin on Suomessa investoitu paljon resursseja, tarvitaan yhteiskuntakeskustelua sellaisen hyvinvointipolitiikan strategian luomiseen, jolla ehkäistään perinteistä, kasautuvaa ja pitkäkestoista huono-osaisuutta. Se vaatii toimia ainakin sosiaali- ja terveysalalla, koulutuksessa, työvoima-, asunto- ja kulttuuripolitiikassa. (Sauli & Kainulainen 2001, 42, 84; Törrönen 2001, 154.)

Suomalaisen luokka- ja sosiaalirakenteen suuria muutoksia Blomin (2001, 188) mukaan 1980- ja 1990-luvuilla olivat keskiluokkaistuminen ja taloudellisesti ei-aktiivisen väestön kasvu. Yhteiskuntarakenteen oli perhetasolla vuodesta 1988 vuoteen 1994 muuttunut siten, että luokkaan ja työmarkkina-asemaan perustuva eriarvoisuus oli suurta. Erityisen huono tilanne oli niissä perheyh-

distelmissä, joissa saman katon alle sattui työtön tai opiskelija. Tarkasteltaessa luokka- ja sosiaalirakenteen muutosta on korostettava sitä, että yleinen tuloerojen kehitys on johtanut ”suurta nousua” edustavalla 1990-luvun jälkipuoliskolla kohti eriarvoisuutta. Muutos ei ole suosinut lapsia ja työvoiman ulkopuolisuus, marginalisoituminen ja suoranaisten köyhyys vaikuttavat lasten hyvinvointiin Suomessa. (Blom 2001, 189.)

Kuten aiemmin on jo todettu, lapsuudesta alkava huono-osaisuus on voimakas riski yhteiskunnasta syrjäytymiselle. Kajanoja (2001, 194) määrittelee, laskiessaan syrjäytymisen hintaa, syrjäytymisen tarkoitaneen tilannetta, jossa ihminen on pysyvästi ajautunut työmarkkinoiden ulkopuolelle. Kajanoja laskee syrjäytymisen vaihtoehdoksi palkkatyön, josta saatava ansio on 1340 euroa kuukaudessa. Tämän pohjalta hän määrittelee työn kokonaisarvoksi kansantulossa vuositasolla 21 260 euroa. Tämä summa on menetys, joka aiheutuu ihmisen syrjäytymisestä työmarkkinoilta. Sosiaalimenojen ja verotulojen menetyksen yhteisvaikutus julkiseen talouteen on 14 460 euroa vuodessa yhtä syrjäytyneitä kohden. Jos syrjäytyminen kestää koko työiän, on yhdestä syrjäytyneestä aiheutuva diskontattu kansantulon menetys noin 500 000 euroa. (Kajanoja 2001, 194 - 195.)

Kajanoja viittaa lisäksi Lasten ja nuorten hyvinvointiselontekoon vuodelta 1999, jonka mukaan yhden syrjäytyneen lapsen ylimääräiset hoito- ja lääkekulut lapsen elinaikana nousevat yli 840 000 euroon, jos esimerkiksi psykiatrisia hoitoja annetaan 10 vuoden ajan (emt, 200 - 201).

Näitä asioita silmällä pitäen tuntuisi yhteiskunnan olevan kiinnostunut kehittämään lapsi- ja perhepolitiikkaa sekä antamaan resursseja ehkäisevän lastensuojelun toimintatapojen kehittämiseen, jolloin säästettäisiin lapsuudesta alkavan huono-osaisuuden ja syrjäytymisen aiheuttamat valtaiset menetykset yhteiskunnan taloudelle ja hyvinvoinnille.

Hyvinvointistrategiat eivät ole vain hyvinvointipolitiikan, lapsi- tai perhepolitiikan ”sisäinen asia” ja vielä vähemmän se on vain sosiaali- ja terveydenhuollon alaa. Strateginen ohjelma olisi muodostettava hyvinvointipolitiikan osaksi niin, että yleinen lapsi- ja perhepolitiikka ja erityinen lasten, nuorten ja lapsiperheiden syrjäytymisen riskien ehkäiseminen voivat kohdata toisiinsa peilautuen samassa ohjelmassa. (Bardy & Salmi & Heino 2001, 118.)

Lastensuojelun tarpeen kasvu saattaa hiipua, kun taloudellinen hyvinvointi alkaa vaikuttaa ihmisten arkeen vähitellen esimerkiksi työttömyyden vähentyessä. Lastensuojelutilastot eivät anna tällaisesta vielä selviä viitteitä. Nähtäväksi jää, vähentääkö taloudellinen kasvu viiveellä lastensuojelun tarvetta. (Sauli & Kainulainen 2001, 81)

IV LASTENSUOJELUN KÄSITTEET

Voimassa olevan lastensuojelulain (683/1983) mukaan lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. Näihin tavoitteisiin päästään vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla lapsen huoltajaa ja toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. (Uusikylä 1994, 29, Aho ym. 1991, 89.)

Lastensuojelun kokonaisuus rakentuu lastensuojelulain (683/1983) perusteella rakenteellisista, ennalta ehkäisevistä ja yksilöön kohdistuvista avohuollon tukitoimenpiteistä sekä huostaanottoon perustuvista sijaishuollollisista toimenpiteistä, joita voidaan toteuttaa tarvittaessa myös tahdosta riippumatta. Kunnille on myös määrätty sijaishuoltoa seuraavat jälkihuoltovelvoitteet. Tavoitteena on, että kunnat kehittäisivät lasten, nuorten ja lapsiperheiden elinoloja ja normaalipalveluita siten, ettei tarpeetonta lastensuojelun tarvetta aiheutuisi ja mahdollinen tuen tarve pystyttäisiin havainnoimaan varhaisessa vaiheessa. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2001, 146 - 147.)

Lastensuojelu on näköalapaikka yhtäältä lasten, nuorten ja lapsiperheiden ongelmiin, toisaalta hyvinvointikoneiston toimintaan (Bardy ym. 2001,89).

4.1. Lapsi

Lapsella tarkoitetaan lastensuojelulain 3 §:n perusteella henkilöä, joka ei ole täyttänyt 18 vuotta ja nuorella henkilöä, joka ei ole täyttänyt 21 vuotta (Lastensuojelulaki 683/1983).

Alaikäraja nuoren henkilön määritelmälle nykyisessä laissa ei ole. Näin ollen esimerkiksi 14-vuotias on lain tarkoittamassa merkityksessä sekä lapsi että nuori, kun aikaisemmassa lastensuojelulaissa nuori henkilö oli määritelty yli 16-vuotiaaksi (Uusikylä 1994, 29).

Lapsen oikeuksien sopimus määrittelee 1 artiklassaan lapseksi henkilön, joka ei ole täyttänyt 18 vuotta, ellei hän lain perusteella saavuta täysi-ikäisyyttä aikaisemmin. Sopimuksessa ei tehdä

eroa lapsuuden ja nuoruuden välillä. Useimmissa maissa on kuitenkin olemassa erilaisia ikärajoja, jotka ovat usein porrastettu joko yhteiskunnan tai perheen tarpeiden mukaan. Nämä ikärajat koskevat muun muassa työhön ottamista, rikosoikeudellista vastuuta, oikeudellista neuvontaa ja lääketieteellistä hoitoa tai neuvontaa ilman vanhempien suostumusta, suostumusta sukupuoliseen kanssakäymiseen, omasta uskonnosta päättämistä sekä osallistumista hallintoviranomaisten tai tuomioistuimen käsittelyyn omassa asiassa. (Tigerstedt- Tähtelä 2000, 47.)

4.2. Perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu

Perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua ovat avohuollon tukitoimet, huostaanotto ja sijaishuolto sekä jälkihuolto. Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatusmahdollisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi. Kun sijaishuolto on tarpeen ja se on lapsen edun mukainen, on se järjestettävä viivytyksettä lastensuojelulain 5 ja 6 lukujen mukaisesti. Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti sekä siten, ettei toimenpiteillä aiheuteta vahinkoa lapsen suotuisalle kehitykselle. (Lastensuojelulaki 683/1983.)

Suomen lainsäädäntö sekä lapsen oikeuksien yleissopimus painottavat biologisten vanhempien ensisijaista asemaa lapsensa huoltajina ja kasvattajina. Jos viranomaisten kuitenkin on tarpeen puuttua lastensuojelutoimenpiteillä tähän suhteeseen, noudatetaan pienimmän puuttumisen periaatetta. Viranomaiset puuttuvat tällöin tilanteeseen niin vähän ja niin kevyin toimenpitein, kuin lapsen etu turvaten on mahdollista. (Sosiaali- ja terveyspalvelujen lainsäädäntö käytännössä 2001, 133.)

4.3. Lapsen etu

Lastensuojelussa lapsen etu on käsitteenä keskeinen. Tämän vuoksi sillä on suuri merkitys myös tutkimukselle asettamiini tavoitteisiin. Lapsen edusta on voimakkaasti kyse myös silloin, kun puhutaan ehkäisevistä lastensuojelumenetelmistä ja niiden kehittämisestä. Mikä palvelisi paremmin lapsen etua kuin tukevat, oikein suunnatut ehkäisevät lastensuojelun menetelmät, joiden

avulla voimakkaammilta lastensuojelun väliintuloilta vältytään. Tämän vuoksi käsittelen lapsen etua laajemmin kuin muita lastensuojelun käsitteitä.

Lapsen edun toteutuminen on lastensuojelulain yhtenä eksplisiittisesti määritettynä tavoitteena ja sen selvittämisellä pyritään takaamaan lastensuojelulaissa ilmenevät tavoitteet ja niiden toteutuminen (Uusikylä 1994, 25; Virta 1994, 74 - 75). Lapsen etua selvitetäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen. Huoltajan ohella on 15 vuotta täyttäneellä lapsella oikeus käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lastensuojeluasiassa on 12 vuotta täyttäneelle lapselle varattava tilaisuus tulla kuulluksi siten kuin kuulemisesta hallintomenettelylain (598/82) 15 pykälässä säädetään. 12 - vuotiaalla lapsella on myös oikeus vaatia lastensuojelulain 13 pykälässä tarkoitettuja sosiaalipalveluja ja muita tukitoimia. (Lastensuojelulaki 9.2.1990/139.)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista, avustettava virkansa puolesta lasta sekä ohjattava häntä tarvittaessa saamaan riittävää apua (Lastensuojelulaki 9.2.1990/139, Suominen 1998, 35).

Lapsen henkilökohtaisille toiveille, mielipiteille ja tahdolle on alettu antaa oikeudellista merkitystä sitä mukaa kuin lapsi on yhteiskunnassa alettu nähdä, paitsi perheensä jäsenenä ja vanhempinsa lapsena, myös itsenäisenä oikeussubjektina. Tästä syystä vanhemmilla ja huoltajilla ei ole rajatonta valtaa ja oikeutta lapsiinsa, vaan huoltajien toiminnalle ja määräysvallalle asetetaan sekä sisällöllisiä että menettelyllisiä rajoituksia.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa edellytetään lapsen oikeutta ilmaista, niin kyetessään, näkemyksiään vapaasti ja ne on huomioitava hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Tämän toteutumiseksi lasta tulee kuulla häntä koskevissa hallinnollisissa ja oikeudellisissa toimituksissa. Tämä säännös sisältyy myös perustuslain 6.3 pykälään. Tätä lapsen kuulemisen periaatetta korostetaan myös edellä mainittujen lisäksi lapsenhuoltolaissa. (Sosiaali- ja terveystieteiden laitoksen julkaisu 2001, 133 - 134.)

Vaikka nämä periaatteet korostavat vanhempien ja huoltajien merkitystä lapselle ja perheen yhtenäisyyttä, ne myös toisaalta korostavat lapsen yksilöllisyyttä. Nämä kaksi periaatetta johtavat toisinaan ristiriitaan lapsen suojelutarpeen ja hänen syntymävanhempiensa oikeuksien välillä. Tämän ristiriidan ratkaisuun on lainsäädännössä selkeä periaate. Lapsen etu tulee aina asettaa ensisijalle kaikessa viranomaistoiminnassa. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2001, 134 – 135, Aho ym. 1991, 89 - 90.) Kuitenkin lapsen etu on aina suhteellinen käsite, joka saa samanaikaisesti hyvinkin ristiriitaisia sisältöjä sen mukaan, kuka lapsen edun kulloinkin määrittelee. Määrittelijöinä voivat lapsen ja viranomaisten lisäksi olla lapsen vanhemmat, ystävät, lapsen elämäntilanteisiin liittyvät yhteisöt. Puhuttaessa lapsen edusta on aina mainittava, kenen lähtökohdista käsin se on määritelty. (Uusikylä 1994, 28.) Lastensuojelun arvopohja kuitenkin edellyttää, että työntekijä asettuu ristiriitaisissa lapsen edun puolustajaksi, vaikka laki antaa-kin työlle vain suuntaviivoja (Kananaja, Turunen 1996, 75 - 76). Tällaisissa tilanteissa lapsen tasavertaisen aseman korostamiseksi hänellä tulisi olla mahdollisuus omaan edustajaan. Tämä on mahdollista, jos uskottu mies – järjestelmää kehitetään ja laajennetaan siten, että lapsen asema oikeus- ja hallintomenettelylaissa vahvistuu. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 12.) Lisäksi lapsen etu on luonteeltaan yleinen tavoite, joka täytyy kunkin lapsen kohdalla määrittellä erikseen lapsen iästä, elämäntilanteesta, kokemuksista ja kehityksestä liikkeelle lähtien (Kananaja & Turunen 1996, 75 - 76).

Lapsen edun käsite on tyypillinen esimerkki yleisestä yhteiskuntapoliittisesta tavoitteesta, jonka määrittelemisen käytännön lastensuojelutyössä ja – lainsäädännössä tuottaa ongelmia. Näin tapahtuu, koska lapsen edun käsitteellä on kaksijakoinen merkitys. Sillä viitataan toisaalta lapsen oikeuteen tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja virikkeelliseen ympäristöön. Se sisältää implisiittisen huomautuksen lapsen edun käsitteen määrytyksestä historiallisten ja kulttuuristen erityistekijöiden ja omaksuttujen arvokäsitteiden kautta ja on näin ollen kategoristen määritelmien ulkopuolella. Toisaalta lapsen edulla on annettu konkreettinen viranomaisratkaisuja ohjaava sisältö, jonka mukaan viranomaisten tulee aina korostaa lapsen aseman ensisijaisuutta ristiriitaisissa. Tätä voidaan kutsua auktoritatiiviseksi edun määrittelyksi, jossa viranomaisen oman muodollisen valtuutuksensa ja ammatillisen kompetenssinsa myötä saa itselleen vastuun määritellä lapsen kannalta parhaaseen tulokseen johtavat toimenpiteet. (Uusikylä 1994, 25, 28.)

Lapsen edun kuuleminen vaatii eettistä ja moraalista pohdintaa, jossa hyvin oleellista on lapsen kuuleminen. Lasta on kuunneltava ja kuuleminen on tehtävä lapsen ehdoilla. (Mikkola ym. 1994,116.) Sosiaalityöntekijöiden väliintulot lapsen elämään voivat olla hyvinkin merkittäviä, koska lastensuojelussa sosiaalityöntekijän vallankäyttömahdollisuudet ovat varsin suuret. Työntekijä voi päätöksillään muuttaa lapsen elinympäristöä ja olosuhteita perusteellisesti. Hyvässä uskossa tehdyt päätökset saattavat olla kohtalokkaita lapselle, jos hänelle ei ole annettu mahdollisuutta osallistua elämäänsä koskeviin päätöksiin. (Johansson ym. 1992, 20.)

Lapsen etu ei itse asiassa ole juridinen kysymys. Lakipykälillä ei lapsen etua voida määrätä. Laki on aina epätäydellinen ja tulkinnanvarainen. Riitatilanteet viime kädessä ratkaistaan tuomioistuimessa, jolloin ratkaisu yleensä tapahtuu asiakirja-aineiston perusteella. Kyseessä on siis esimerkiksi sosiaalityöntekijän tulkinnan tulkinta. (Virta 1994, 68 – 69.)

Päätöksenteossa on siis otettava huomioon kaikki ne tekijät, joilla on merkitystä harkittaessa lapsen edun sisältöä kussakin yksittäisessä tapauksessa. Harkinta on niin sanottua kokonaisharkintaa, mikä tarkoittaa sitä, ettei millekään yksittäiselle tekijälle tule periaatteessa antaa itsenäistä ja ratkaisevaa merkitystä päätöstä harkittaessa. Jokaista tekijää on arvioitava punnitsemalla sen merkitystä tilannekokonaisuuteen.

Lapsen etua arvioitaessa on selvitettävä muun muassa seuraavia seikkoja:

1. Lapsen ja vanhempien välinen suhde
2. Vanhempien henkilökohtaiset ominaisuudet, erityisesti tunneperäiset tekijät ja lapsen tarve ja oikeus saada osakseen ymmärtämystä ja kiintymystä,
3. Kasvuympäristön vaihdos,
4. Lapsen toivomukset ja mielipide,
5. Mahdollisesta erottamisesta johtuva surutyö,
6. Muut tekijät, kuten asunto-olot, päivähoiton järjestäminen, koulunkäynti, harrastukset, taloudelliset tekijät, lapsen psyykinen ja fyysinen terveys, vanhemman tai sijaisvanhemman voimakas uskonnollinen, yhteiskunnallinen tai eettinen näkemys, seksuaalinen käyttäytyminen, ammatilliset lausunnot.

(Virta 1994, 73 – 74.)

Teoreettiset tulkinnat lapsen edusta voidaan jakaa neljään kategoriaan tai perspektiiviin:

1. Minimalistiseen perspektiiviin, joka perustuu valtion interventioiden äärimmäisen poikkeukselliseen käyttöön ja perheen autonomian kunnioittamiseen,
2. Valtiopaternalismiin, joka viittaa valtion laajaan interventio-oikeuteen lapsen suojelemiseksi,
3. Biologisten vanhempien perspektiiviin, joka puolustaa vanhempien oikeutta omaan perheeseensä sekä
4. Lapsen itsenäisten oikeuksien ja vapauksien perspektiiviin.

Ajattelutavat ovat osin keskenään ristiriitaisia ja niillä voidaan perustella erilaisia suosituksia lapsen edusta. Lapsen edun määrittely on eettisesti vaikeaa erityisesti arvioitaessa eri henkilösuhteissa ihmisen etua. (Virta 1994, 68 – 69.)

Lapsen etu ristiriitatilanteissa kuitenkin on, että hän ei ole vanhempiensa keskinäisen katkeruuden ja vihan lyömäaseena eikä jatkuvan riidan välikappaleena. Lapsen etu on oikeus rauhalliseen elämään, joka tulee turvata joko biologisten vanhempien luona tai sijaishuollon keinoin jatkuvan ristiriidan sijasta.

(emt, 74 -75.)

Viimeaikaisessa lapsipoliittisessa keskustelussa lapsen etu on nostettu toimintaa ohjaavaksi perisaatteeksi. Kun lapsia koskevia päätöksiä tehdään kunnissa useilla eri sektoreilla eri viranomaisien toimesta, syntyy helposti keskenään ristiriitaisia näkemyksiä lapsen elämäntilanteesta ja lapsen edusta. Tämän vuoksi viranomaisten välinen yhteistyö lastensuojelun toimeenpanossa on lapsen edun kannalta erittäin tärkeää. Yhteistyön kautta voidaan sovittaa yhteen erilaisia näkemyksiä ja pyrkiä ratkaisuun, joka paikalliset olosuhteet huomioon ottaen on lapsen kannalta optimaalinen. (Uusikylä 1994, 90.)

Kaiken kaikkiaan lapsen etu on pulmallinen käsite. Lapsen etu on ihanne, joka toteutuu periaatteellisella tasolla. Kahta täysin päinvastaista ratkaisua voidaan kuitenkin perustella lapsen edun toteutumisella. (Kiviniemi 1999, 6.)

Epäilemättä on pidettävä oikeana sitä lähtökohtaa, että mitä tahansa asiaa ratkaistaessa on sitä arvioitava ”puolustuskyvyttömän” ihmisen, lapsen näkökulmasta. Tämä tarkoittaa sitä, että ongelmallisessa tulkintatilanteessa tulee valita se ratkaisu, mikä tulkitsijan mielestä parhaiten vastaa lapsen elämän ja tulevaisuuden kannalta parasta tai ainakin vähiten huonoa vaihtoehtoa. (Virta 1994, 67.)

4.4. Ilmoitusvelvollisuus

Lastensuojelulain 40 pykälässä säädetään lastensuojelua koskevasta ilmoitusvelvollisuudesta seuraavaa:

Jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, on hänen ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen. (Lastensuojelulaki 683/1983 40 §.)

Salassapitovelvoite vaikeuttaa sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä käytännössä huomattavasti enemmän kuin lain säännökset edellyttäisivät. Lastensuojelulain 40 pykälä säättää selkeän ja sitovan velvoitteen tehdä ilmoitus lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Velvoite syrjäyttää sosiaalihuollon ja terveydenhuollon salassapitosäännökset. (Valtioneuvoston selontekokunnalle 1995:6, 16.)

Vakavaa vähäisempikin vaara lapsen terveydelle tai kehitykselle edellyttää lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Kasvuoloja, terveyttä ja kehitystä vaarantavia tekijöitä ovat esimerkiksi lapsen hoidon, valvonnan ja kasvatuksen laiminlyönti, lapsen alistaminen, lapseen kohdistuva ruumiillinen tai henkinen väkivalta, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, vanhempien keskinäinen väkivalta ja riitaisuus, vanhempien päihteiden käyttö, vanhempien fyysinen tai psyykkinen sairaus.

Lapsi tai nuori voi vaarantaa terveyttään tai kehitystään esimerkiksi käyttämällä päihteitä, syyllistymällä rikkeisiin, kuljeksimalla tai keskeyttämällä opintonsa. (Lastensuojelun käsikirja 2001, A4.)

Ilmoituksen saatuaan sosiaalityöntekijä on velvollinen selvittämään tilanteen ja arvioimaan tukitoimien tarpeen.

4.5. Avohuollon tukitoimet

Lastensuojelulain 12 pykälän mukaan sosiaalilautakunnan on tuettava perhettä ja lasta tai nuorta avohuollon tukitoimin, jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään (Lastensuojelulaki 12 § 1983).

Lastensuojelulain 13 pykälän mukaan avohuollon tukitoimilla tarkoitetaan sekä sosiaalipalveluita, esimerkiksi kasvatus- ja perheneuvontaa, kotipalvelua ja päivähoidon, avustuksia, toimeentulotukea että muita sosiaalihuoltoon liittyviä tehtäviä. Tavoitteena on, ettei lastensuojelutoimiin tarpeettomasti jouduta pelkästään taloudellisten tai asunto-ongelmien vuoksi. Tällöin kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto, jos lastensuojelun tarve oleellisilta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisolosta tai asunnon puuttumisesta tai jos mainitut seikat ovat oleellisenä esteenä lapsen ja perheen kuntoutumiselle. (Lastensuojelulaki 13.1.§.) Tätä kunnan velvollisuutta voidaan säämökseen sanamuodon perusteella pitää luonteeltaan ehdottomana siten, että palvelut ja tukitoimet ovat vastaavasti palveluja tarvitsevien subjektiivisia oikeuksia.

Tämän lisäksi sosiaalilautakunnan on avohuollon tukitoimena tarvittaessa järjestettävä tukihenkilö tai –perhe, terapiapalveluita, loma- ja virkistystoimintaa sekä tuettava lasta tai nuorta koulunkäynnissä (psykososiaalinen oppilashuolto), ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä taloudellista ja muuta tukea antamalla. Näiden lisäksi avohuollon tukitoimet sisältävät lapsen edun valvonnan koulu-

lautakunnassa sekä esitutkinnassa ja tuomioistuin käsittelyssä. (Uusikylä 1994, 34; Sosiaali- ja terveyspalvelujen lainsäädäntö käytännössä 2001, 147, Aho ym. 1991, 90 - 91.)

Avohuollon tukitoimet tulee toteuttaa yhteistyössä lapsen tai nuoren sekä lapsen vanhempien tai muiden lasta hoitavien henkilöiden kanssa. Avohuollon tukitoimet perustuvat lain mukaan aina vanhempien, pääsääntöisesti myös 12 vuotta täyttäneen lapsen vapaaehtoisuuteen ja suostumukseen. (Virta 1994, 75.)

Avohuolto on korostuneesti kotikasvatusta ja kodin olosuhteita tukevaa, neuvovaa ja ohjaavaa. Varsin tyypillisiä tilanteita, joissa avohuollon tukitoimia käytetään, ovat perheen sisäiset kriisit, avioero, puolison kuolema tai akuutti perheväkivalta. Pitempiaikaisia tekijöitä ovat päihteiden väärinkäyttö, mielenterveysongelmat, asumiseen ja muuhun elinympäristöön liittyvät ongelmat, kasvatuskyvyn häiriöt tai sen puuttuminen, rikollinen tai muu epäsosiaalinen elämäntapa sekä esimerkiksi taloudelliset vaikeudet. (Virta 1994, 75, Aho ym. 1991, 90 - 91.)

Avohuollon tukitoimien tarkoitus on ehkäistä ongelmien syntyä ja niiden kasautumista, järjestää tarvittavaa apua, tukea, hoitoa ja kontrollia perheiden selviytymisen sekä lasten ja nuorten terveyden, kasvun ja kehityksen tueksi (Bardy ym. 2001, 90). Avohuollon tukitoimilla halutaan aina tukea kotien olosuhteita ja kotikasvatusta siten, ettei viranomaisinterventio enää olisi tarpeen (Virta 1994, 76).

Lastensuojelun avohuollon asiakkaina olevien lasten määrä on lisääntynyt 1990-luvulla. Lastensuojelun avohuollon asiakkaana on jo lähes 50 000 lasta ja nuorta eli 4,3 prosenttia alle 18-vuotiaista. Kuntakohtaiset vaihtelut ovat Stakesin lastensuojelutilaston mukaan huomattavia (0,1 % - 12,5 %), ja niissä heijastuvat asiakasmäärien lisäksi kuntien tilastointikäytännöt sekä määrittelyerot. Näyttää kuitenkin siltä, että uusien lastensuojelun avohuollon asiakkaiden määrä on lisääntynyt ja asiakkuus näyttäisi olevan pitkäaikaista. (Bardy ym. 2001, 90).

4.5.1. Psykososiaalinen oppilashuolto

Suominen (1998, 32) toteaa, että kunnilla olisi mahdollisuus parantaa psykososiaalisten palveluiden saatavuutta ja kehittää sellaisia koulunkäyntiä ja kehitystä tukevia toimintamuotoja, jotka tavoittavat oppilaat koulussa. Koulujen psykososiaalinen oppilashuoltotyö voi ehkäistä lastensuojelun tarvetta ja se toimii myös lastensuojelun tukena. Lastensuojelulain muutoksella pyrittiin lisäämään koulukuraattorin ja koulupsykologin virkoja ja korostettiin, että heidän tulee toimia pääosin koulun tiloissa. Lain tavoite oli yhtenäistää psykososiaalisen oppilashuollon palvelutarjontaa ja lisätä toiminnan ehkäisevää luonnetta. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 15).

4.5.2. Terveysthuollon palvelut

Tärkeä osa lastensuojelua on terveydenhuolto, jonka palvelut koetaan usein vähemmän leimaviksi kuin sosiaalihuolto. Äitiys- ja lastenneuvolatoiminta ehkäisee lastensuojelun tarvetta ja voi myös havaita tarpeen varhain. Lainmuutoksella lisättiin myös velvoite järjestää tukea ja palveluita päihdeongelmisille äideille. Kouluterveydenhuolto on tärkeä lastensuojelun yhteistyötaho, johon oppilaiden ja vanhempien on helppo turvautua. Myös mielenterveyspalvelut ovat tärkeitä lastensuojeluasiakkaille. Lastensuojelun yhteistyötä terveydenhuollon eri sektoreiden kanssa on edelleen tarpeen kehittää. Päihdehuollon asema lastensuojelun yhteistyökumppanina on vähäinen, vaikka päihdeongelmat ovat merkittävien, ja edelleen kasvava syy lastensuojelun tarpeeseen. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 15 – 16.)

4.5.3. Terapiapalvelut

Lastensuojelun asiakkaat ovat saaneet terapiapalveluita pääasiassa kasvatus- ja perheneuvoloissa. Säännöksellä on tavoiteltu niiden rinnalle uudenlaisia yksilö- ja ryhmäterapien muotoja mielen-terveys- ja päihdeongelmista kärsiville nuorille, koska osa lastensuojelulapsista on kuitenkin jäänyt kasvatus- ja perheneuvoloitten palveluiden ulkopuolelle, koska niiden toiminta perustuu korostetusti vapaaehtoisuuteen eivätkä lastensuojeluperheet aina näe tarvetta lapsen tutkimuksiin ja hoitoon. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 16 – 17).

Lapselle ja hänen huoltajilleen on järjestettävä riittävät terapiapalvelut. Riittävyys tarkoittaa perheen tukemiseksi lääke- ja sosiaalityönteellisen asiantuntemuksen edellyttämiä tarpeellisia ja tarkoituksenmukaisia palveluja. Ongelmien ehkäisyssä yksi nykyisen sosiaalityön peruslähtökohtia tulee terapiapalveluita ohjata raskaana oleville naisille, esimerkiksi päihdeongelman vuoksi. Samalla tavoin tulee riittävä yksilöllinen tai muu terapia turvata raskaan olevalle naiselle, joka ei syystä tai toisesta kykene ottamaan ja kantamaan vastuuta syntyvästä lapsestaan. Terapian tuloksellisuus ja vaikuttavuus on viimekädessä riittävyyden kriteeri. Terapia voi tarpeen mukaan olla hyvin monimuotoista ryhmä- ja yksilöterapiaa. (Virta 1994, 78).

4.5.4. Asumisen ja toimeentulon perusturva

Koska avohuollon tukitoimet ovat ensisijaisia lastensuojelussa, on kunnille säädetty sitova velvoite korjata viivytyksettä riittämätön toimeentulo tai puutteelliset asumisolot. Valtaosin kunnissa ei koeta ongelmalliseksi järjestää asuntoa lastensuojelulain mukaisesti. Hallinnollisesti tehtävä hoidetaan hyvin eri tavoin kunnasta riippuen. Niissä kunnissa, joissa asuntoviranomaiset tekevät asiasta päätöksen, ei asiakkaan oikeusturva aina toteudu, koska päätöksestä ei voi valittaa. Lastensuojelulain 13 pykälä velvoittaa kuitenkin kaikkia kunnan päätöksentekoelementtejä. (Lastensuojelulaki 13 §, 1983)

Lastensuojeluperusteiden mukaisen taloudellisen tuen kunnat sisällyttävät useimmiten sosiaalihuoltolain mukaisiin toimeentulotukipäätöksiin. Lastensuojelulaissa ei kuitenkaan taloudellisen tuen määrä ole sidottu yleisiin toimeentulotukinormeihin vaan säädöksessä korostetaan, että tuen on oltava riittävää puutteen poistamiseksi ja se on annettava viivytyksettä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 17).

Jotta taloudellista tukea voidaan kohdistaa perheeseen tai lapseen, edellytyksenä on aina lastensuojelun tarve. Lisäksi vaaditaan syy-yhteys esimerkiksi lastensuojelun tarpeen ja asumisolojen välillä. Tämän yhteyden pitää olla oleellinen. Koska kriteerit ovat näin häilyvät, edellyttää tukitoimien antaminen aina yksilökohtaista harkintaa. Lastensuojeluviranomaisen tehtävä on auttaa lasta ja hänen perhettään muuttamaan pois todennäköisesti epäedullisesta asuinympäristöstä. So-

siaalityön keinoin tehtävät interventiot ovat yksi keino asuinyhteisöstä johtuvien tai niihin kasautuvien ongelmien ratkaisuun. (Virta 1994, 77 - 78).

Sosiaalityöntekijän tulee selvittää, mikä rooli puutteellisilla asumisololoilla tai asunnon puuttumisella tai muilla asumiseen liittyvillä tekijöillä on lapsen, nuoren ja perheen ongelmien kokonaisuudessa. Vaarantavatko ne oleellisesti lapsen tai nuoren kehitystä ja ovatko ne esteenä kuntoutumiselle ja tilanteen korjaamiselle? Jos asumisolot paranevat, korjaantuuko tai muuttuuko perheen, lapsen tai nuoren tilanne parempaan suuntaan? (Lastensuojelun käsikirja 2001, C1).

4.5.5. Kotipalvelu, päivähoito ja perhetyö

Kotipalvelu ja päivähoito voivat olla lastensuojelun avohuollollisia tukimuotoja, joilla turvataan lapsen kehitystä ja selviytymistä. Erilaisista syistä johtuen vanhemmat eivät aina pysty täyttämään lapsen kehityksellisiä tarpeita tai vanhempien mahdollisuudet huolehtia lapsen tarpeista voivat olla vaarannettuina. Kodinhoitaja tai perhetyöntekijä voi auttaa näkemään vaikeudet lapsen näkökulmasta ja tukien lasta selviytymään. Päivähoito taas mahdollistaa lapsen omalle kehitysvaiheelle tarpeellisen toiminnan, perushoidon sekä kontaktit muihin lapsiin ja aikuisiin.

Kotipalvelu, päivähoito ja perhetyö voivat olla luonteeltaan tilapäistä (kriisitilanne), jatkuvaa (ehkäisevä tuki, kasvatuksellinen tuki) tai yksi tuen muoto muun sosiaalityön lisänä. (Lastensuojelun käsikirja 2001, C4.)

4.5.6. Tukihenkilö tai –perhe

Tukihenkilötoiminta on lakisääteistä lastensuojelutyötä (Lastensuojelulaki 13§ 139/90). Tukihenkilötoiminnan tarkoituksena on tarjota vaikeassa elämäntilanteessa oleville perheille kodin ulkopuolinen aikuinen, tasapainoinen ihmissuhde. Tukisuhde voi olla luonteeltaan ehkäisevää, korjaavaa tai nk. jälkihuoltoon kuuluvaa toimintaa.

Tukihenkilötoiminta on suunnitelmallista vapaaehtoistyötä. Tukihenkilöllä tai –perheellä on oikeus kuukausittaiseen kulukorvaukseen, säännölliseen työhohjaukseen sekä koulutukseen. Va-

paaehtoistyön etuna on sen joustavuus ja ainakin osittain riippumattomuus viranomaisista, virkaajasta ja virantoimitusmääräyksistä sekä viran muodollisuuksista. Vapaaehtoistyötä voidaan käyttää myös viranomaistoimintaa täydentävänä sosiaalityön välineenä. Tukihenkilötoiminnan luonne vaihtelee tapauksista riippuen päivittäisissä kotitöissä auttamisesta ja viranomaisissa asioimisesta ammattitaitoiseen terapeuttiseen toimintaan asti. Tukihenkilötoiminta on parhaimmillaan toimiva tukitoimi ehkäisemässä lastensuojelutarpeen syntymistä yhteiskunnassamme. (Virta 1994, 78; Lastensuojelun käsikirja 2001, C3.)

4.5.7. Sijoitus avohuollon tukitoimena

Lapselle tai nuorelle voidaan järjestää avohuollon tukitoimena perhehoitoa tai laitoshuoltoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on (Lastensuojelulaki 14§ 139/90).

Kunkin lapsen, nuoren ja hänen perheensä tilannetta on harkittava tarkoin. On tilanteita, jolloin sijoitus avohuollon tukitoimena on heidän kannaltaan paras ja tarkoituksenmukaisin tehdä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Perhehoitoa ja laitoshuoltoa voidaan järjestää 12 vuotta täytäneelle myös yksin, jos hän sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiaan lapsen kohdalla suositeltavinta on, että häntä ei yksinään sijoiteta, vaan mieluummin perheensä, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa hän on. Alle 12-vuotiaan lapsen huolenpito ja perheen tarvitsemat palvelut tulee järjestää muuten ja pyrkiä tukemaan ensisijaisesti perheen selviytymistä omassa kodissaan. Sijoitusta voidaan käyttää tilanteissa, joissa lapsi ja huoltaja tarvitsevat kodin ulkopuolista hoitoa tai kuntoutusta esimerkiksi lastensuojelulaitoksessa, perheenomaisessa hoitoyksikössä, perhehoitoperheessä, ensi- tai turvakodissa, psykiatrisessa koko perhettä hoitavassa yksikössä tai päihdehuoltolaitoksessa. Edellytyksenä tietysti on, että paikalla on edellytykset työskennellä koko perheen kanssa. (Lastensuojelun käsikirja 2001, C16).

Alle 12-vuotiaalle lapselle voidaan kuitenkin poikkeustapauksissa järjestää hoito kodin ulkopuolella avohuollon tukitoimena, jos lapsen hoidon järjestäminen muulla tavoin on mahdotonta. Tämä hoitomuoto voidaan järjestää enintään kolmen kuukauden ajaksi ja erityisestä syystä sitä voidaan jatkaa enintään kolme kuukautta. (Lastensuojelun käsikirja 2001, C16).

Yleisinä edellytyksinä perhehoidon tai laitoshuollon käyttämiselle avohuollon tukitoimena voidaan pitää seuraavia seikkoja:

1. Sijoitus on lapsen edun mukainen,
2. Muut avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole riittäviä tai tarkoituksenmukaisia,
3. Huoltajien suostumus,
4. Lapsen suostumus, jos hän on 12 vuotta täyttänyt. Myös nuoremman lapsen suostumus edellytetään, jos hän on niin kehittynyt, että hänen tahtoaan voidaan pitää perusteena toimenpiteelle,
5. Sijoitus on kotihoitoa ja kasvatusta tukeva,
6. Toimenpiteellä pyritään koko perheen tukemiseen huoltosuunnitelman edellyttämällä tavalla,
7. Huoltajat/hoitajat ovat valmiita tiiviiseen yhteistyöhön koko hoidon ajan,
8. Toimenpide on väliaikainen,
9. Huoltosuunnitelman tavoitteena on, että lapsi palaa takaisin kotiin sovitun ajan kuluttua,
10. Huostaanoton tarvetta ei ole. (Virta 1994, 80).

Avohuollon tukitoimenpiteenä tehtävästä sijoituksesta on lapselle annettava asiaa koskeva päätös tiedoksi, vaikka hänellä ennen 15 vuoden ikää ei ole valitusoikeutta asiassa. Avohuollon tukitoimenpiteenä tehtävään sijoituksen voidaan ryhtyä vain lapsen molempien huoltajien suostumuksella. (emt, 80, 82).

Perhehoitona tai laitoshuoltona annettavan tukitoimen sisältönä on joko lapsen kasvatuksen tukeminen tai lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden huoltajiensa kuntoutumisen edistäminen. Avohuollon tukitoimessa korostuu vanhempien kasvatuskyvyn ja kasvatusmahdollisuuksien kohentaminen ja/tai palauttaminen ennalleen. Jos on selvää, että vanhempien tilanteen, heidän kasvatuskynsä tai muun tilanteen kohentumisesta ei ole toiveita, ei lastensuojelulain 14 pykälän mukaisiin avohuollon tukitoimiin ole syytä ryhtyä. (emt, 81.)

Perhehoito tai laitoshuolto tukitoimena on tarkoitettu väliaikaiseksi hoitomuodoksi. Jos sijoituksen aikana ei näytä olevan saatavissa korjausta lapsen tai perheen tilanteeseen, avohuollon tukitoimia ei tule jatkaa, vaan on ryhdyttävä valmistelemaan huostaanottoa. (Virta 1994, 83.)

Kun määräaikojen puuttuminen 12 vuotta täyttäneiden lasten osalta on käytännössä johtanut ylipitkiin sijoituksiin, saattaa määräaikojen joustamattomuus tällaisissa tapauksissa johtaa ”turhiin” huostaanottoihin. Se voi johtaa myös avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen jatkamiseen joko suoraan laissa säädetyt enimmäisrajat ylittäen tai katkaisemalla sijoitus keinotekoisesti joksikin aikaa. Tämä kuitenkin on vastoin lainsäätäjän tarkoitusta. (Araneva 2001, 122.)

Vuoden 1983 lastensuojelulakiin tehty muutos (139/90) ei ole vähentänyt avohuollon sijoitusten kokonaismäärää, vaikka alle 15-vuotiaiden ja erityisesti pienempien osuus avohuollon sijoituksista pieneni alkuun. Vuonna 1994 lisääntyivät erityisesti alle kouluikäisten ja peruskouluikäisten avohuollolliset sijoitukset. niitä oli yhteensä noin 2300, yli 400 enemmän kuin vuonna 1993. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995:6, 14.) Vuodesta 1992 vuoteen 2000 avohuollon tukitoimena tehdyt sijoitukset olivat maan laajuisesti lisääntyneet 1800 lapsella (Heino 2001, 93).

4.5.8. Yhteenveto

Lastensuojelulain 16 pykälässä ilmenee lastensuojelulain mukaisten toimenpiteiden keskeinen lähtökohta, pienimmän haitan periaate. Lasta suojellaan tarvittaessa tavalla, joka turvaa hänen tasapainoisen kasvunsa ja kehityksensä, mutta joka puuttuu perheen ja lapsen normaaliin elämään niin vähän ja hienovaraisesti kuin mahdollista. Avohuollon tukitoimien ensisijaisuus on osoitus tästä periaatteesta.

Tyypillistä lastensuojelun avohuollon käytännöille on, että perheen ja auttamis- ja tukemismuodot jatkuvat pitkään ja toisiinsa kiertyen. Näiden työmuotojen seuraaminen on osoittanut, miten pitkittyneitä perheiden kriisit usein ovat. Lapsi ja lapsen hätä ovat vaarassa jäädä näkymättömäksi ja on myös epävarmaa, saako lapsi tarpeeksi apua ja hyötyä tästä työskentelystä. (Hurtig & Laitinen 2002, 163.)

Käytännön edellytys avohuollon tukitoimien onnistumiseksi on, että sosiaaliviranomaisten ja huoltajien sekä lapsen tai nuoren kesken onnistutaan rakentamaan myönteinen yhteistyösuhte ja luottamus. (Sosiaali- ja terveystalvelujen lainsäädäntö käytännössä 148 – 149). Mahdollisuus kehittää niin paikallisia kuin perheitten tarpeita vastaavia avohuollon tukitoimia, tarvitsee avukseen myös tutkimusta lasten ja perheiden taustoista, ja niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat riskien kasautumiseen.

4.6. Huostaanotto lastensuojelun menetelmänä

Huostaanotto on vain yksi lastensuojelun toimenpiteistä, mutta suurelle yleisölle se on niistä näkyvin. Se herättää vahvoja tunteita, sillä siinä on usein kuitenkin kysymys eri osapuolten etujen ja näkökulmien jännitteistä. Huostaanotto on puuttumista lapsen ja perheen itsemääräämisoikeuteen, ja siten se on myös oikeusturvakysymys sekä lapsen, hänen perheensä että työntekijöiden kannalta. (Huostaanotto 1993, 3.)

Koska huostaanotto on eräs radikaaleimmista toimista, joihin yhteiskunta voi ryhtyä, tarvittaessa pakollakin, on se pyritty legitimoimaan lainsäädännössä mm. turvaamalla valitus- ja kantelumahdollisuudet, säätämällä asianosaisten kuulemisvelvoitteesta sekä velvoittamalla ottamaan lapsen mielipide mahdollisuuksien mukaan huomioon (Palonen 1992, 2-3).

Säännöllisin väliajoin käydään julkista keskustelua lasten huostaanotoista ja sosiaalityöntekijöiden vallankäytöstä. Huostaanottopäätös ei ole koskaan helppo asia kenellekään osapuolelle, ja sen tekijöiltä edellytetään vahvaa ammattitaitoa. Huostaanotto on eräs sosiaalityöntekijän vaikeimmista ja vastenmielisimmistä tehtävistä. Usein sosiaalityöntekijä ahdistuu pohtiessaan, oliko jokin huostaanotto tarpeen. Ote Palosen (1992, 5) tutkimuksessa mukana olleen malmöläisen sosiaalityöntekijän haastattelusta kertoo tästä epävarmuudesta:

” Det som är gräsligt är att vi är så förvirrade. Dt känns som vi ror runt, inte på något sätt bra. Jag känner mig så himla osäker på vad det är vi gör.”

Samasta epävarmuudesta kertoo sosiaalityöntekijöiden kommentit vuonna 2001 tekemässäni ryhmähaastattelussa:

” Tilanteet tuntuu vaikeilta. Asiakkaat kokevat, että me halutaan ottaa lapset pois, vaikka työntekijät toivoisivat, että ei vaan tarvitsisi tehdä huostaanottoa ”

” Ei omia tunteita voi sulkea pois, ristiriita lapsen edun ja vanhempien ymmärtämisen välillä. Myös oikeusprosessit käyvät mielessä. Miten selvittäisiin mahdollisimman ”vähällä”. ” (Hakoma 2001, 30.)

Huostaanotto on toiminnallinen prosessi, joka lähtee liikkeelle jonkun yksityisen henkilön tai viranomaisen tekemästä lastensuojeluilmoituksesta. Huostaanotto tapahtuu kokonaisharkinnan avulla (Virta 1994, 86). Lapsen kotikunnan sosiaaliviranomaisen tulee päättää lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta (Sosiaalihuoltolaki 13 § 1 mom. 1 kohta ja 14 § 1 mom.; Lastensuojelulaki 45 § ja kotikuntalaki). Kiireellisissä tapauksissa tai olosuhteiden muuten niin vaatiessa, on lapsen oleskelukunnan sosiaalilautakunnan päätettävä huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta (Sosiaalihuoltolaki 15 § ja 16 §).

Huostaanoton aikana kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin päättää mm. lapsen olinpaikasta ja kasvatuksesta. Huostaanoton yhteydessä käsitellään usein arkaluonteisia asioita. Viranomaisilla on velvollisuus pitää perheen yksityiset asiat salassa. Lapsella ja huoltajilla on kuitenkin oikeus tutustua niihin asiakirjoihin, joilla on tai on voinut olla merkitystä asian käsittelyssä. Mikäli viranomaiset eivät jostain syystä katso voivansa antaa näitä tietoja, on siitä tehtävä perusteltu kirjallinen päätös, josta voi valittaa. Pääsääntönä on, että lastensuojeluviranomaisten työskentely perheen kanssa olisi avointa ja luottamuksellista. (Huostaanotto 1999, 9).

Huostaanottoprosessin ja sen vaikuttavuuden laatua voidaan arvioida käyttämällä seuraavia kriteerejä:

1. Lapsen edun kriteerit

Kaikkien toimenpiteiden tulisi sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä edistää lapsen kehitystä ja poistaa sen esteitä. Lyhyen aikavälin onnistumiskriteereinä voidaan pitää mm.

lapsen rauhoittumista, oireiden lieventymistä ja kykyä keskittyä koulunkäyntiin. Pitkällä aikavälillä huostaanoton tulisi varmistaa lapsen kasvaminen tasapainoiseksi ja vastuulliseksi aikuiseksi, joka kykenee läheisiin ihmissuhteisiin ja työntekoon. Täysin onnistunut huostaanotto katkaisee sukupolvien yli ulottuvan huono-osaisuuden kierteen.

2. Laillisuuskaiteerit

Huostaanoton, sen valmistelun ja lopettamisen tulee noudattaa lastensuojelulain säädöksiä. Myös asianosaisten oikeusturva on otettava huomioon prosessin eri vaiheissa. Päätökset on tehtävä kirjallisesti ja kaikkien asiakirjojen tulee täyttää niille asetetut määrämuodot. Lisäksi prosessin tulee tapahtua lainmukaisissa aikarajoissa.

3. Subjektiiivisen kokemuksen kaiteerit

Herkimpiä mittareita huostaanoton onnistumisesta ovat lapsen, vanhempien ja muiden kasvattajien sekä työntekijöiden tunteet. Huostaanotto tilanne on kriisi, josta selviytyminen vie voimavaroja. Kriisissä olevaa ihmistä ei voi arvioida samanlaisten mittapuiden mukaan kuin muutoin, ja myös hänen subjektiivinen kokemusmaailmansa muuttuu. (Huostaanotto 1999, 16 -17.)

Lastensuojelutyön juridisoituminen ei sinällään ole negatiivinen asia. Se on tuonut uudenlaista selkeyttä sosiaalityön kirjaamiskäytäntöihin, pakottanut sosiaalityöntekijät perustelemaan päätösehdotuksena entistä tarkemmin ja ottamaan vanhempien oikeusturvan tosissaan (Sinko 2001, 134). Sosiaalityöntekijä vastaa siitä, että hänen tuottamansa määrätykset ovat perusteltuja sekä siitä, että hänen tehtävänsä jatkuu psykososiaalisena työnä. Hän vastaa ennen kaikkea siitä, mitä päätöksestä seuraa muille subjekteille (Heino 1997,369). Toisaalta on nähtävä, että myös ongelmanmäärittelyt on sovitettu lainsäädännön edellyttämiin ehtoihin, ei ensisijaisesti asiakkaiden vaikeuksien ja/tai voimavarojen analysointiin tai arviointiin (Kananaja & Turunen 1996, 81).

4.6.1. Huostaanoton edellytykset

Avohuollon ensisijaisuudesta huolimatta huostaanotossa ja sijaishuollon järjestämisessä ei tule viivytellä, mikäli ongelmat ovat niin vakavia, ettei avohuollon tukitoimin ole mahdollisuutta saada aikaan korjausta tilanteeseen (Lastensuojelulaki 9 § 2 mom.). Lapsella on oikeus tulla huostaan otetuksi, jos hänen etunsa sitä vaatii (Gottberg 1994, 5).

Sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto

1. Jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään
2. Jos avoimuuden tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja
3. Jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Huostaanottoon voidaan ryhtyä vain silloin, kun kaikki kolme edellä mainittua edellytystä ovat olemassa yhtä aikaa. (Lastensuojelulaki 16 §.)

Huostaanoton edellytysten selvittämällä pyritään lapsen kannalta varmistua siitä, että huostaanotto on se vaihtoehto, joka parhaiten turvaa lapsen kehityksen. Vanhempien kannalta tavoitteena on selvittää, että kaikki mahdollinen on tehty perheen tukemiseksi. Työntekijän kannalta huostaanoton edellytysten selvittäminen antaa ja merkitsee rohkeutta, taitoa ja resursseja puuttua vaikeaan tilanteeseen. (Huostaanotto 1999,19.)

Kun lapsen tarvetta lastensuojeluun arvioidaan huostaanoton kriteereiden täyttymiseksi, täytyy ensin selvittää kodin olosuhteet lapsen kannalta:

1. Toteutuuko lapsen perushoito, saako hän riittävästi ravintoa ja lepoa? Huolehditaanko hänen vaatetuksestaan, siisteydestään ja erityistarpeistaan?
2. Saako lapsi kasvattajiltaan ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä, iän mukaista valvontaa ja ohjausta, taipumuksiaan ja toivomuksiaan vastaavaa koulutusta, kasvatusta, joka ei alista mielivaltaisesti ja loukkaa, eikä sisällä ruumiillista kuritusta eikä seksuaalista hyväksikäyttöä?
3. Onko lapsen kasvuympäristö turvallinen ja virikkeitä antava? Onko hänellä pysyvä, turvallinen koti, jossa ei vietetä häiritsevää elämää? Voiko lapsi luottaa kasvattajiinsa ja näiden lupauksiin? (emt, 19 - 20.)

Nuorten kohdalla lastensuojelun tarve saattaa liittyä heidän omaan käytökseensä. Tällöin huostaanoton perusteina voi olla päihteiden käyttö, rikollinen teko tai elämäntapa tai muu edellisiin rinnastettava käyttäytyminen. Koulunkäynnin laiminlyönti ei kuitenkaan yksinään ole riittävä peruste huostaanottoon. (Huostaanotto 1999,21.)

Huostaanoton toisena edellytyksenä on selvitettävä avohuollon tukitoimien tarkoituksenmukaisuus, niiden käytön mahdollisuus tai riittämättömyys. Mikäli avohuollon tukitoimien todetaan olevan epätarkoituksenmukaisia, on se voitava perustella. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi huoltajan tai huoltajien vankeustuomio, sairaalassaolo tai lapsen kohdistunut vakava rikos. Jos tukitoimet eivät perheen tai lapsen yhteistyön puutteen vuoksi ole mahdollisia, tulee varmistaa, että vanhemmat ymmärtävät tukitoimien vastaanottamisen olevan edellytys sille, että lapsi voi olla vanhempien hoidossa. Myös perheen omat toiveet tukitoimien suhteen tulee selvittää. Mikäli tukitoimet katsotaan riittämättömiksi, on todettava, millaisia tukitoimia on yritetty, miten perhe niihin on suhtautunut, minkälaisia tuloksia on saatu ja olisiko vielä jokin työmuoto, jota voitaisiin kokeilla. (emt, 22.)

Kolmantena edellytyksenä huostaanotolle on se, että sijaishuolto on lapsen edun mukaista. Huostaanottoa harkittaessa peruskysymys on, turvaako sijoittamine kodin ulkopuolelle lapsen kehityksen paremmin kuin kotiin jääminen. Toisin sanoen voidaanko sijaishuollossa huolehtia paremmin lapsen perushoidosta, järjestää valvontaa ja rajoja, varmistaa kasvuympäristön turvallisuus, turvata koulunkäynti, tarjota enemmän ymmärtämystä ja hellyyttä, turvata ruumiillinen koskemattomuus, valmentaa itsenäistymiseen, lopettaa lapsen vahingollinen elämäntapa ja onko käytettävissä sopiva sijaishuollon muoto. (emt, 23.)

Lastensuojelulaki ei nykyisessä muodossaan tunne huoltajien ja 15 vuotta täyttäneen lapsen suostumuksen perusteella järjestettävää huostaanottoa. Suostumus tai sen puuttuminen eli asiakkaan mielipide on kirjattava kuitenkin huostaanottopäätökseen. Säännösten perusteella suostumuksesta tai sen puuttumisesta riippumatta on aina täytettävä huostaanoton kaikki kriteerit. (Virta 1994, 86.)

4.6.2. Kiireellinen huostaanotto

Jos lapsi on lastensuojelulain 16 pykälässä mainituista syistä välittömässä vaarassa, hänet voidaan ottaa lastensuojelulain 18.1.pykälän nojalla kiireellisesti huostaan virkamiespäätöksenä ilman sosiaalilautakunnan myötävaikutusta. Päätöstä ei tarvitse alistaa Läänin oikeudelle. Kiireellistä huostaanottoa ei saa käyttää useita peräkkäisiä kertoja, vaan lapsen sijaishuollon järjestämiseen huostaanotolla on ryhdyttävä tarvittaessa. Kiireellinen huostaanotto lakkaa viimeistään 14 päivän kuluttua päätöksestä, jollei sitä tänä aikana oteta huostaanottoasiana käsiteltäväksi lastensuojelulain 17 pykälän mukaisesti. (Lastensuojelulaki 18 pykälä 1990/139). Kiireellisessäkin huostaanotossa edellytetään huostaanoton kriteerien täyttymistä ja lisäksi sitä, että kyseessä on välitön vaara tai tilannemuutoin edellyttää kiireellistä huostaanottoa. Kuulemismenettelyn sivuuttaminen kiireellisessä huostaanotossa ei ole menettelyvirhe. (Virta 1994, 98.)

1.7.1990 voimaan tulleella lainmuutoksella täsmennettiin aikarajoja siten, että huostaanottoasia on käsiteltävä viimeistään 30 päivän kuluessa kiireellisestä huostaanottopäätöksestä, muussa tapauksessa huostaanottopäätös raukeaa. Erittäin painavasta syystä määräaikaa voidaan jatkaa enintään 30 päivää. (Lastensuojelulaki 18§; Palonen 1992, 11 - 2.)

Vaikka valmistelu-aika voi olla korkeimmillaan 60 päivää, saattaa tämäkin aika osoittautua lyhyeksi, sillä esimerkiksi asiantuntijalausuntojen hankkiminen huostaanottopäätöksen tueksi voi vieä pidemmän ajan. Kiireellisen huostaanoton syyt, esimerkiksi vanhempien olosuhteet, eivät myöskään ehkä korjaudu tuossa ajassa. (Palonen 1992, 12.)

Kiireellinen huostaanotto voi aktivoida vanhempia korjaamaan elämäntilannettaan. Tällöin kiireellinen huostaanotto antaa niin lapselle, vanhemmille kuin sosiaalityöntekijällekkin uuden näkökulman tilanteeseen ja mahdollisuuden tarkastella huostaanoton tarpeellisuutta. (emt, 12 - 13.)

4.6.3. Varsinainen huostaanotto

Lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista tulee valmistella siten, että lastensuojelun tehtävissä toimiva sosiaalityöntekijä on yhteistyössä lasten huoltoon perehtyneen toisen sosiaali-

työntekijän kanssa. Vain poikkeustapauksissa voi sosiaalityöntekijä valmistella yksin huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen. (Lastensuojeluasetus 3 §.)

Päätöksen huostaanotosta tekee sosiaalilautakunta tai sen jaosto ellei sitä ole delegoitu viranhaltijalle. Ennen huostaanottoa koskevan päätöksen tekemistä tulee laatia sijaishuoltoa koskeva huoltosuunnitelma. Päätös huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta on tehtävä sosiaalihuoltolain vahvistaman kaavan mukaisella lomakkeella. (Lastensuojelun käsikirja 2001, D2.)

Sosiaalilautakunnan on lastensuojelulain 17 pykälän (9.2.1990/139) mukaisesti ennen päätöstä lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta aina, kun se on mahdollista lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen, selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide esillä olevista ratkaisuista sekä varattava 12 vuotta täyttäneelle lapselle, lapsen vanhemmille, lapsen huoltajille sekä henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi ällöin on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut, tilaisuus tulla kuulluksi siten kuin kuulemisesta hallintomenettelylain 15 pykälässä säädetään. Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa vastustaa huostaanottamista tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista tai asiassa ei ole voitu suorittaa 1 momentin edellyttämää kuulemistä, on päätös alistettava 30 päivän kuluessa lääninoikeuden vahvistettavaksi. (Lastensuojelulaki 17 pykälä 1990/139.)

Lastensuojelulain 19 pykälän perusteella on sosiaalilautakunnalla oikeus päättää huostassa olevan lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Sosiaalilautakunnan tulee kuitenkin pyrkiä yhteistoimintaan lapsen vanhempien ja muiden huoltajien kanssa. Huostassapidon aikana tuomioistuin voi päättää siitä, kenelle lapsen huolto ja holhoaminen on uskottava siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa ja holhouslaissa on säädetty.

Huostaanottoa valmistellaan yhdessä perheen kanssa tavallisesti siten, että lapsi ja perhe voivat hyväksyä tilanteen, mutta aina siihen ei ole aikaa tai yhteisymmärrystä. Joka tapauksessa on otettava huomioon, että omasta kodista muualle sijoittaminen on riskitilanne, joka voi vaurioittaa lasta, ellei hän saa siihen riittävää tukea. Prosessia ei kuitenkaan saa tarpeettomasti pitkittää eikä päätöstä viivyttää. Vaikka huostaanotto yleensä on vasta viimeinen toimenpide, on kuitenkin niin

vahingollisia tilanteita, että huostaanotto joudutaan toteuttamaan välittömästi. (Huostaanotto 1999, 25.) Huostaanottoratkaisun ja huostaanoton ajankohdan määräävät viime kädessä perheen tukemiseen osallistuneet asiantuntijat (Kähkönen 1994, 92).

Huostaanotto liittyy perheen kriisitilanteeseen, ja sekä lapsi että hänen vanhempansa ja muut läheisensä tarvitsevat apua siitä selviytyäkseen. (Huostaanotto 1999, 25.)

Suurin osa huostaanotoista tehdään yhteisymmärryksessä vanhempien kanssa ja tuolloin huostaanottoon riittää toimivaltaisen viranhaltijan päätös. Jos huoltaja tai lapsi vastustaa, seuraa aina oikeusprosessi. (Salo 2001, 7.)

Lastensuojelun asiakkaille on huostaanoton yhteydessä tehtävä kirjallinen huoltosuunnitelma. Huoltosuunnitelma on työntekijän ja asiakkaan yhteinen työväline, ja se tehdään yhdessä lapsen, hänen vanhempiensa, huoltajiensa sekä mahdollista sijaishuoltoa tarjoavien henkilöiden kanssa. Sijaishuollon toimivuus on ratkaisevaa huostaanoton toteutumisessa. Tällöin tarkka, kirjallinen huoltosuunnitelma on välttämätön. Suunnitelman ei tarvitse olla yksimielinen, mutta mahdolliset erimielisyydet on syytä kirjata näkyviin. Sen avulla konkretisoidaan, mitä huostaanotto käytännössä tarkoittaa ja mihin sillä pyritään. Suunnitelma on liitettävä huostaanottopäätökseen. Sijaishuollon aikana suunnitelman tekoon osallistuu myös lapsen sijaisperhe tai lastensuojelulaitoksen työntekijä. (Huostaanotto 1999, 26; Virta 1994, 98.)

Huostaanottopäätökseen liittyvän huoltosuunnitelman tulee sisältää seuraavat asiat:

1. Sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet
2. Yhteydenpidon järjestäminen vanhempiin ja läheisiin henkilöihin
3. Tuen ja avun järjestäminen vanhemmille tai sijaishoitajille
4. Tapaamiset, neuvottelut ja muu yhteydenpito lapselle läheisten henkilöiden ja sijaishuollosta vastaavien kesken
5. Miten usein suunnitelma tarkistetaan
6. Sijaishuollon mahdolliset kustannukset vanhemmille

(Huostaanotto 1999, 26.)

Tavoitteina huoltosuunnitelman laatimisessa on kuulla lasta ja auttaa häntä hahmottamaan tulevaisuuttaan, tukea hänen osallisuuttaan oman elämänsä keskeisissä ratkaisuissa ja antaa mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon. Huoltosuunnitelma auttaa myös perhettä hahmottamaan lapsen tulevaisuutta ja selkiyttää vanhempien /huoltajien roolia ja osallistumista huostaanoton aikana. Työntekijän kannalta huoltosuunnitelma auttaa työntekijää muodostamaan yhteisesti hyväksyttäviä toimintatapoja, tavoitteita ja yhteistyötä eri osapuolten kanssa sekä luomaan toimivaa rakennetta lapsen, perheen ja sijaishuollon kanssa työskentelyyn. (Huostaanotto 1999, 27.)

Huostaanottoon liittyvät asiakirjat ovat salaisia, ja niistä tulee ilmetä lapsen ja perheen tausta, huostaanottoon johtanut kehityskulku aikajärjestyksessä sekä se, mihin lainkohtaan huostaanotto perustuu. Myös päätöksen perustelut eli näyttö on tultava asiakirjoista esille. Asiakirjoihin kirjaamisen tavoitteina ovat lapsen oikeus saada tietoa itseään koskevista asioista, huostaanottoon johtaneen kehityskulun selostaminen luotettavasti ja asianosaisten kannalta ymmärrettävästi. Myös työntekijän kannalta oikeusturva toteutuu, kun huostaanoton perustelut ovat asianmukaisesti kirjattu. Asianosaisilla on oltava tilaisuus antaa selityksensä mahdollisista asiantuntijoiden lausumista. (emt, 26 - 29.)

Huostaanoton yhteydessä on laitettava kirjallinen ilmoitus kaikille niille, joilla on lainmukainen oikeus tulla kuulluksi. Heitä ovat 12 vuotta täyttänyt lapsi, äiti, isä, huoltaja, henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on ollut välittömästi ennen asian käsittelyä. Kuulemistilaisuus on luottamuksellinen ja siitä on syytä tehdä muistio, jonka asianosainen voi allekirjoittaa. Kuuleminen voi tapahtua myös kirjallisesti. Asianosaisille on oikeus hankkia kuulemista varten asiamies tai avustaja. Ellei kuulemista voida suorittaa, on se ilmoitettava huostaanottopäätöksessä. Tällöin päätös alistetaan lääninoikeuden vahvistettavaksi. (Lastensuojelulaki 17 § 1990/139; Huostaanotto 1999, 30.)

Kuulemisen tavoitteena on antaa lapselle tilaisuus vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin ja antaa hänen tuntea tulleensa ymmärretyksi, selvittää hänen näkemyksensä huostaanotosta ja varmistaa hänen tietojen saamisensa. Vanhempien kohdalla kuuleminen antaa oikeuden ilmaista kantansa ja tietonsa asiaan vaikuttavista seikoista. (emt, 31.)

Kirjallisen huostaanottopäätöksen tavoitteena on lapsen edun ja oikeusturvan toteutuminen, vanhempien kohdalla kirjallinen päätös turvaa tiedon huostaanoton perusteista ja työntekijän kannalta kyseessä on myös oikeusturvan toteutuminen, työvaiheen ja toimenpiteiden virallinen vahvistaminen. (Huostaanotto 1999, 33.)

4.6.4. Sijaishuolto

Lastensuojelulain 22 pykälän mukaan lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltoon voidaan sijoittaa vain sosiaalilautakunnan huostaanottama lapsi.

Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona tai laitoshuoltona taikka muulla tarkoitukseenmukaisella tavalla. Alle 12-vuotiaan lapsen saa sijoittaa koulukotiin tai muuhun siihen rinnastettavaan yksityiseen lastensuojelulaitokseen vain yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on. (Lastensuojelulaki 1990/139.) Lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti myös vanhempiensa tai muiden huoltajiensa hoidettavaksi tai kasvatettavaksi.

Lastensuojelulain 23 pykälän mukaan lasta sijaishuoltoon sijoitettaessa, on hänen huoltoonsa liittyvissä kysymyksissä kuultava niitä, joiden kanssa sosiaalilautakunta on tehnyt perhehoitoa koskevan sopimuksen, taikka lastensuojelulaitoksen johtajaa, jollei kuuleminen asian ratkaisemisen kannalta ole tarpeetonta. (Lastensuojelulaki23§)

Lastensuojelulain 24 pykälän mukaan lapselle on sijaishuollon ajan turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä, ja pitää heihin yhteyttä. Sosiaalilautakunnan on tuettava ja autettava lapsen ja hänen vanhempiensa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa.

Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa, jos siitä on ilmeisen selvästi vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle tai jos se on välttämätöntä vanhempien, sijaisperheen, laitoksen muiden lasten tai

laitoksen henkilöstön turvallisuuden vuoksi. Sosiaalilautakunta voi 1 momentissa mainituin edellytyksin myös päättää, että lapsen olinpaikkaa huostassapidon aikana ei ilmoiteta vanhemmille tai huoltajille. (Lastensuojelulaki 25 §.) Lisäedellytyksenä on lastensuojeluasetuksen 9 pykälässä säädetty, että rajoittaminen on välttämätöntä hoidon ja kasvatuksen kannalta. (Araneva 2001, 118.)

Määräaikaisesta yhteydenpidon rajoittamisesta tulisi aina tehdä päätös, jos siitä ei ole voitu asianomaisia tyydyttävällä tavalla sopia huoltosuunnitelmassa tai muutoin. Päätöksessä on perusteltava sekä rajoittamisedellytykset että rajoittamisen kesto. (Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistio 1998, 88.)

Sosiaalilautakunnan on omasta aloitteestaan selvitettävä sijaishuollossa olevalle lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaan asiakirjojen ja muun aineiston perusteella, miksi hänet on otettu huostaan sekä selostettava niitä toimia, joihin aiotaan ryhtyä. Lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin erittäin tärkeää yksityistä etua. (Lastensuojelulaki 26§.)

Samalla kun sosiaalilautakunta tai muu kunnan sosiaalihuollon yksilöllisestä toimeenpanosta vastaava luottamushenkilöelin tai viranhaltija päättää lapsen huostaanottamisesta, sen on tehtävä ratkaisu lapsen sijaishuoltoon sijoittamisesta. Lapsen etu ja kaikkien asiaan vaikuttavien tekijöiden huomioonottaminen, kokonaisharkinta, on päätöksenteon ja sijoituksen perusta. Päätös voidaan tehdä oikeuskäytännön mukaan yleisenä nimeämättä sijaishuoltopaikkaa. Päätös voi olla esimerkiksi sellainen, että lapsi sijoitetaan perhehoitoon. (Virta 1994,110.)

Sijaishuollon tavoitteena on lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin turvaaminen. Sijaishuollon tulee vaikuttaa suotuisasti lapsen myöhempään kehitykseen(emt, 110).

Sijoituspaikan valinnassa pyritään huomioon ottamaan lapsen mahdolliset erityiset hoidon ja tuen tarpeet. Myös sijoituspaikan sijainti on lapsen ja hänelle tärkeiden henkilöiden, erityisesti vanhempien yhteydenpidon kannalta tärkeää. Hoitopaikalla tulee olla valmiudet yhteistyöhön vanhempien/huoltajien kanssa. Perhehoidossa on otettava huomioon perheen rakenne, kuten muiden

lasten määrä ja ikä sekä sijaishuoltajien saama valmennus tehtäväänsä. Perhekodeissa ja laitoksissa on huomioitava hoidettavien lasten määrä, ikä ja sijoitusperusteet sekä hoidon tai kunto u-tuksen erityisvalmiudet. (Huostaanotto 1999, 44.)

Sijaishuollon tavoitteena on lapsen kannalta turvata lapsen kasvu- ja elinolot sekä lainmukainen hoito ja kasvatus mahdollisimman sopivassa ja pysyvässä sijoituspaikassa. Vanhempien kannalta sijaishuollon tavoitteena on vanhemmuuden säilyminen sijoituksesta huolimatta. Työntekijän kannalta on tärkeää sijoituksen huolellinen valmistelu ja toteutus. (emt, 46.)

Huostaan otetut ja sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret tuntevat usein, että asiat vain tapahtuvat omalla painollaan ja ympäristön ehdoilla ja oma mahdollisuus vaikuttaa oma n elämän kulkuun on rajallinen tai puuttuu kokonaan. Sijaishuollon arjessa tulee pyrkiä kiinnittämään huomiota lasten mahdollisuuteen osallistua ja vaikuttaa oman elämänsä kulkuun. Kokeakseen osallisuutta on oltava mahdollisuus olla aktiivisesti mukana arkipäivän toimissa. Lapsen ja nuoren on saatava perustelut niille muutoksille, joita hänen arkielämässään tapahtuu. Lasten ja nuorten kiinnostus omien asioiden hoitamiseen syntyy todellisista mahdollisuuksista vaikuttaa ja tehdä päätöksiä. (Kohti uutta lapsipolitiikkaa 2002, 12.)

4.6.4.1.Perhehoito

Perhehoidolla tarkoitetaan henkilön, hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Poikkeuksellisesti sijais-huolto voidaan järjestää myös lapsen omassa kodissa, lähinnä sen selvittämiseksi, täytyvätkö edellytykset huostassapidon lopettamiselle. (Virta 1994, 111.)

Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus perheenomaiseen ympäristöön sekä hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää lapsen perusturvallisuutta ja hänen sosiaalista kehitystään. Tämä tarkoittaa myös lapsen kasvattamista ja kasvamista aikuisuuteen ja vastuullisuuteen.(emt, 111.)

4.6.4.2. Laitoshuolto

Lastensuojelulaitoksia, joissa voidaan järjestää lapsen sijaishuoltoa ja laitoshuoltoa tukitoimena ovat lastenkodit, nuoriso- ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset (Lsl 29§).

Laitoshuollossa lapsen hoidon, kasvatuksen ja huolenpidon toteuttamisessa noudatetaan lastensuojelun yleisiä periaatteita. Hoidon ja kasvatuksen tulee olla lapsen edun mukaista. Laitoshuolto ei ole lastensuojelun kontrollikäytäntöjen perusmalli eikä siksi edes tarkoitettu (Virta 1994, 114).

Eri lastensuojelulaitosten luonnetta voidaan kuvata esimerkiksi seuraavalla jaottelulla:

- pitkäaikainen hoito
- lyhytaikainen kriisityö
- vastaanotto/tutkintatyypinen hoito
- koko perheen hoito
- kaikenikäisille lapsille tarkoitettu hoito
- vain nuorille tarkoitettu hoito
- erityisesti psykiatrisen hoidon tarpeessa oleville lapsille ja nuorille tarkoitettu hoito. (Hujala 1989).

4.6.5. Huostassapidon lopettaminen, jatkaminen, lakkaaminen ja raukeaminen

Huostassapito on lopetettava, kun sen perusteita ei enää ole, jollei lopettaminen ole selvästi lapsen edun vastaista. Pyrkimyksenä on mahdollisuuksien mukaan palauttaa lapsi huoltajilleen, kun kodin olosuhteet ovat parantuneet tai muu huostaanoton peruste on lakannut. (Huostaanotto 1999, 50).

Huoltajat ja 15 vuotta täyttänyt lapsi voi pyytää huostaanoton lakkauttamista sosiaalilautakunnalta. Mikäli huostassapitoa ei pyynnöstä huolimatta katsota voivan lopettaa, on siihen oltava vankat perustelut. Huostassapidon lopettamisesta tehdään päätös, johon tulee sisältyä jälkihuoltosuunnitelma. (emt, 50 - 51.)

Huostassapito lakkaa, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai solmii avioliiton (Lastensuojelulaki 20 §, Huostaanotto 1999, 51.)

Huostaanottopäätös raukeaa, ellei sitä ole pantu toimeen kolmen kuukauden kuluttua siitä, kun päätös on saanut lainvoiman (Lastensuojelulaki 21 § 1983, Huostaanotto 1999, 51.)

Huostassapidon lakkauttamisen tavoitteena on lapsen kannalta omaan perheyhteisöön palaaminen, kun se on mahdollista. Vanhempien kannalta tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, perhetilanteen muuttuminen ja perheen kuntoutuminen. Työntekijän kannalta huostassapidon lakkauttamisen tavoitteena on suunnitelmallinen työskentely huostaanottovaiheen päättämiseksi. (Huostaanotto 1999, 52.)

Työskentely huostaan otetun lapsen ja perheen kanssa ei pääty lapsen sijoittamiseen, vaan mahdollisuuksien mukaan pyritään lapsen kotiuttamiseen. Jos kuitenkin lapsi on ollut jo usean vuoden ajan sijaishuollossa ja hänelle on syntynyt tunnesiteet perhehoitajiin ja vastaavasti omat vanhemmat ovat etäännyneet, on lapsen edun mukaista pitää huostaanotto ja sijoitus voimassa, vaikka kodin olosuhteet olisivat korjaantuneet. (Lastensuojelulaki 20 § 1983, Lastensuojelu käsikirja 2001, D12.)

Huostassapidon jatkamisen tai lopettamisen edellytykset ovat aina tutkittava huoltosuunnitelmaa tarkistettaessa (Virta 1994, 100).

4.6.6. Jälkihuolto

Kunnalla on 1.1.1990 (asumisen osalta 1.1.1993) jälkeen ollut ehdoton velvollisuus järjestää jälkihuoltoa sijaishuollossa olleelle lapselle. Jälkihuolto velvoittaa tukemaan lapsen tai nuoren vanhempia ja huoltajia sekä lapselle läheistä henkilöä, jonka hoidossa hän on ollut. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. (emt, 120.)

Jälkihuoltana annetaan lastensuojelulain 13 ja 14 pykälän mukaisia avohuollon tukitoimia. Jälkihuoltoajalle tehdään huoltosuunnitelma. (Lastensuojelun käsikirja 2001, D12.)

Sijaishuollon päättymisen jälkeen lapselle tai nuorelle annettavaa jälkihuoltoa säännellään lastensuojelulain 34 pykälässä. Lastensuojelulain 34 pykälän sanamuoto sekä sitä koskeneen hallituksen esityksen perustelut (HE 177/1989) tukevat tulkintaa, että jälkihuolto on turvattu subjektiivisena oikeutena. Asiakkaalla on luonnollisesti oikeus kieltäytyä jälkihuollosta. (Sosiaali- ja terveyspalvelujen lainsäädäntö käytännössä 2001, 154 - 155.)

Yhteistyössä lapsen tai nuoren, hänen huoltajiensa ja perhettä tukevien tahojen kanssa tehtävä kirjallinen suunnitelma voi sisältää lapsen/nuoren koulutuksen järjestämisen, taloudellisen tuen ja asunnon järjestämiseen liittyviä seikkoja, Korvaukset lapsen ylläpidosta ja hoidosta, jos lapsen huolto on uskottu perhehuoltosopimuksen tehneille henkilöille. Jälkihuoltosuunnitelman tavoitteena on lapsen kohdalla varmistaa riittävä tuki myönteisen kehityksen jatkumiseksi, vanhempien kohdalla varmistaa tarvittavan tuen mahdollisuus ja työntekijän kannalta tukea ja valvoa lapsen tilannetta. (Huostaanotto 1999, 54.)

4.6.7. Yhteenveto

Huostaanotossa on aina kysymys lapsen edun turvaamisesta. Kysymys ei siis ole lapsen huoltajien tai julkisen viranomaisen intressistä. Jos eri intressitahot ovat ristiriidassa keskenään, lapsen intressi ratkaisee. Tämän intressin mukaisesti on viranomaisen, myös tuomioistuimen, toimittava edellyttäen, että asia muutoin on hoidettu oikeilla menettelytavoilla ja sisällöllisesti oikein. (Virta 1994, 102.)

Huostaanotto on väline puuttua perheessä pitkään jatkuneisiin ja lapsen hyvinvointia vakavasti vaarantaviin ongelmiin. Toimenpiteenä se erottaa lapsen vanhemmistaan sekä konkreettisesti, asumisen järjestämisenä, että myös tehdessään lapsen näkyväksi oikeudet omaavana subjektina. (Hurtig & Laitinen 2002, 162.)

Sami Mahkonen (1991) toteaa kirjassaan, *Voidaanko lasta lailla suojella?*, että perusajatusta voidaan kuvata puhumalla lastensuojelusta ja lasten suojelusta. Lastensuojelu on suojaverkko lähinnä huostassa oleville lapsille ja lasten suojelusta on kysymys silloin, kun puhutaan kaikista lapsista ja heille tarjottavista normaalipalveluista. (Mahkonen 1991, 105.) Mielestäni Mahkonen osuu oikeaan siinä ajatuksessa, että lastensuojelulaki on onneksi vain pieni osa lasten elämää.

Säännöllisin väliajoin käydään julkista keskustelua lasten huostaanotoista ja sosiaalityöntekijöiden vallankäytöstä. Sosiaalityöntekijöitä syytetään yhtäältä liian varhain puuttumisesta, toisaalta liian myöhään auttamisesta. Huostaanottopäätös ei ole koskaan helppo asia kenellekään osapuolelle. Sen tekijöiltä edellytetään vahvaa ammattitaitoa. (Heino 2001, 92.)

Vuoden 2000 aikana oli huostaan otettuna ja sijoitettuna oman kodin ulkopuolelle yli 7 300 lasta. Kymmenessä vuodessa näiden lasten määrä on lisääntynyt tuhannella eli 15 prosentilla. (emt, 94.)

V LAPSUUDEN RISKITEKIJÄT

Perheen, työn ja terveyden kolminaisuuteen liittyy fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten tarpeiden tyydyttäminen. Se, kuinka perhe pystyy omalta osaltaan näitä tarpeita täyttämään, liittyy perheen ulkoisiin ja sisäisiin tekijöihin. Ulkoisia tekijöitä ovat mm. perheiden taloudellinen tausta, asu-
mistaso, vanhempien kulutustaso ja ammatit. Perheiden sisäiset voimavarat taas liittyvät perheen historiaan, vanhempien ja lasten persoonallisuuteen ja keskinäisiin suhteisiin. (Forssen ym. 2001,9.) Riskien ja selviytymistä tukevien tekijöiden tunnistamisen ja kriittisen arvioinnin avulla voidaan parhaimmillaan havaita haavoittuvissa olosuhteissa elävien lasten ja nuorten avun tarvetta (Vornanen 2001, 28 - 29).

Suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa on viitteitä siitä, että useiden lasten huostaanottojen taustalla on vanhempien pitkäaikaisia ja kasautuneita vaikeuksia, joista näkyvimmin tulevat esiin päihteiden väärinkäyttö ja mielenterveydelliset vaikeudet yhdistyneenä lasten hoidon laiminlyöntiin. Useiden huostaanotettujen lasten vanhempien elämää rasittavat lisäksi myös sosiaaliset ja taloudelliset vaikeudet. (Mäenpää & Törrönen, 1996.)

Kähkösen (1994, 91 - 93) tutkimuksessa 32 huostaanotetun lapsen taustasta löytyi 14 tapauksessa päihdeongelma ja 11 tapauksessa mielenterveysongelma. Huostaanottohetkellä 18 lapsella oli yhden huoltajan perhe. Kähkönen kysyykin, voidaanko päätellä ulkoisten tekijöiden olevan ensisijaisia tekijöitä perheiden ohjautumisessa lastensuojelun asiakkaiksi, kun perhetason ongelmien suhteen huostaanotettujen lasten perheiden tilanteet erosivat toisistaan, mutta ulkoisten toimintaedellytysten osalta ne näyttäytyivät hyvinkin samanlaisina. (Kähkönen 1994, 110 - 111.)

Hyvinvoinnin riskejä tai uhkia ei tulekaan tulkita suoraviivaisesti. Tietyt olot eivät aina näyttäyty samantlaisina kaikkien kokemuksissa eikä niillä ole samantlaisia seurauksia ihmisten elämässä. Riskitekijöiden pohjalta ei voida ihmisten tulevaisuutta ennustaa, mutta on nähtävissä ja ymmärrettävissä, että pahiten lasten hyvinvointia uhkaa riskitekijöiden pitkäaikaisuus ja kasautuminen. (Törrönen 2001, 71.)

Lapsuuden maisema on muuttunut 1990-luvulla. Viimeisten vuosien aikana on julkaistu useita lasten pahoinvointia kuvaavia tietoja. On havaittu, että traditionaalinen perhesysteemi epävakastuu, uusperheiden ja epävakaiden avoliittojen osuus lapsiperheissä kasvaa. Perheiden hajoaminen on lisääntynyt ja uusperheiden sekä avoparien liitoissa hajoamisen riski on suurempi kuin perinteisissä ydinperheissä. Tähän liittyen lapsuus yksinäistyy (läheisten aikuisten määrä lapsen elämässä on vähentynyt) ja naisten, myös äitien, alkoholin käyttö on samaan aikaan lisääntynyt. Näiden lisäksi vanhempien päihdeongelmat ovat keskeinen tekijä lasten huostaanotoissa ja muussa lastensuojelussa. Lastensuojelun piiriin tulleiden lasten määrä on noussut. Lasten aggressiivinen ja tuhoisa käyttäytyminen samoin kuin mielenterveysongelmat ovat lisääntyneet ja vakavoituneet. Lasten päihteen käyttö on lisääntynyt ja on nyt huolestuttavalla tasolla. Kasvaneesta tarpeesta johtuen mielenterveyspalvelut ovat kuormittuneet ja hoitoon pääsy on vaikeaa. (Järventie & Sauli 2001, 8.)

Pienituloisten lapsiperheiden huoltajista runsaan kolmanneksen huoltaja oli pitkäaikaisesti työtön 1990-luvun loppupuolella. Työttömyys aiheuttaa perheissä paitsi toimeentulon heikkenemistä myös psykososiaalisen elämänpiirin kaventumista. Työttömyys ja perheen muut taloudelliset paineet heijastuvat lapseen paljolti perheen sisäisen ilmapiirin välityksellä. Vanhempien jaksaminen, mielialat ja keskinäinen suhde joutuvat koetukselle, mikä puolestaan saattaa ilmetä lapsissa depressiona, koulusuoritusten heikkenemisenä tai alkoholin käyttönä. Erityisesti pitkään jatkunut työttömyys aiheuttaa syrjäytymistä muillakin elämänalueilla. (Sauli 2001, 37.) Lisäksi lapsuusiässä sosiaalisen syrjäytymisen varhaisia merkkejä ovat alhainen itsearvostus, heikko elämänhallinta ja lapsen ja yhteisön välisten suhteiden haurastuminen. Syrjäytymisen ehkäisystä hyötyisi kuitenkin koko kansantalous. (Järventie & Sauli 2001, 15, 17.)

Pikkulasten sijoitusten seurantatutkimuksessa vuosina 1991 - 1997 tutkimusjoukon kokona oli 57 lasta. Yleisimpänä sijoitusperusteena oli vanhempien alkoholin ja/tai huumeiden käyttö (35 %), vanhempien mielenterveysongelmat (19%) sekä perheväkivalta ja -ristiriidat (19%). Osa lapsista (14%) oli sijoitettu äidin sairauden tai väsymyksen perusteella. Lapsen pahoinpitely tai hänen hoitonsa laiminlyönti, huoltajan pidätys tai henkirikos sekä adoption harkinta olivat yksittäisemmin kirjattuja syitä (8%). (Törrönen 1998.) Lasten elinoloja, terveyttä, kehitystä ja tulevaisuutta

koskevien arvioiden valossa näyttää siltä, että pikkulapsi-ässä tapahtuva sijoitus on vakava signaali vaikeista ja sitkeistä pulmista (Bardy 2001, 64).

Mäenpään ja Törrösen (1996) tekemässä selvityksessä oli mukana 42 lasta Turun kaupungin lastenkodeista vuodelta 1994. Vaikka Mäenpään ja Törrösen tutkimus toteutettiin asiakirjojen sisällysanalyysinä, oli asiakirjoista haettu samantyyppisiä lasta koskevia tietoja kuin omassa tutkimuksessaanikin. Lasten elämäntilanteisiin oli liittynyt turvattomuutta, joka usein oli ollut yhteydessä perheristiriitoihin ja vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmiin. Aineiston 42 lapsen kohdalla huostaanotot olivat tehty lastensuojelulain 16 pykälän nojalla kahdeksaa lasta lukuunottamatta. Huostaanotettujen ikävuodet jakautuivat siten, että alle 5-vuotiaita aineistosta oli 9 lasta, 6-10-vuotiaita 13 lasta, 11 -15-vuotiaita 18 lasta ja yli 15-vuotiaita 2 lasta. Tyttöjä huostaanotetuista oli 9 ja poikia 33. (Mäenpää & Törrönen 1996, 23.)

Lapsen huostaanottoa oli perusteltu niin vanhempien vaikeuksilla kuin lapsen omalla käytökselläkin. Tytöillä perusteiksi oli kirjattu äidin huono psyykinen kunto tai äidin/vanhempien päihderiippuvuus. Poikien huostaanoton perustelut erosivat lapsen iän mukaan siten, että yli 10-vuotiaille perusteiksi oli kirjattu etupäässä lapsen omaan käytökseen ja kehitykseen liittyviä tekijöitä, kun taas alle 10-vuotiailla perusteluiksi oli merkitty perhevaikeuksia ja lapsen hoidon laiminlyöntiin liittyviä asioita. Yli 10-vuotiaiden perusteluista löytyy sellaisia asioita kuin koulunkäynnin vaikeudet, rikokset, kuljeskelu ja vaeltelu, poissaolot kotoa, epäsosiaalisuus, päihteiden käyttö, psyykkiset ja sosiaaliset vaikeudet, raivokohtaukset, lapsen pahoinpitely, levottomuus, rajattomuus, insemi sekä vanhempien huoltajuuden ja vastuun epäselvyys. (emt, 24.)

Omien etujensa ja oikeuksiensa puolustamisen kannalta lastensuojelun lapsiasiakkaalla on todellinen huono-osaisuuden riski. Hän on usein alimmasta sosiaaliryhmästä lähtöisin, eikä hänellä ole valtaa eikä resursseja huolehtia oikeuksistaan. (Aronen 1994, 33.) Järventie (2001, 84.85) viittaa omiin tutkimuksiinsa todetessaan, että asuinalueella ei näyttäisi olevan syrjäytymisriskin kannalta oleellista merkitystä. Kyseinen tutkimus koski 365 lasta Helsingin alueella vuosituhannen vaihteessa.

Törrösen (1994, 57 - 58) vuodelta 1987 keräämä aineisto antoi viitteitä perheiden heikosta taloudellisesta tilanteesta ja työttömyydestä ja samalla jopa sukupolvittaisesta köyhyyden ja deprivaa-tion jatkumisesta. Arkipäivää rasittavat tekijät, kuten taloudelliset vaikeudet esiintyivät ruuan puutteena, maksamattomina vuokrina, erääntyneinä laskuina, huonokuntoisena asuntona, vähäisenä kodin kalustuksena ja virikkeettömyytenä tai viranomaisille esitettyinä toiveina harrastus- ja vapaa-ajan hankinnoiksi. Kahdella kolmasosalla oli vaikeuksia koulutuksen, työn tai toimeentu-lon suhteen. Aineistosta kävi esille myös tuolloin päihteiden väärinkäyttö ja lapsen perushoidon laiminlyönti.

Anna Rönkä (1999, 9) on tutkinut sosiaalisen selviytymisen ongelmia aikuisiässä ja lapsuusiän riskitekijöiden yhteyttä. Lapsuuden riskitekijät näyttivät sisältävän muun muassa köyhyyttä ja perheen toimimattomuutta. Eroja riskien kasaantumiseen löytyi myös sukupuolten välillä, niin että riskien kasaantumien on yleisempää miehillä kuin naisilla (Rönkä 1999, 30).

Röngän tutkimus pohjautuu akatemiaprofessori Lea Pulkkisen johtamaan Lapsesta aikuiseksi - tutkimukseen ja hän on sen perusteella jakanut lapsuuden riskitekijät kolmeen tyyppiin, jotka ovat yksilön käyttäytymistyyliin, negatiivisiin koulunkäynti kokemuksiin ja perheoloihin liittyvät tekijät. Perheoloihin liittyvät tekijät käsittivät muun muassa vanhempien sosio-ekonomisen aseman, päihdeongelmat ja heikon vanhemmuuden. (emt, 17.) Rönkä (1999, 39) toteaa, että ongelmien kasautumien on usein pitkäaikainen prosessi, jossa lapsuusiän riskitekijät kasautuvat ja vä-littyvät aikuisuuteen.

Riskien ja uhkien tarkastelun ohella tarvitaan myönteisiä voimavaroja ja mahdollisuuksia koros-tavia lähestymistapoja sekä tavoitteenasetteluja, joihin kaivataan lasten ja nuorten omaa osalli-suutta (Vornanen 2001, 31).

Lasten sijoitusten suhde syrjäytymisen ja liittymisen dynamiikassa on moniulotteinen. Liittymi-nen tarkoittaa tässä kokonaisuuden muodostumista, kiinni olemista, johonkin kuulumista. Syrjäy-tymisessä taas on kyse siitä, että ihminen ei ole osa kokonaisuutta, ei mukana tai ei kuulu jouk-koon. Syrjäytymisessä on kyse liittymisen ongelmasta. Lähtökohtaisesti sijoitusten suhde syrjäy-tymisen ja liittymisen dynamiikassa on kaksinapainen: sijoituksilla pyritään ehkäisemään syrjäy-

tyminen ja turvaamaan liittyminen. Huono-osaisuuden siirtyminen sukupolvien yli on kuitenkin lastensuojelun visaisimpia tehtäviä. (Bardy 2001, 48 - 49.)

VI AINEISTON ANALYYSI

6.1. Tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti

Validiteetti ja reliabiliteetti muodostavat yhdessä mittarin kokonaisluotettavuuden. Validiteetti määritellään yleensä mittarin kyvyksi mitata sitä, mitä sen on tarkoituksin mitata. (Alkula & Pöntinen & Ylöstalo 1994, 89.)

Tutkimuksen reliabiliteetilla käsitetään mittauksen tai tutkimuksen toistettavuutta. Toisin sanoen, kuinka hyvin tutkimuksen tulokset voidaan toistaa identtisissä olosuhteissa tai kuinka hyvin sama luokittelija pystyy yksilöimään ja luokittelemaan saman materiaalin eri aikoina mahdollisimman samalla tavalla ja kuinka eri luokittelijat pystyvät mahdollisimman yhdenmukaiseen yksilöintiin ja luokitukseen. (Eskola 1967, 121.)

Tutkimukseni validiteettia alentaa se, että osassa aineistolle esitettävissä kysymyksissä on jouduttu käyttämään vaihtoehtoa, ”ei mainintaa”. Kysyttäessä esimerkiksi vanhempien ammattiasemaa, jopa lähes puolelle aineistosta jouduttiin valitsemaan edellä mainittu vaihtoehto. Tällaisten kysymysten kohdalla aineiston kuvailu ei voi olla kovinkaan kattava eikä kestäviä johtopäätöksiä voi esittää.

Tutkimuksen reliabiliteetin katson hyväksi, koska aineistona ovat sosiaalitoimen pöytäkirjat, jotka eivät muuta muotoaan ja aineistolle esitettävät kysymykset ovat sellaisia, joissa ei ole erilaisille tulkinnoille juurikaan tilaa.

6.2. Tutkimuksen tulokset

Tutkimuksen tulokset esitän ensin kaikkien kysymysten kohdalta jakaumina, jonka jälkeen tarkastelen muuttujia ristiintaulukoinnilla. Vaikka kyseessä on kokonaisotos, joidenkin ristiintaulukointien yhteydessä olen käyttänyt χ^2 – riippumattomuustestiä, koska olen halunnut nähdä, onko kyseessä systemaattinen vaihtelu vai johtuuko vaihtelu sattumasta.

Esittäessäni tutkimustuloksia lapsen virallisen huostaanoton perusteesta käytän luettavuuden helpottamiseksi vaihtoehtoista käsitteitä siten, että vaihtoehdossa yksi puhun lapsen omasta käytöksestä ja vaihtoehdossa kaksi kasvuoloista.

Tarkoittaessani kysymystä 11 Huostaanoton ”varsinainen” syy, puhun huostaanottoon johtaneista syistä.

6.2.1. Huostaanotettujen lasten määrä

Ajanjaksolla 1945 – 2002 oli tutkimuskunnassa lapsia huostaanotettu 182. Koko maassa huostaanotettuja lapsia oli Pulman (1987, 218 - 219) mukaan vuonna 1950 15 355 lasta ja vuonna 1983 8537 lasta. Alle 15-vuotiaiden lastensuojelutapaukset lisääntyivät vuodesta 1955 vuoteen 1975 1,4 prosentista 1,8 prosenttiin.

Valtakunnallisesti huostaanottojen määrä oli korkeimmillaan 1930-luvun lopulla ja sotavuosina. Sen jälkeen huostaanotot ovat tasaisesti vähentyneet vuodesta 1971 vuoteen 1991. Tänä aikana huostaanottojen määrä puoliintui koko maan tasolla 12 500 huostaanotetusta lapsesta 6200 lapseen. Vuosi 1992 katkaisi tämän kehityssuunnan. Vuonna 1992 huostaanotettujen määrä kasvoi 179 lapsella verrattuna edelliseen vuoteen. (Mikkola & Helminen 1994, 102.)

Stakesin (2000) tilaston mukaan kodin ulkopuolelle sijoitettujen lapsien määrä vuosina 1995 - 2000 nousi siten, että huostaanotettuja oli vuonna 1995 6478 lasta kun luku vuonna 2000 oli jo 7316 lasta (Sosiaali- ja terveystilastot 2000, 1.)

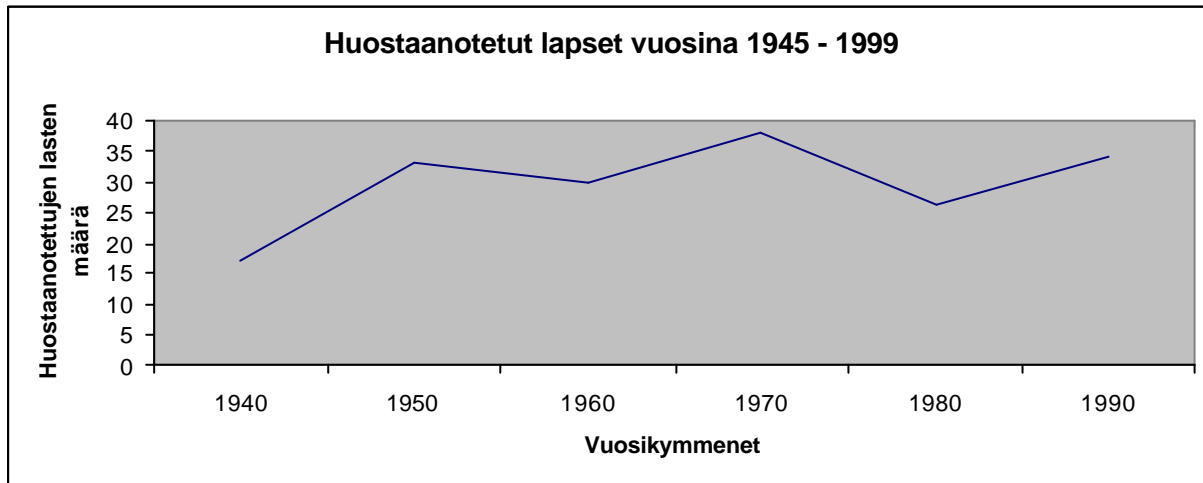
Koko maan tilanteeseen verrattuna tutkimuskunnan tilanne vuosina 1995 ja 2000 oli se, että vuonna 1995 koko maassa huostaanotettujen määrä oli 0,9 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. Taajaan asutuissa kunnissa luku oli 0,7 prosenttia ja tutkimuskunnassa vastaava luku oli 1,0 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. Vuonna 2000 koko maassa huostaanottoja oli 1,1 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. Taajaan asutuissa kunnissa huostaanottoja oli 0,8 prosenttia, kun luku tutkimuskunnassa oli 1,3 prosenttia. Kaupunkimaisissa kunnissa vastaavat luvut olivat vuonna

1995 1,2 prosenttia ja vuonna 2000 1,5 prosenttia kaikista alle 18-vuotiaista. (Sosiaali- ja terveystilastot 2000, Muuri 1996, 23.)

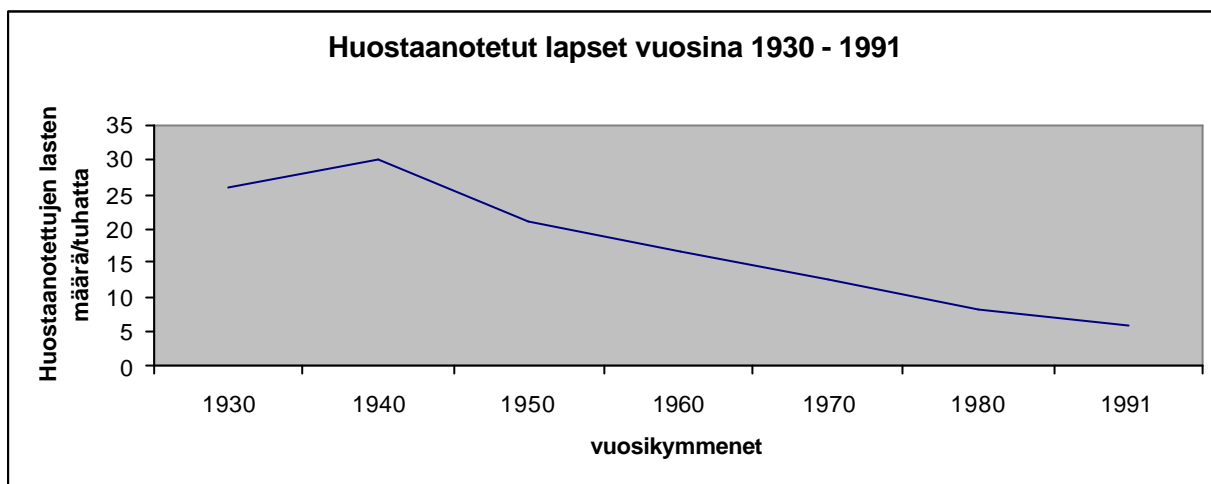
Tutkimuskunnan huostaanottojen osuus prosentuaalisesti on näin ollen lähempänä kaupunkimaisien kuntien lukuja kuin omien verrokkikuntien huostaanottojen määrää.

Vuositasolla eniten huostaanottoja oli tutkimuskunnassa tehty vuosina 1966, 1970, 1974 ja 1999. Jos jakaumaa tarkastellaan vuosikymmenittäin, oli tutkimuskunnassa tehty eniten huostaanottoja 1970-luvulla (kuvio 2), kun Pulman (1987, 219) tutkimuksessa huostaan otettujen lasten määrä oli koko maassa suurimmillaan 1950- ja 1960-luvuilla. Sama kehityskulku on nähtävissä kuviosta 3 (Sosiaaliturva 1993:1, 46 – 48).

Kuvio 2: Huostaanotettujen lasten määrä tutkimuskunnassa.

Kuvio 3: Huostaanotettujen lasten määrä koko maassa.

Verrattaessa huostaanottoja tutkimuskunnan ja valtakunnan tasolla, on huostaanottojen määrässä nähtävissä erilainen kehitys. Huomioon on otettava kuitenkin, että tutkimuskunnan käyrässä on mukana koko 1990-luku, joka valtakunnallisissakin tilastoissa lähti uuteen nousuun.

6.2.2. Sukupuoli

Kyseisellä ajanjaksolla huostaanotetusta 182 lapsesta tyttöjä oli 83 eli 46,1 prosenttia ja poikia 97 eli 53,9 prosenttia kokoaineistosta. Puuttuvia arvoja oli kaksi johtuen siitä, että päätös huostaanotosta oli tehty jo äidin joutuessa sairaalaan, eikä lasten (kaksoset) sukupuolesta ollut tietoa. Vuosina 1986 ja 1994 huostaanotetuista tyttöjä oli 50 prosenttia samoin kuin poikiakin. Vuonna 1995 huostaanotetuista tyttöjä oli 75 prosenttia ja poikia 25 prosenttia.

Kivisen (1992, 60) julkaisemassa tutkimuksessa oli vuonna 1987 entisen Kymen läänin alueella huostaanotetuista lapsista 45,6 prosenttia tyttöjä ja 54,4 prosenttia poikia. Muurin (1996, 7) tutkimuksessa vuonna 1995 sijoitetuista lapsista tyttöjä oli 48 prosenttia ja poikia 52 prosenttia. Mäenpään ja Törrösen (1996, 21) julkaisemassa Turun lastensuojelulaitoksia vuodelta 1994 koske-

vassa tutkimuksessa sukupuoli-jakauma sen sijaan oli selkeästi erilainen. Poikia kyseisessä otoksessa oli 78,6 prosenttia ja tyttöjä 21,4 prosenttia.

Sukupuolella näytti tutkimusaineiston perusteella olevan merkitystä ainoastaan huostaanoton ”varsinaiseen” syyhyn.

Tyttöjen kohdalla selkeästi suurin huostaanottoon vaikuttanut syy oli riittämätön vanhemmuus 31,3 prosentilla kaikista huostaanotetuista tytöistä.

Poikien kohdalla huostaanottojen syyt jakautuivat laajemmalti ja suurimmaksi ryhmäksi nousivat useat syyt 22,7 prosentilla aineistosta. Toinen selkeä ryhmä oli vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö 17,5 prosentilla kaikista huostaanotetuista pojista. Poikien kohdalla syinä erottuivat myös vanhemman/vanhempien psyykkinen sairaus ja riittämätön vanhemmuus. Rikokset huostaanoton syynä olivat koko aineistosta vain 3,3 prosenttia, mutta niistä oli poikien tekemiä 83,3 prosenttia.

6.2.3. Ikä

Lasten iät huostaanotettaessa jakautuivat siten, että alle vuoden vanhoja lapsista oli 22 eli 12,1 prosenttia kaikista huostaanotetuista (N = 182). Lapsista 1 - 5-vuotiaita oli 64 (35,2 %), 6 -10-vuotiaita 30 (16,5 %), 11 - 15-vuotiaita 59 (32,4 %), ja yli 15-vuotiaita 6 (3,3 %). Yhden huostaanotetun lapsen ikä ei aineistosta selvinnyt (0,5 %).

Selkeästi suurimmiksi ryhmiksi erottuivat siis 1-5-vuotiaiden ja 11 -15-vuotiaiden ryhmät.

Mäenpään ja Törrösen (1996, 23) tutkimuksessa (N = 42) lasten iät jakautuivat siten, että alle 5-vuotiaita oli 9 (21,4 %), 6 - 10-vuotiaita 13 (31 %), 11 - 15-vuotiaita 18 (42,9 %) ja yli 15-vuotiaita 2 (4,8 %) aineistosta.

Kivinen (1992, 61) oli tutkimuksessaan kirjannut lastensuojelun asiakkaaksi tuloiän lääneittäin ja entisen Kymen läänin alueella ikäjakauma prosentteina oli vuonna 1987 seuraava: 0-3-vuotiaita

40 prosenttia, 4 - 6-vuotiaita 18 prosenttia, 7 -11-vuotiaita 19 prosenttia, 12 -14-vuotiaita 12 prosenttia ja 15 -17-vuotiaita 10 prosenttia.

Koko maassa Kivisen ja Heinosen (1990, 14) tutkimuksessa lastensuojeluasiakkaiden ikäjakauma vuonna 1987 oli sellainen, että alle 1-vuotiaita oli 6 prosenttia, 2 -4-vuotiaita 13 prosenttia, 5 -6-vuotiaita 9 prosenttia, 7 - 9-vuotiaita 13 prosenttia, 10 - 14-vuotiaita 25 prosenttia ja 15 - 18-vuotiaita 3 prosenttia.

Huostaanotetun lapsen iällä ja huostaanoton virallisilla perusteilla näytti olevan yhteyttä siten, että lapsen oma oireilu ja käyttäytyminen olivat koko aineistossa (N = 182) huostaanoton syynä 24,2 prosentilla eli 44 lapsella. Tästä määrästä 75 prosenttia eli 33 lasta kuului ikäluokkaan 11 - 15-vuotiaat.

Huostaanoton ”varsinainen” syy jakautui ikäluokissa siten, että vanhemman/vanhempien ongelmat ja kotioloista johtuvat syyt painottuivat ikäluokissa alle 1-vuotiaat, 1 - 5-vuotiaat ja 6 -10-vuotiaat, lapsen omasta käyttäytymisestä johtuvat syyt ikäluokissa 11 - 15-vuotiaat ja yli 15-vuotiaat ja kohta useat syyt näytti kasaantuvan ikäluokkiin 1 - 5-vuotiaat, 6 -10-vuotiaat ja 11 - 15-vuotiaat.

6.2.4. Perhetyyppi

Tutkittavalla ajanjaksolla huostaanotettujen lasten (N = 182) perheistä yhden huoltajan perheitä oli 75 eli 41,2 prosenttia ja kahden huoltajan perheitä 105 eli 57,7 prosenttia. Kahden huostaanotetun lapsen kohdalla ei perhetyypistä ollut mainintaa.

Valtakunnan tasolla yksinhuoltajaperheiden määrä kasvoi vuodesta 1975 vuoteen 1980 12 prosentista 15 prosenttiin kaikista perheistä (Miten lapsiperheillä menee? 1982, 29). Kivisen (1992, 64) tutkimuksessa vuoden 1987 lopussa lastensuojeluasiakkuudessa olevien lasten perhetausta verrattuna koko väestön lasten perherakenteeseen oli sellainen, että lastensuojelulapsista yksinvanhempaisessa perheessä eli 36 prosenttia lapsista, kun koko väestössä luku oli 15 prosenttia.

Kaksivanhempaisessa perheessä taas eli 21 prosenttia lastensuojelulapsista, kun koko väestössä vastaava luku oli 85 prosenttia.

Perhetyypin tai paremminkin huoltajien määrän tarkastelu suhteessa eri vuosikymmeniin tuotti tuloksen, jossa 1940- ja 1950-luvuilla huostaanotettujen lasten perheet painottuivat kahden huoltajan perheisiin. Perhetyyppeihin jakautuminen 1960-luvulla tasoittui siten, että kyseisellä vuosikymmenellä huostaanotetuista 30 lapsesta 13 lapsen perhe oli yhden huoltajan perhe ja 17 kahden huoltajan perheitä. Kahdella seuraavalla vuosikymmenellä eli 1970- ja 1980-luvuilla vaaka kääntyi päinvastaiseksi siten, että 1970-luvulla 38 huostaanotetun lapsen perheistä 20 oli yhden huoltajan perheitä ja 18 kahden huoltajan perheitä. Samansuuntainen tilanne vallitsi 1980-luvulla, jolloin 26 huostaanotetun lapsen perheistä 14 oli yhden huoltajan perheitä ja 12 kahden huoltajan perheitä. Suuntaus yllättäen muuttuu jälleen 1990-luvulla tutkimuskunnassa siten, että tuolla vuosikymmenellä tehdyissä 34 huostaanotossa vain 7 lasta oli yhden huoltajan perheistä ja 27 lasta kahden huoltajan perheistä. Tilanne 2000-luvulla oli tutkimusajankohdan loppuun mennessä se, että kolme huostaan otetuista lapsista oli yhden huoltajan perheistä ja yksi kahden huoltajan perheestä.

Lastensuojelun keskusliiton (1982, 4) julkaiseman Miten lapsiperheillä menee? – selvityksen mukaan yksinhuoltajaperheiden määrä lisääntyi voimakkaasti 1970-luvun boppuolella. Myös yksinhuoltoperheiden rakenteissa oli tapahtunut samalla ajalla muutos. Syynä yksinhuoltajuuteen oli entistä useammin avioero tai asumusero, kun taas leskien määrä alentui.

Tarkastellessani perhetyyppejä suhteessa huostaanoton viralliseen perusteeseen sekä huostaanoton ”varsinaiseen” syyhyn kävi ilmi, että koko aineistossa (N = 182) niin yhden huoltajan kuin kahden huoltajan perheissäkin huostaanoton virallinen syy painottui selkeästi lapsen kasvuolojen vaarantumiseen tai ne eivät turvanneet lapsen terveyttä tai kehitystä. Yhden huoltajan perheissä näin oli 73,3 prosenttia tapauksista ja kahden huoltajan perheissä 77, 1 prosenttia tapauksista.

Huostaanoton ”varsinaisissa” syissä yhden huoltajan perheissä painottui riittämätön vanhemmuus 25,3 prosentilla, useat syyt 21,3 prosentilla, oma käyttäytyminen 17,3 prosentilla ja vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö 16 prosentilla tapauksista.

Kahden huoltajan perheissä neljä yleisintä syytä sen sijaan olivat riittämätön vanhemmuus 19 prosentilla, useat syyt 18,1 prosentilla, vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus 16,2 prosentilla ja vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö 13,3 prosentilla tapauksista.

Perhetyypillä ja huostaanoton kestolla ei aineiston mukaan ilmennyt eroja.

Perhetyypin ja sisarusten lukumäärän ristiintaulukointi tuotti tulokseksi sen, että kahden huoltajan perheissä oli havaittavissa yleisesti enemmän sisaruksia, mutta tilastollista merkitsevää yhteyttä ei näyttänyt olevan.

6.2.5. Isän ammattiasema

Isän ammattiasema jakautui tutkittavassa aineistossa siten, että alempia toimihenkilöitä ei ollut lainkaan, ylempiä toimihenkilöitä oli koko aineistosta 0,5 prosenttia, työntekijöitä ilman ammattikoulutusta 25,3 prosenttia, työntekijöitä, joilla ammattikoulutus 23,6 prosenttia, yksityisrittäjiä 1,1 prosenttia, johtavassa asemassa olevia 0,5 prosenttia, opiskelijoita ei lainkaan, eläkeläisiä 2,7 prosenttia ja isän ammattiasemasta ei ollut tietoa tai merkintää 46,2 prosentilla aineistosta.

Kähkösen (1994, liite 2, taulukko 4) tutkimuksen mukaan isän ammatista ei ollut mainintaa 68 prosentilla lasten perheistä, ammattikoulun tai kurssin oli käynyt 24 prosenttia, koulutus oli keskeytynyt 8 prosentilla isistä.

Tutkimuskunnassa isän ammattiaseman painottuminen työntekijöihin ilman ammattikoulutusta ja ammattikoulutettuihin työntekijöihin, kertoo myös paikkakunnan rakenteesta, teollistuneesta maalaiskunnasta, jossa erityisesti aiempina vuosina työvoima on painottunut teollisuuden työntekijöihin, sekatyömiehiin ja maataloudesta elantonsa hankkiviin henkilöihin.

Koko aineistossa (N = 182) 84 isän ammattiasema ei ollut tiedossa. Vuosikymmenittäin tarkasteltaessa työntekijöitä ilman ammattikoulutusta oli eniten 1940-luvulta 1970-luvulle. Työntekijät, joilla oli ammattikoulutus, painoutuivat 1980- ja 1990-luvuille.

Isän ammattiasemalla ja huostaanoton syyllä näyttäisi aineiston perusteella olevan merkitystä siten, että työntekijöillä, joilla ei ollut ammattikoulutusta (N = 46), huostaanoton syyksi 14 tapauksessa vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus ja 12 tapauksessa riittämätön vanhemmuus. Niillä työntekijöillä, joilla oli ammattikoulutus (N = 43) 14 perheessä oli päihdeongelma ja 13 tapauksessa syyksi oli kirjattu useat syyt.

6.2.6. Äidin ammattiasema

Äidin ammattiasema jakautui puolestaan siten, että alempia toimihenkilöitä ei aineistossa ollut, ylempiä toimihenkilöitä oli 1,1 prosenttia, työntekijöitä ilman ammattikoulutusta 27,5 prosenttia ja työntekijöitä, joilla ammattikoulutus 12,6 prosenttia. Yksityisyrittäjiä ei äitien joukossa ollut lainkaan. Johtavassa asemassa olevia äitejä oli 0,5 prosenttia aineistosta, opiskelijoita ei lainkaan, eläkeläisiä 8,2 prosenttia ja ammattiasemasta ei ollut tietoa 50 prosentilla tapauksissa.

Äidit, joiden ammattiasemasta ei ollut tietoa, sisältävät oletettavasti myös kotiäidit, joita aineistossa todennäköisesti ainakin 1940- ja 1950-luvuilla on mukana.

Naisten ammatissa toimivuus lisääntyi voimakkaasti 1960-luvun alusta. Kun 1960-luvulla kahden huoltajan perheissä 24 prosenttia äideistä oli työssä, vuonna 1975 luku oli 60 prosenttia. (Miten lapsiperheillä menee? 1982, 7.)

Kähkösen (1994, liite 2, taulukko 4) tutkimusaineistossa ei mainintaa äidin koulutustasosta ollut 45,2 prosentilla lasten äideistä, ammattikoulun tai kurssin oli käynyt 25,8 prosenttia, koulutus oli keskeytynyt 6,5 prosentilla ja koulutusta ei ollut lainkaan 6,5 prosentilla äideistä.

Koska ammattiasema oli 50 prosentilla äideistä tuntematon, ei äitien ammattiaseman yhteyttä muihin taustatekijöihin ole mielekäästä tutkia.

6.2.7. Perheessä päihde- ja/tai mielenterveysongelma

Mainintaa perheessä olevasta päihde- ja/tai mielenterveysongelmasta ei pöytäkirjoissa ollut 57,1 prosentissa tapauksista. Päihdeongelma mainittiin 19,2 prosentilla ja mielenterveysongelma 16,5 prosentilla perheistä. 7,1 prosentilla perheistä oli sekä päihde- että mielenterveysongelma.

Kivisen ja Heinosen (1990, 34) tutkimuksessa päihhteiden väärinkäyttö nousi suurimmaksi huostaanottoon vaikuttaneeksi tekijäksi ja psyykkiset vaikeudet kolmanneksi suurimmaksi.

Päihde- ja/tai mielenterveysongelman ilmentyminen perheessä vaikutti tutkimusaineiston mukaan avohuollon tukitoimenpiteiden määrään seuraavasti:

Koko aineiston (N = 182) perheistä 64:n oli kohdistettu avohuollon tukitoimenpiteitä, vaikka perheessä ei ollut tai ei ainakaan mainittu olevan päihde- ja/tai mielenterveysongelmaa.

Päihdeongelma oli mainittu 35 lapsen perheen kohdalla. Näihin perheisiin oli kohdistettu yksi avohuollon tukitoimenpide 6 perheeseen ja useita toimenpiteitä 21 perheeseen.

Mielenterveysongelman ollessa kyseessä oli yksi tukitoimenpide kohdistettu 11 perheeseen ja useita tukitoimenpiteitä 5 perheeseen. Kokonaismäärä mielenterveysongelmista kärsivistä perheistä oli 30, joten loppuihin 14 perheeseen ei ollut kohdistettu tukitoimenpiteitä lainkaan.

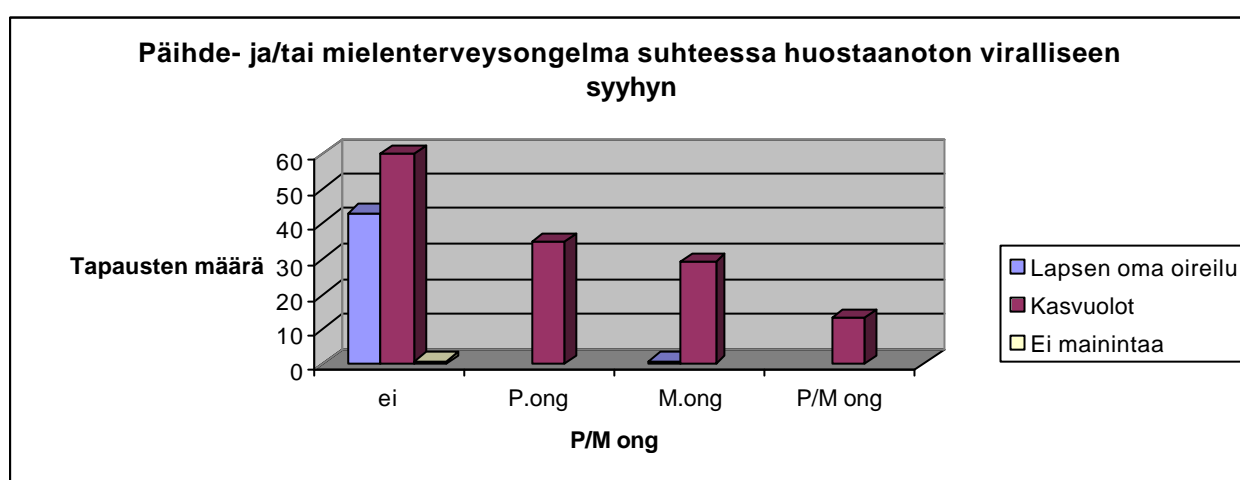
Kun perheessä oli mainittu sekä päihde- että mielenterveysongelma (N = 13) oli yksi tukitoimenpide kohdistettu 6 perheeseen samoin kuin useita tukitoimia myös 6 perheeseen. Yksi perhe oli jäänyt ilman tukitoimenpiteitä.

Mielenkiintoiseksi asian tekee se, että päihdeongelmasta kärsiviin perheisiin oli selkeästi satsattu avohuollollisia resursseja päinvastoin kuin mielenterveysongelmista kärsivien perheisiin. Kuitenkin vanhemman/vanhempien mielenterveysongelma on selkeästi suuri riskitekijä lapsen tulevaisuutta ja kehitystä silmällä pitäen.

Päihde- ja mielenterveysongelman merkitys huostaanoton viralliseen syyhyn on mielestäni selkeä. Vaikka kokonaisaineistossakin huostaanoton virallinen syy painottui kasvuoloihin, niin

päihde- ja mielenterveysongelmaisten perheissä, joita aineistosta oli 48,9 prosenttia, ainoastaan yksi huostaanotto oli perusteltu ongelmalla lapsen omassa käyttäytymisessä. Tämä tarkoittaa sitä, että päihde- ja mielenterveysongelmaisten vanhempien huostaanotetuista lapsista 98,7 prosentilla huostaanotto perusteltiin kasvuolosuhteiden vaarantumisella, kun taas niissä perheissä, joissa päihde- ja mielenterveysongelmaa ei ollut 57,7 prosentilla lapsista oli otettu huostaan kasvuolojen vaarantumisen perusteella. Tulos oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. (Kuvio 5.)

Kuvio 5.

6.2.8. Perheen asuinympäristö

Huostaanotettujen lasten perheiden asuinympäristö jakautui siten, että haja-asutusalueella asui 8,2 prosenttia perheistä ja kunnan eri taajamissa 69,2 prosenttia perheistä. Huostaanottotapauksissa 22,5 prosentin kohdalla ei ollut mainintaa asuinympäristöstä lainkaan.

Keskimääräinen lapsiperheen asuinympäristö muuttui maaseudulta kaupunkiin väestön muutto liikkeen mukana. Lapsiperheen asuinympäristö vastinparilla kaupunki ja maaseutu jakautui vuonna 1960 siten, että kaupungissa asui 40 prosenttia perheistä ja muissa kunnissa 60 prosenttia perheistä. Vuonna 1975 tilanne oli muuttunut juuri vastakkaiseksi. (Miten lapsiperheillä menee? 1982, 7.)

Ristiintaulukoimalla asuinympäristö ja perhetyyppi sain tulokseksi, että prosentuaalisesti yhden huoltajan perheistä asui taajamassa 80 prosenttia, kun taas kahden huoltajan perheistä taajamassa asui 59,5 prosenttia perheistä.

Asuinympäristöllä ja huostaanoton virallisella perusteella ja huostaanoton ”varsinaisella” syyllä ei ollut tilastollista merkitsevyyttä. Tämä näyttäisi viittaavan samaan suuntaan kuin Järventien (2001, 84-85) tutkimuksissaan saamat tulokset siitä, että asuinalueella ja syrjäytymisriskiin vaikuttavilla tekijöillä ei näyttäisi olevan yhteyttä keskenään.

6.2.9. Avohuollon tukitoimenpiteet

Avohuollon tukitoimenpiteistä käytetyin oli perheelle annettu neuvonta ja ohjaus. Sitä oli pöytäkirjojen perusteella saanut 42,9 prosenttia huostaanotettujen lasten perheistä. Tilapäisessä sijoituksessa avohuollon tukitoimenpiteenä oli ollut 31,3 prosenttia lapsista ja kasvatusneuvolan, koulupsykologin tai perheterapian piirissä oli ollut 22,5 prosenttia lapsista ja heidän perheistään ennen huostaanottoa. Avohuollon muita tukitoimenpiteitä oli tarjottu 16,5 prosentille ja perhetyöntekijä oli ollut 14,8 prosentissa lasten perheistä.

Määrällisesti avohuollon tukitoimenpiteitä oli kohdistettu 65,4 prosentille perheistä. Näistä 33,5 prosentille oli kohdistettu yksi avohuollollinen tukitoimi ja 31,9 prosentille useita tukitoimenpiteitä. 34,6 prosentille perheistä ei ollut tukitoimenpiteitä kohdistettu tai ainakaan niitä ei pöytäkirjoissa mainittu.

Tukitoimenpiteiden merkitystä huostaanottoihin en tässä tutkimuksessa voi arvioida, koska tällöin tutkimusaineistossa olisi täytynyt olla mukana kaikki lastensuojelun piirissä olleet lapset ja perheet, jonka jälkeen olisi voitu huostaanottojen määrää verrata niihin perheisiin, joissa lastensuojeluasiakkuudesta huolimatta huostaanottoon ei ole tarvinnut turvautua.

Tutkimuksessani avohuollon tukitoimenpiteiden määrän kartoituksen tarkoituksena on antaa kuva siitä, kuinka paljon ja millaisia tukitoimia kyseessä oleville perheille on ennen huostaanottoa tarjottu.

Kivisen (1992, 38) tutkimuksessa vuoden 1987 aikana sijoitetuista lapsista oli avohuollon tukitoimenpiteiden piirissä 58 prosenttia.

Kähkösen (1994, 66 - 67) tutkimuksessa kaikkiin otoksessa mukana oleviin perheisiin (N = 32) kohdistui joku tai joitakin avohuollon tukitoimia. Lapsen tilapäistä sijoitusta käytettiin perheistä 78 prosentilla ja tukihenkilö oli käytössä 19 prosentilla perheistä. Perheneuvola-, mielenterveys- ja lastenpsykiatriset palvelut olivat Kähkösen tutkimuksessa eriteltyinä, ja ne jakautuivat siten, että perheneuvolapalveluita sai 50 prosenttia perheistä, mielenterveyspalveluita 46,9 prosenttia perheistä ja lastenpsykiatrisia palveluita 21,9 prosenttia perheistä. Taloudellista tukea saivat kaikki perheet. Mäenpään ja Törrösen (1996, 39) tutkimuksessa (N = 39) avohuollon tukitoimia oli kohdistunut 31 lapseen. Heidän tutkimuksessaan avohuollon tukitoimia ei ollut eritelty siinä mielessä, että ne olisivat vertailtavissa tähän tutkimukseen.

Verratessani avohuollon tukitoimenpiteiden määrää eri vuosikymmeninä on nähtävissä mielestäni selkeäkin muutos avohuollon tukitoimenpiteiden määrässä huostaanotettua lasta ja hänen perhettään kohtaan. 1940- ja 1950-luvuilla huostaanotettujen lasten perheisiin tai lapsiin ei pääasiassa ollut kohdistettu lainkaan avohuollon tukitoimia. Pöytäkirjojen mukaan 1960-luvulla kaikkiin huostaanotettuihin lapsiin ja heidän perheisiinsä oli kohdistettu yksi avohuollon tukitoimenpide, joka yleisimmin oli neuvonta ja ohjaus. Seuraavalla vuosikymmenellä eli 1970-luvulla avohuollon tukitoimenpiteet olivat jakautuneet kahtia siten, että puoleen perheistä oli tukitoimia kohdistettu ja puoleen perheistä ei. 1980- ja 1990-luvuilla samoin kuin neljässä 2000-luvun puolella tapahtuneessa huostaanotossa lähes kaikkiin perheisiin oli kohdistettu useita tukitoimia. Tämä kertoo lainsäädännön ja työtapojen kehittymisestä lastensuojelussa. Vuosikymmenten ja avohuollon tukitoimenpiteiden määrää verratessa myös χ^2 -riippumattomuustesti osoittautui tilastollisesti merkitseväksi.

Tutkimusaineistosta ilmeni myös, että jos huostaanoton virallisena perusteena oli lapsen oma oireilu, oli yksi tukitoimenpide osoitettu kaikkien huostaanotettujen (N = 182) lasten perheistä 52,3 prosentille. Jos perusteena oli lapsen kasvuolot, oli yksi tukitoimenpide osoitettu kaikkien huostaanotettujen lasten perheistä 27 prosentille.

Useita tukitoimenpiteitä lapsen oman oireilun ja käyttäytymisen perusteella oli annettu 34,1 prosentille perheistä ja lainkaan tukitoimia ei ollut saanut 13,6 prosenttia perheistä. Jos huostaanoton virallisena perusteena oli lapsen kasvuolot, useita tukitoimia oli osoitettu 31,4 prosentille ja ei lainkaan tukitoimia 41,6 prosentille lasten perheistä.

Tukitoimien määrä suhteessa huostaanoton ”varsinaisiin” syihin näytti painottuvan siten, että yksi avohuollon tukitoimi oli kohdistettu perheisiin, joissa huostaanoton syinä olivat lapsen oma oireilu ja käyttäytymien (N = 14), useat syyt (N = 11), vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus (N = 10) ja riittämätön vanhemmuus (N = 9).

Useita tukitoimia taas oli kohdistettu pääasiassa perheisiin, joissa oli huostaanoton syiksi kirjattu vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö (N = 16), riittämätön vanhemmuus (N = 16), useat syyt (N = 9) ja lapsen oma oireilu ja käyttäytyminen (N = 8).

Tukitoimien määrän ja huostaanoton keston välistä yhteyttä ei mielestäni tällä aineistolla voi tutkia, koska aineistosta (N = 182) 63 lapsen perheeseen ei ollut lainkaan kohdistettu tukitoimia ja 63 lapsen kohdalla ei myöskään sijoituksen kestosta ollut tietoa tai se jatkui vielä.

6.2.10. Huostaanoton virallinen peruste

Huostaanoton virallisena perusteena oli 24,2 prosentilla huostaanotetuista lapsista lapsen oma oireilu, se, että hän on käytöksellään itselleen, omalle kehitykselleen tai muille vaarallinen. Vuoden 1936 lain (Lastensuojelulaki 8 § 1 mom. e-kohta sekä 2 mom.) mukaisesti tähän joukkoon kuuluivat suojelukasvatuksen tarpeessa olevat lapset.

Huostaanotoissa 137 tapauksessa eli 75,3 prosentissa katsottiin, että lapsen kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä. Vuoden 1936 lain (Lastensuojelulaki 1936/52, 8§ 1 mom. a-, b- ja c-kohta sekä d-kohdan ja 9§) aikana tähän kuuluivat niin sanotut turvattomat lapset.

Yhdessä tapauksessa huostaanotoista, joka vastasi 0,5 prosenttia aineistosta, ei ollut mainintaa virallisesta perusteesta.

Kivisen (1992, 27) tutkimuksessa kasvuoloihin ja lapsen kehityksen vaarantavien syiden vuoksi oli lastensuojelun tarvetta aiheutunut 63 prosenttia tutkimusryhmästä ja pääasiassa lapsen oireiluun ja tilanteeseen, sekä vanhempien että lasten tilanteeseen liittyen 33 prosentilla aineistosta. Syytä ei osattu sanoa 4 prosentin kohdalla.

Pulman (1987, 218) tutkimuksessa vuodesta 1950 vuoteen 1983 eli vanhan lastensuojelulain aikana, oli turvattomia eli kodin olosuhteista tms. johtuen lastensuojelun tarpeessa 92 prosenttia ja vuonna 1983 samasta syystä 60 prosenttia kaikista lastensuojelun tarpeessa olevista lapsista. Suojelukasvatuksellisista eli lapsen omasta käytöksestä tai oireilusta johtuen oli lastensuojelun piirissä Pulman (1987, 218) mukaan vuonna 1950 8 prosenttia ja vuonna 1983 40 prosenttia kaikista lastensuojelun tarpeessa olevista lapsista.

Tässä kohdassa Pulman ja Kivisen tutkimukset eivät ole suoraan verrannollisia tutkimukseeni, koska he käyttivät kaikkia lastensuojelun piirissä olevia lapsia eivätkä ainoastaan huostaanotettuja lapsia.

Tarkastellessani huostaanoton virallista perustetta vuosikymmenittäin oli selkeästi nähtävissä, että 1960-lukua huomioonottamatta, oli virallinen peruste painottunut voimakkaasti siihen, että lapsen kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä. 1960-luvulla viralliset perusteet jakautuivat tasaisemmin niin, että edellä mainitulla perusteella oli huostaanotettu 17 lasta ja lapsen oman oireilun perusteella 13 lasta.

Nykyistä vuosikymmentä en voi verrata aiempiin vuosikymmeniin, koska 2000-luvulta ei mukana ollut ajallisesti kuin 2 vuotta ja määrällisesti 4 huostaanottoa, jotka virallisen perusteen mukaan jakautuivat puoleksi.

6.2.11. Huostaanoton ”varsinainen” syy

Huostaanoton taustalle kirjattuja syitä pöytäkirjoista löytyi siten, että vanhemman/vanhempien fyysinen sairaus oli syynä 4,9 prosentilla tapauksista lapsen huostaanottoon, vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus 12,1 prosentilla, vanhemman/ vanhempien päihteiden käyttö 14,3 prosentilla, riittämätön vanhemmuus 21,4 prosentilla, avioero 1,6 prosentilla, kuolema 2,2 prosentilla ja perheväkivalta 1,1 prosentilla tapauksista. Asunnottomuus ja heikko taloudellinen tilanne eivät kumpikaan esiintyneet kertaakaan huostaanottoon johtaneena syynä. Lapsen hylkääminen mainittiin syynä huostaanottoon 3,3 prosentissa tapauksista, lapsen oma käyttäytyminen 13,2 prosentissa, lapsen käyttämät päihteet 0,5 prosentissa, rikokset 3,3 prosentissa, kouluongelmat 2,2 prosentissa ja useat syyt 19,2 prosentissa huostaanottotapauksista. Perusteita tai syytä huostaanottoon ei mainittu 0,5 prosentin kohdalla tapauksista.

Mäenpään ja Törrösen (1996, 45 - 46) tutkimuksessa huostaanottoon vaikuttaneista tekijöistä mainittiin lapsia itseään kuvaavina piirteinä muun muassa näpistely, karkailu, kuljeskelu, kehityksen viivästymä, kastelu/tuhriminen, levottomuus, vaikeus sosiaalisissa suhteissa ikätovereihin, aggressiivisuus ja väkivaltaisuus, psyykkiset ja tunne-elämän vaikeudet. Aggressiivisuutta ja väkivaltaisuutta ilmeni 22 prosentilla ja psyykkisiä ja tunne-elämän vaikeuksia 13 prosentilla aiheistosta.

Vanhempiin liittyviä seikkoja edellä mainitussa tutkimuksessa olivat päihteiden käyttö, sosiaali- ja terveystalvelujen käyttämättä jättäminen, paha olo, psyykkiset vaikeudet, psykiatrinen hoito, asuminen, taloudelliset vaikeudet/rahan käyttö, työttömyys/ työssäolo, asumus- ja avioero, väkivalta/pahoinpitely ja riitely sekä masentuneisuus ja yksinäisyys. Prosentuaalisesti suurimpina ryhminä vanhempiin liittyvissä seikoissa oli mainittu päihteiden käyttö 25 prosentilla tutkimusjoukosta ja sosiaali- ja terveystalvelujen käyttämättä jättäminen 15 prosentilla tutkimusjoukosta.

Pulman (1987, 218) teoksessa vanhan lastensuojelulain aikaiset turvattomuuden pääsyyt vuosilta 1946 – 1980 jakautuivat prosentuaalisesti seuraavasti:

Taulukko 1. Turvattomuuden pääsyyt vuosina 1946 – 1980 (%)

	1946	1955	1965	1975	1980
Vanhempien kuolema	26	14	8		5
Lapsen hylkääminen	22	14	10	9	5
Kasvatuskyvyn puute	21	12	12	13	15
Vanhempien sairaus/vammaisuus	11	19	19	15	12
Muu syy	7			11	14
Lapsen sairaus/vammaisuus	4	8	12		
Asuntovaikeudet		9	12	11	6
Vanhempien päihteiden käyttö					17
Avio- tai asumusero					4
Hoidon laiminlyönti				12	

Suojelukasvatuksen pääsyyt jakautuivat samana aikana Pulman (1987, 219) taulukon 2 mukaisesti.

Taulukko 2. Suojelukasvatuksen pääsyyt vuosina 1946 – 1980 (%)

	1946	1955	1965	1975	1980
Rangaistava teko	55	52	49	38	49
Koulunkäynnin laiminlyönti	18	19	14	42	15
Koulun järjestyksen rikkominen					2
Irtolaisuus	21	12	24	8	2
Muu syy			14		
Päihteiden käyttö					30

Kähkösen tutkimuksessa (1994, 93) huostaanoton perusteissa mainittuja tekijöitä olivat vanhemman alkoholi-ongelmat, lapsen puutteellinen hoito, vanhemman psyykkiset ongelmat, parisuhderistiriidat, selkiintymätön elämäntilanne, voimavarojen vähäisyys, perheväkivalta, vanhemman suhde lapseen, vanhempien elämäntavat, vanhempien vastuuttomuus, vanhemman itsetuhoinen käyttäytyminen, kasvatuseriaatteen ja inestiepäilyt. Kähkösen tutkimusta ei voi verrata prosentuaalisesti suoraan omaan tutkimukseeni, koska siinä oli nimetty useita syitä kaikille otoksessa mukana olville perheille.

Ristiintaulukoimalla huostaanoton ”varsinainen” syy vuosikymmenittäin kävi ilmi, että 1940-luvulla (N = 17) huostaanoton syynä painottui selkeästi useat syyt, jotka käsittivät yleensä ongelmia lapsen omassa käyttäytymisessä, päihteiden käytön perheessä ja siihen liittyneen riittämättömän vanhemmuuden. Tähän ryhmään kuului 7 lasta. Toiseksi syyksi nousi riittämätön vanhemmuus, joka tuolloin käsitti pääasiassa lapsen perushoidon laiminlyönnin.

Myös 1950-luvulla useat syyt olivat useimmiten huostaanottoon johtaneena perusteena, kun taas Sauraman (2000, 241 - 243) väitöskirjassa 1950-luvulla Helsingin lastensuojeluviraston 108 pakkohuostaanotosta tai sen esityksestä 90 syynä ilmoitettiin vanhemman/vanhempien psyykkinen sairaus.

1960-luvulla erottui huostaanottojen kokonaismäärästä (N = 30) 3 selkeää suurempaa huostaanottoon vaikuttanutta syytä. Selkeinä piikkeinä näkyivät vanhemman/vanhempien psyykkinen sairaus 7 huostaanotetun lapsen kohdalla (23,3 % 1960-luvun aineistosta) ja lapsen omaan käyttäytymiseen liittyvät ongelmat myös 7 lapsen kohdalla. Kuudessa tapauksessa syynä oli riittämätön vanhemmuus. Sauraman (2002, 245 - 246) tekemässä tutkimuksessa 1960-luvulla kirjatuista 102 pakkohuostaanotosta oli edelleenkin useimmin mainittuna syynä vanhemman/vanhempien psyykkinen sairaus (25 tapauksessa).

1970-luvulla (N = 38) huostaanottoon johtaneista syistä tutkimuksessani nousi kolmeksi suurimmaksi vanhempien päihteiden käyttö 23,7 prosentissa tapauksista (9 lapsen perheessä), riittämätön vanhemmuus (9 lapsen perheessä) sekä lapsen oma käyttäytyminen (5 lapsen kohdalla). Vastaavalla ajalla Sauraman (2002, 247 - 248) tutkimuksessa oli 64 pakkohuostaanotosta 29 tapauksessa (45,3 %) kirjattu syyksi vanhemman/vanhempien päihdeongelma.

Vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö nousi huostaanottoon johtaneista syistä päällimmäiseksi myös 1980-luvulla (N = 26) yhdessä lapsen oman käyttäytymisen sekä useat syyt vaihtoehdon kanssa, jotka molemmat olivat kirjattu myös 5 lapsen kohdalla.

Riittämätön vanhemmuus 12 lapsen kohdalla ja vanhempien päihteiden käyttö 10 lapsen kohdalla olivat suurimmat syyryhmät 1990-luvulla tehdyissä huostaanotoissa, jota yhteensä oli 34 kappaletta.

Vaikka luvut eivät ole huostaanottojen syissä suoraviivaisesti nousevia, on kuitenkin nähtävissä muutos vuosikymmenten välillä niin, että kun 1940-, 1950- ja 1960-luvuilla huostaanottoon johtaneina syinä pääasiallisesti esiintyi fyysinen ja psyykkinen sairastavuus sekä useat syyt. On 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla esiin nousset vanhemman/vanhempien päihteiden käyttö, riittämätön vanhemmuus ja lapsen omaan käyttäytymiseen liittyvät ongelmat.

Myös χ^2 -riippumattomuustesti tuki sitä, että vuosikymmenillä ja huostaanoton ”varsinaisella” syyllä on keskinäistä yhteyttä. Tulos oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

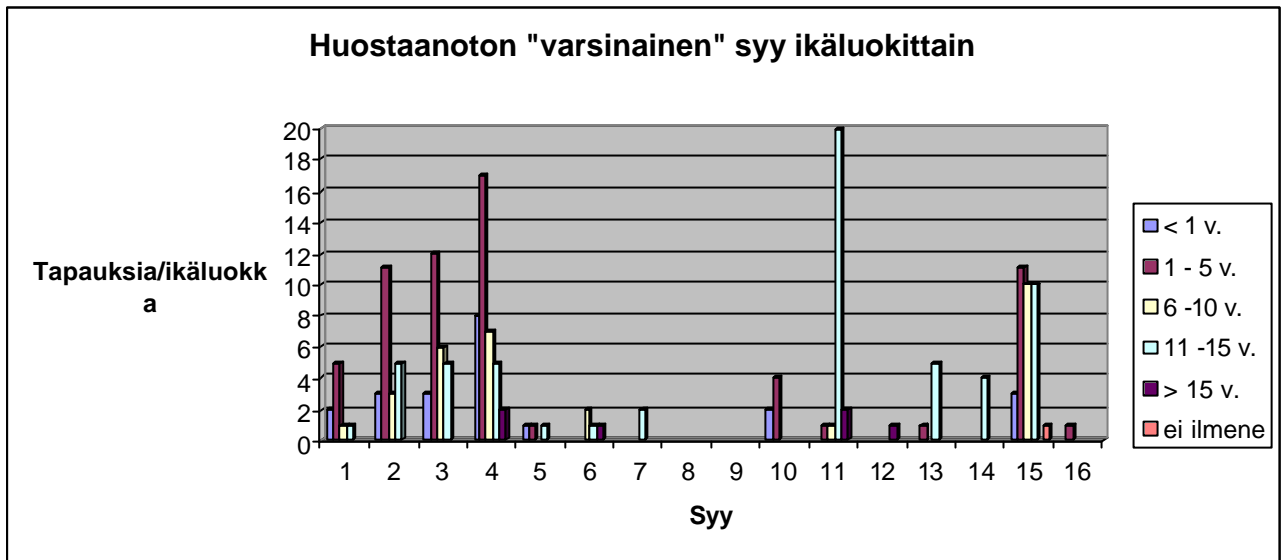
Tutkiessani, onko huostaanoton ”varsinaisella” syyllä ja lapsen iällä huostaan otettaessa yhteyttä keskenään, sain seuraavia tuloksia:

Alle vuoden vanhana huostaanotetuista lapsista suurimman ryhmän muodostivat riittämättömän vanhemmuuden vuoksi huostaan otetut lapset. Näin oli kaikista alle vuoden vanhana huostaanotetuista (N = 22) 8 lapsella eli 36,4 prosenttia tästä ikäryhmästä. 1-5-vuotiaiden ryhmässä (N = 64) suurimmaksi huostaanoton syyksi muodostui riittämätön vanhemmuus 17 lapsella eli 26,6 prosentilla. 6 – 10-vuotiaiden kohdalla useat syyt esiintyi 10 lapsen kohdalla eli 33,3 prosentilla koko ryhmästä (N = 30) ja muodosti näin suurimman syyryhmän tässä ikäluokassa. 11 – 15-vuotiaiden kohdalla nousi selkeästi esiin lapsen omaan käyttäytymiseen liittyvät ongelmat huostaanoton syynä. Näin oli kirjattu 20 lapsen kohdalla, joka teki 33,9 prosenttia koko ikäryhmästä (N = 59). Yli 15-vuotiaiden ikäluokasta ei selkeää yhtä syytä noussut esille. Tämä ikäluokka kaikista huostaanotetuista oli pieni, ainoastaan 6 lasta, ja syyt jakautuivat tasaisesti riittämättömään vanhemmuuteen, lapsen omaan käyttäytymiseen, lapsen päihteiden käyttöön ja vanhemman/vanhempien kuolemaan.

Koko aineistossa (N = 182) viisi suurinta syytä olivat riittämätön vanhemmuus 39 lapsella eli 21,4 prosentilla aineistosta, useat syyt 35 lapsella eli 19,2 prosentilla aineistosta, vanhempien

päihteiden käyttö 26 lapsella eli 14,3 prosentilla aineistosta, lapsen oma käyttäytyminen 24 lapsella eli 13,2 prosentilla aineistosta ja vanhemman/vanhempien psyykinen sairaus 22 lapsella eli 12,1 prosentilla aineistosta. (Kuvio 4).

Kuvio 4.

6.2.12. Huostaanoton kesto

Huostaanoton kesto jakautui tutkimusaineistossa niin, että huostaanoton kesto oli vähemmän kuin vuoden 15 lapsella eli 8,2 prosentilla lapsista, 1 - 5 vuotta 50 lapsella (27,5 %), 6 – 10 vuotta 15 lapsella (8,2 %) ja yli 10 vuotta 39 lapsella (21,4 %). Huostaanoton kestosta ei ollut mainintaa tai huostaanotto jatkui 34,6 prosentilla eli 63 lapsella.

6.2.13. Sisarusten lukumäärä ja sisarusten huostassaolo

Sisaruksista ei ollut mainintaa tai heitä ei ollut 41,2 prosentilla huostaanotetuista lapsista. Yhdestä kahteen sisarusta oli 49,5 prosentilla, kolmesta neljään sisarusta 8,8 prosentilla ja yli 4 sisarusta 0,5 prosentilla lapsista.

Huostassa lasten sisaruksista oli 44 prosenttia. Sisarukset eivät olleet huostassa 16,5 prosentilla lapsista ja mainintaa sisarusten huostassaolosta ei ollut 39,6 prosentissa tapauksista

6.2.14. Huostaanottovuosi

Huostaanottovuoden perusteella huostaanottomäärät vaihtelivat vuosittain 1 lapsesta 12 lapseen. Eniten huostaanottoja tehtiin vuonna 1999, jolloin huostaan otettiin 12 lasta, joka tekee 6,6 prosenttia koko aineistosta. Toiseksi eniten lapsia otettiin huostaan vuonna 1974. Tuolloin määrä oli 10 lasta, joka tekee koko aineistosta 5,5 prosenttia. Kolmanneksi nousi vuosi 1966 yhdeksällä huostaan otetulla lapsella (4,9 % aineistosta), neljänneksi vuosi 1970 8 lapsella

VII POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tavoitteena oli löytää ja kuvata huostaanotettujen lasten taustamuuttujia yhdessä teollistuneessa maalaiskunnassa vuosina 1945 – 2002. Samalla halusin selvittää, onko taustamuuttujissa tapahtunut muutoksia siirryttäessä 1940-luvulta tähän päivään, sekä verrata tuloksia pääkohdiltaan koko maata koskeviin tilastoihin. Toivoin lisäksi saavani tietoa siitä, onko taustamuuttujissa nähtävissä yhteisiä nimittäjiä ja olisivatko yhteiset nimittäjät sellaisia, joihin voitaisiin vaikuttaa avohuollon tukitoimenpitein.

Taustamuuttujien kartoittamisella ja kuvaamisella katson olevan myös tietoa antavaa merkitystä tutkimukselle, joka koskee lapsuuden riskitekijöitä, niiden kasautumista ja niihin sopivien indikaattorien kehittämistä.

Huostaanottojen määrä tutkimuskunnassa oli suurempi kuin yleensä taajaan asutuissa kunnissa, ollen prosentuaalisesti lähempänä kaupunkimaisten kuntien huostaanottomääriä. Syitä tähän voi hakea kunnan rakenteesta sekä sijainnista. Minkälainen vaikutus taloudellisilla suhdanteilla ja työllisyyden vaihteluilla on perheisiin yhteen teollisuuden lajiin voimakkaasti painottuvassa kunnassa? Samoin tulisi miettiä kunnan läheistä sijaintia kahden kaupungin välissä ja itärajan läheisyydessä. Onko asialla vaikutusta muun muassa erilaisten päihteiden helpompaan saatavuuteen ja liikkuvuuteen?

Huostaanotettujen lasten sukupuolijakauma koko tutkittavalla ajanjaksolla oli hyvin samankaltainen kuin läänitasolla vuonna 1987 tehty tutkimus osoittaa (kts. Kivinen 1992, 60). Yllättävää sen sijaan oli se, että 1995 huostaanotetuista tyttöjä oli niinkin suuri määrä kuin 75 prosenttia aineistosta (N = 182), kun samaan aikaan Mäenpään ja Törrösen julkaisemassa tutkimuksessa Turun alueelta poikia oli 78,6 prosenttia aineistosta. (Mäenpää ja Törrönen 1996, 21.) Syytä tähän poikkeamaan ei tämän tutkimuksen aineistosta ollut löydettävissä.

Huostaanotettujen lasten iät noudattelivat muiden tutkimusten (kts. Mäenpää & Törrönen 1996 ja Kivinen & Heinonen 1990) tuloksia. Suurimmiksi ryhmiksi näyttää yleisesti muodostuvan alle 5-

vuotiaat sekä 11 – 15-vuotiaiden ikäluokat. Mielestäni tässä kuvastuu selkeästi se, että perheissä, joissa ongelmat kasaantuvat ja lastensuojeluinterventioita joudutaan tekemään, nousee ymmärrettävästi esille alle 5-vuotiaiden kohdalla varhaisen vuorovaikutuksen sekä perushoivan merkitys, joka usein ongelmaperheissä jää puutteelliseksi. Tällöin lastensuojelun tehtävänä on turvata lapsen hyvinvointia ja kehitystä. Avohuollon tukitoimenpiteet tulisivat olla erityisesti pienten lasten perheille tukevia ja kokonaisvaltaisia, jotta lasten hyvinvointi tulisi perheoloissa turvatuksi. 11 – 15-vuotiaiden kohdalla syyksi nousi useimmiten lapsen oma oireilu ja käyttäytyminen sekä kohta useat syyt. Koska perheillä näissä tapauksissa usein on jo niin päihde- ja/tai mielenterveysongelmia ja mahdollisesti taloudellisia vaikeuksiakin, eivät omat voimavarat enää riitä joskus voimakkaastikin oireilevan nuoren tukemiseen ja rajojen asettamiseen.

Perhetyypin vaikutus koko aineistossa huostaanottojen määrään ei ole merkittävä, mutta miettimisen arvoinen asia kuitenkin on, kuinka tukea voitaisiin kohdistaa yhden huoltajan perheisiin tarpeeksi varhaisessa vaiheessa.

Vanhempien ammattiasemat tässä aineistossa painottuivat työntekijöihin ilman ammattikoulutusta sekä työntekijöihin, joilla on ammattikoulutus. Ammattiasemaa ei kuitenkaan ollut mainittu lähes puolella aineistossa, joten ammattiaseman vertailtavuus aineistossa oli heikko, vaikkakin yhteyttä huostaanoton ”varsinaisella” syyllä ja isän ammattiasemalla tässä aineistossa näyttikin olevan (vrt. tulokset). Isän ammattiaseman vaikutus huostaanoton syyhyn kaipaisi lisätutkimusta laajemmassa mittakaavassa, jotta siitä olisi vedettävissä pitäviä johtopäätöksiä.

Päihde- ja/tai mielenterveysongelmasta ei mainintaa koko aineistossa ollut yli puolella tapauksista. Kuitenkin päihde- ja mielenterveysongelman merkitys huostaanoton viralliseen syyhyn oli erittäin merkitsevä niissä tapauksissa, joissa se huostaanoton yhteydessä mainittiin. Päihde- ja mielenterveysongelmaan palaan myöhemmässä vaiheessa pohdintaa ja johtopäätöksiä.

Asuinympäristö ei osoittautunut tässä aineistossa merkitykselliseksi, ja samaan asiaan on viitanut myös Järventie (2001, 84 – 85) omissa tutkimuksissaan.

Tukitoimenpiteiden määrä kasvoi selkeästi nykypäivää kohti siirryttäessä. Mieleen nousee ajatus siitä, onko avohuollon tukitoimilla ollut merkitystä siihen, että kyseessä olevan kunnan huostaanottoluvut eivät ole lähteneet nousuun, vaikka valtakunnallisten lastensuojelutilastoiden suunta huostaanottojen suhteen on nouseva. Avohuollon tukitoimien vaikuttavuus huostaanottoihin lastensuojeluasiakkuudessa olisi selkeä ja mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe.

Huostaanoton virallinen peruste ei kyseessä olevalla ajanjaksolla tutkimuskunnassa muuttunut. Sen sijaan huostaanoton ”varsinaisessa” syyssä oli tapahtunut merkittäviä muutoksia samalla ajanjaksolla.

Seuraavassa esitän yhteenvedon ”tyypillisestä” huostaanotetusta lapsesta taustamuuttujineen vuosikymmenittäin. 2000- luvun jätän esittelystä pois, lyhyen ajanjakson sekä aineiston vähyyden vuoksi.

Taulukko 3. ”Tyypillinen” huostaanotettu lapsi taustamuuttujineen vuosikymmenittäin.

Vuosikymmenet	1940	1950	1960	1970	1980	1990
Huost.ottujen määrä	17	33	30	38	26	34
Sp	tyttö/poika	tyttö/poika	tyttö/poika	tyttö/poika	poika	tyttö/poika
Ikä vuosina	1 - 5 v.	1 - 5 v.	11 - 15 v.	1 - 5 v.	11 - 15 v.	1-5/11-15 v.
Huoltajien määrä	2	2	2	1	1	2
Isän amm. asema	tt ei koul.	tt ei koul.	tt ei koul.	tt ei koul.	koul. tt	koul. tt
Äidin amm. asema	tt ei koul.	tt ei koul.	tt ei koul.	tt ei koul.	koul. tt	koul. tt
Mainita päihdeong.		2	3	9	10	11
Maininta miel.t.ong.	2	4	2	15	3	2
Maininta p.+m.ong.		1	6			6
Asuinympäristö	taajama	taajama	taajama	taajama	taajama	taajama
Ho virall. peruste	kasvuolot	kasvuolot	kasvuolot	kasvuolot	kasvuolot	kasvuolot
Ho varsinainen syy	useat syyt	useat syyt	miel.t.ong. ja lapsen oma käyt.	päiht.käyt. ja riittäm. vanhem.	päiht.käyt. ja lapsen oma käyt.	päiht.käyt. ja riittäm. vanhem.
Tukitoim. määrä	ei tukit.	ei tukit.	1 tukit.	1/2 perh. tukit.	useita tukit.	useita tukit.

Selkeimmät muutokset, jotka ajallisesti ovat nähtävissä, löytyy huostaanoton ”varsinaisesta” syystä sekä avohuollon tukitoimien määrästä.

Huostaanoton ”varsinaisessa” syyssä maininta vanhempien päihde- ja /tai mielenterveysongelmasta on selkeästi lisääntynyt. 1970-luvun kohdalla näkyvässä on erittäin selkeä nousu, ja siihen syitä voi mahdollisesti hakea 1970-luvulle osuneesta taloudellisesta notkahduksesta sekä kuntaa kohdanneista suurista lomautuksista ja työttömyysluvuista.

Avohuollon tukitoimien lisääntynyt käyttö on mielestäni seurausta vuoden 1983 lastensuojelulain sekä yleisestä ajatus- ja toimintatapojen muutoksesta. Työn kehityksen jarruna on kuntasektorilla kuitenkin ollut taloudellisten resurssien niukkuus, mutta haluaisin korostaa, että talous ei aina ole este hyvin suunnitelluille ja organisoiduille avohuollon tukitoimenpiteille. Viranomaisten mielikuvitukselle ei pitäisi olla esteitä uusien tukitoimien mietittäessä ja perheen sitouttamista asiaan auttaa kirjallisten huolto- ja/ tai palvelusuunnitelmien käyttöön otto varhaisessa vaiheessa lastensuojeluasiakkuutta.

Mielenkiintoista on se, että avohuollon tukitoimenpiteitä on selkeästi kohdistettu enemmän perheisiin, joissa on päihdeongelma kuin perheisiin, joissa on mielenterveysongelma. Onko niin, että sosiaalityön käytännöissä on pidempään tiedostettu sekä ääneen puhuttu päihteisiin liittyvistä ongelmista, mielenterveysongelmien pysyessä vaiettuna asiana? Onko mielenterveysongelmaa liian vaikea nostaa puheenaiheeksi ja miettiä sen merkitystä lapsen elämälle?

Vanhempien vaikeilla mielenterveysongelmilla tiedetään kuitenkin olevan vähintäänkin yhtä traumatisoiva merkitys lapselle kuin päihdeongelmalla. Viime vuosien vauva- ja pikkulapsitutkimukset ovat antaneet uutta tietoa muun muassa varhaisesta vuorovaikutuksesta ja sen merkityksestä lapsen kehitykselle (Mäenpää & Törrönen 1996, 59). Mielenterveysongelmaisissa perheissä varhainen vuorovaikutus jää helposti heikoksi ja aiheuttaa riskitekijän silmällä pitäen syrjäytymistä aikuisuudessa.

Lapsen ikä vaikuttaa merkittäväällä tavalla lastensuojelun sisältöön. Tutkimuksessa nousi selkeästi esiin kaksi ikäryhmää, joissa lapsen ja perheen hyvinvoinnin turvaaminen on johtanut huos-

taanottoon. Lastensuojeluun johtaneiden tekijöiden merkitystä on aina arvioitava suhteessa lapsen ikään. Vanhempien omien kokemusten ollessa hyvin traumaattisia tai heidän ollessaan persoonallisuudeltaan jäsentymättömiä, eivät he pysty kokemaan lasta erillisenä ihmisenä. Varhaista lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta voi leimata yhtäältä kietoutunut ja ylihuolehtiva reagointi tai toisaalta vanhempi vetäytyy suhteesta ja vuorovaikutus jää etäiseksi ja tyhjäksi. Tällöin vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksesta puuttuu mielihyvän sävy. (Kananoja & Turunen 1996, 79 – 80.)

Vaikuttamien vanhemman ja lapsen vuorovaikutukseen on mielestäni lastensuojelun keskeisiä tehtäviä. Voimavarojen analysointi ja niiden esiin nostaminen on välttämätöntä, samoin myös vanhemman osallisuus asioissa. (emt, 80)

Jotta vaikuttamisen keinoja voitaisiin kehittää, tulisi huostaan otettujen lasten taustamuuttujia kartoittaa laajassa mittakaavassa ja myös sukeltaa syvemmälle yksittäisiin tekijöihin, kuten esimerkiksi päihde- ja erityisesti mielenterveysongelmien vaikutukseen lapseen ja niihin seikkoihin, joilla tällaisista ongelmista kärsiviä perheitä voitaisiin ajoissa tukea perhekokonaisuuden säilymiseksi sekä lapsen hyvinvoinnin tukemiseksi.

Keinojen kehittäminen vaatii yhteiskunnalta niin taloudellisia kuin henkilöresurssejakin, mutta pitkällä juoksulla tulos on varmasti yhteiskunnalle edullisempi ratkaisu kuin tämän hetkinen tilanne.

Hyväksi tulisi myös käyttää raportoivaa sosiaalityötä, jolla voitaisiin niin paikallisella kuin kansallisellakin tasolla saada vietyä tietoa sekä sen myötä kehitystä pienin askelin eteenpäin. Pelkkä lastensuojelutilanteen seuraaminen ei riitä, vaan lisäksi tarvitaan hyvää tietojen keruuta tapauksista, josta saatavan tiedon perusteella voidaan kehittää ja mahdollisesti luoda myös ehkäiseviä lastensuojelun keinoja. Työ on pitkäjänteistä ja aikaa vaativaa, sekä tarvitsee jatkuvaa uudelleen arviointia.

Riittämättömän vanhemmuuden ilmeneminen huostaanoton ”varsinaisissa” syissä, on seikka, joka myös vaatisi lisää tutkimusta. Pelkkä riittämättömän vanhemmuuden määrittely ja sen sisällön erittely olisi yhden työn aihe.

Tässä tutkimuksessa pääosaan nousseen päihde- ja/tai mielenterveysongelman ilmentyminen perheessä, on seikka, jota tulisi tutkia yhdessä muun muassa työttömyyden ja taloudellisen huonosuorituksen kanssa.

Henkilökohtaisesti suhtaudun hyvin kriittisesti lapsen huostaanottoon lastensuojelun keinona. Tiedän, että se jossain tapauksissa on välttämätön interventio lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamiseksi, ja tällöin tulisi viranomaisilta löytyä uskallusta tehdä huostaanotto varhaisessa vaiheessa. Kyseessä on kuitenkin vakava asia, joka vaatii mielestäni enemmän tutkimusta ja paneutumista niin rakenteellisessa kuin lastensuojelun toimintatapojakin koskevassa mielessä.

LÄHTEET

Aarnio, A. 1981. Lapsilainsäädännön taustaa. Teoksessa Lapsioikeuden pääpiirteet, Mattila, H. (toim.). Jyväskylä: Gummerus.

Aho, S. & Ahvenainen, T. & Salonen, L. 1991. Kunnan sosiaalihuolto. Helsinki: Valtionpainatuskeskus.

Alkula, T. & Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Juva: WSOY.

Araneva, M. 2001. Lastensuojelulain muutostarpeet. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Aronen, M-L. 1994. Nuorten kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki. Törrönen, M. (toim.) Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Bardy, M. 1994. Jakaminen ja kokoaminen lapsuuden politiikassa. Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki, Törrönen, M. (toim.) . Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Bardy, M.. 2001. ” Koko kylä ” – yhteinen vastuu ja palvelut. Teoksessa Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Bardy, M., Salmi, M. & Heino, T.. Stakes. Raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.

Bardy, M., Salmi, M. & Heino, T.. 2001. Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes. Raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.

Bardy, M. 2001. Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risiteyskohta. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Blom, R. 2001. Yhteiskunnan rakennemuutos ja perheiden elinehdot. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Eskelinen, J. & Kinnunen, P. 2001. Lapsuuden loppu vai uusi lapsuus. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Eskola, A. 1967. Sosiologian tutkimusmenetelmät II. Porvoo: WSOY.

Forsen, K. & Laine, K. & Tähtinen, J. 2001. Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Käsikirjoitus sosiaalityön vuosikirjaan 1-28.

Gibbons, J. 1997. Relating outcomes to objectives in child protection policy. Teoksessa Child protection and Family support. Tensions, contradictions and possibilities. Nigel Parton (toim.). Padstow, Cornwall, Great Britain: TJ Press Ltd.

Gottberg, E. 1994. Huostaanotto ja oikeusturva. Artikkelilehdestä Sosiaaliturva 22/1994. Huoltaja-säätiö.

Hallintomenettelylaki 598/1982.

Heiliö, P. 1994. Onko lapsen salaisuuksilla suojaaja? Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki, Törrönen, M. (toim.). Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy

Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.) 2000. Lapsen oikeudet. Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Hujala, A. 1989. Huostaanottokäytäntö Suomessa. Teoksessa Pieni ja poissa kotoa. Andersson, G. (toim.). Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Huostaanotetut lapset vuosina 1920 – 1991. Stakesin tilasto. Lehestä Sosiaaliturva 1993:1. Huoltaja-säätiö.

Hurtig, J. & Laitinen, M. 2002. Mielivaltaa vai perusteltua ammatillisuutta? Keskustelua lastensuojelun sosiaalityön toimintatavoista. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu nro 2/2002. Volume 10.

Jaakkola, J.1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M., Urponen, K.. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Jansson 1998, Sosiaaliturva nro 14. Huoltaja-säätiö 1998.

Johansson, S. & Kokkonen, S. 1992. Alkoholiperheen lapsi lastensuojelun sosiaalityössä. A-klinikkasäätiön raporttisarja 10. Helsinki.

Järventie, I. 2001. Eriarvoisen lapsuuden muutokuvia. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Järventie, I. & Sauli, H. 2001. Johdanto. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Kajanoja, J. 2001. Huono-osaisuuden hinta. Teoksessa Eriarvoinen lapsuus. Järventie, I. & Sauli, H. (toim.). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Kananoja, A. & Turunen, M.M. 1996. Tähän suuntaan lastensuojelu! Stakes 4/1996. Helsinki: Stakesin monistamo.

Keronen, I. & Kaasalainen, M.(toim.) 2001. Lastensuojelu käsikirja- Etelä-Suomen lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosaston julkaisuja 1/2001.

Kiviniemi, E. 1999. Lapsen etu on vaikea käsite. Artikkelit ledestä Lapsen maailma 3/99. Iisalmi: IS-PRINT.

Kivinen, T. 1992. Lastensuojelun moninaisuus. Pitkittäiselvitys lasten asiakkuudesta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 59. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Kivinen, T. & Heinonen, P. 1990. Lastensuojelu vuonna 1987. Väliraportti 28.2.1990. Sosiaalihuollituksen raporttisarja 11/1990. Helsinki.

Kohti uutta lapsipolitiikkaa. < <http://www.pela.fi/lapsipolitiikka02.pdf>. Html-versio. Luettu 22.4.2003.

Kotoaro, P. & Lahti, T. 2000. Lapsen aseman ja oikeuksien tulevaisuus. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.). Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: OY Edita Ab.

Kotikuntalaki 11.3.1994/201

Kähkönen, P. 1994. ”Vanhemmuuden murtuminen”. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994. Jyväskylä

Laakso, R. & Saikku, P. 1998. Hyvä huostaanotto? Stakes tutkimuksia 28/1998. Helsinki: Stakesin monistamo.

Laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.

Lansdown, G. 1995. Children's rights to participation: a critique. Teoksessa Participation and Empowerment in Child protection. Cloke, C. & Davies, M. (toim.). Pitman Publishing. Wiltshire: Redwood Books.

Lastensuojelu 2000 – tiedonantajapalaute 14/2001. Stakes. Helsinki.

Lastensuojeluasetus 16.12.1983/1010

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683, muutokset 9.2.1990/139

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

Launis, M. 2000. Lapsen oikeuksien sopimuksen valvonta ja raportointi. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.). YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Mattila, P. 2000. Lapsen oikeuksien sopimuksen jälkeinen kehitys. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.) Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Mahkonen, S. 1991. Voidaanko lailla lasta suojella? Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mikkola, M. 1994. Orpojen huollosta lasten oikeuksiin. Teoksessa Lastensuojelu. Mikkola, M. & Helminen, J. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mikkola, M. & Helminen, J. 1994. Lastensuojelu. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Miten lapsiperheillä menee? Lapsiperheiden rakennemuutokset, taloudellinen asema ja julkinen tuki. 1982. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki

Moore, A. 1997. Criteria for Indicators of Child Well-Being. Teoksessa Indicators of Children's Well-Being. Hauser, R. & Brown, B. & Prosser, W. (toim.). Russell Sage Foundation. New York.

Muuri, A. 1996. Lapsen elatus, huolto ja lastensuojelu 1995. Tilastotiedote. Stakes 6/1996. Helsinki: Stakesin monistamo.

Mäenpää, J. & Törrönen, M. 1996. Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Stakes 4/1996. Helsinki: Stakesin monistamo.

Narikka, J. (toim.) 2001. Sosiaali- ja terveyspalvelujen lainsäädäntö käytännössä. Pieksämäki: Tietosanoma.

Nieminen, L. 2000. Lapsen oikeuksien sopimus – huomioita Suomen lainsäädännöstä. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.). Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Palonen, A. 1992. Huostaanotto ja perhesijoitus lastensuojelullisina toimenpiteinä. Syventävien opintojen tutkielma. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja B:24. Turun yliopiston offsetpaino.

Pulma, P. 1987. Kerjuulavasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Suomen lastensuojelun historia. Pulma, P. & Turpeinen, O.. Lastensuojelun keskusliitto. Kouvola: Kouvolan kirjapaino.

Pulma, P. 1994. Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. ja Urponen, K.. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä:Gummerus Kirjapaino Oy.

Ritakallio, V-M. 1993. Johdatus sosiaalipoliittiseen tutkimukseen. Turku.

Rönkä, A. 1999. The Accumulation of problems of social functioning. Outer, Inner, and Behavioral Strands. Jyväskylä: Yliopiston Kirjapaino ja Lievestuore: ER-Paino Ky.

Satka, M: 1994. Sosiaalinen työ, peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia.

Salmi, M. 2001. Työelämän vastuu vanhemmuudesta ja lapsuudesta. Teoksessa Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Bardy, M. & Salmi, M. & Heino, T.. Stakes raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Salmi, M. & Säntti, R. 2001. Lapsiperheiden tulonsiirrot ovat jääneet jälkeen. Teoksessa Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Bardy, M. & Salmi, M. & Heino, T. Stakes raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Salo, M. 2001. Huostaanottoja lykätään viimeiseen asti. Socius 1/2001. Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti. Porvoo.

Satka, M. & Moilanen, J. & Kiili, J. 2002. Suomalaisen lapsipolitiikan mutkainen tie. Lehdessä Yhteiskuntapolitiikka 67/2002:3. Stakes. Helsinki.

Sauli, H. 2001. Lapsiperheiden tulot. Teoksessa Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Bardy, M. & Salmi, M. & Heino, T. Stakes raportteja 263. Saarijärvi:Gummerus Kirjapaino Oy.

Sauli, H. & Kainulainen, S. 2001. Yhteiskunnan muutos ja lapsiperheet. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Saurama, E. 2002. Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:7. Helsinki.

Sinko, P. 2001. Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Sosiaaliturvan keskusliitto. Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M., Urponen, K.. Jyväskylä:Gummerus Kirjapaino Oy.

Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistio 1998. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1998:22. Helsinki.

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710

Suominen, H. 1998. Lasten ja nuorten hyvinvointi: Uudet haasteet – vanhat palvelut. Hyvinvointia ja palveluita koskevat strategiat, periaatteet, kannanotot ja selvitykset sekä poimintoja 1990 – luvulla käydystä keskustelusta. Stakes 14/1998. Helsinki: Stakesin monistamo.

Therborn, G. 1993. The Politics of Childhood: The Rights of Children in Modern Times. Teoksessa Families of nations, Patterns of Public Policy in Western Democracies. Francis G. Castles (toim.). Bodmin, Cornwall, Great Britain: Hartnoll's Limited

Tigersted-Tähtelä, E.2000. lapsen oikeuksien sopimuksen sisältö. Teoksessa Lapsen oikeudet. Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Turpeinen, O. 1987. Lastensuojelu ja väestönkehitys. Lastensuojelun lääkinällinen ja sosiaalinen kehitys Suomessa. Teoksessa Suomen lastensuojelun historia. Pulma, P. & Turpeinen, O.. Lastensuojelun keskusliitto. Kouvola: Kouvolan kirjapaino.

Törrönen, M. 2001. Globalisoitua hyvinvointi. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino

Törrönen, M. 1994. Lopuksi. Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki. Törrönen, M. (toim.). Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Törrönen, M. 1994. Tulkittu lapsi. Teoksessa Lapsen etu ja viidakon laki. Törrönen, M. (toim.). Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Törrönen, H. 1998. Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 18.

Uusikylä, P. 1994. Lastensuojelun toimeenpanoverkostot. Tutkimus yhteistyön rakenteista ja merkityksestä kuntien lastensuojelutyössä. Lastensuojelun keskusliitto. Pieksämäki: RT - kirjapaino.

Urponen, K. 1994. Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M., Urponen, K.. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Utriainen, S. 2000. Lasten oikeuksien historia. Teoksessa Lapsen oikeudet. Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.). Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Oy Edita Ab.

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 1995. Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:6. Helsinki: Painatuskeskus.

Vornanen, R. 2001. Lasten hyvinvointi. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Törrönen, M. (toim.). Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

LIITE I

OTE PÖYTÄKIRJASTA

Sosiaali- ja terveyslautakunta § 117 27.11.2002

VS. SOSIAALITYÖNTEKIJÄ RIITTA HAKOMAN TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

SOSTE § 117

Vs. sosiaalityöntekijä Riitta Hakoma on osoittanut sosiaali- ja terveyslautakunnalle tutkimuslupahakemuksesa

Kyseessä on Pro gradu-tutkielma Jyväskylän yliopistossa yhteiskuntatieteiden maisterin tutkintoa varten.

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, onko perhesijoitettujen lasten ja nuorten huostaanotoissa löydettävissä yhteisiä nimittäjiä ja onko niissä nähtävissä sukupolvelta toiselle siirtyvää rasitetta, joka oikein kohdistettujen toimenpiteiden avulla pystyttäisiin katkaisemaan. Tutkimus suoritetaan tapaustutkimuksena sosiaalitoimen asrkistojen perusteella. Tutkimus on asiakastapausten kuin kunnankin osalta nimetön.

Pro Gradu-tutkielman ohjaa professori Mirja Järvelä Jyväskylän yliopistosta.

Työ tulee jäämään sosiaalitoimen käyttöön. Lisäksi edellytetään sosiaali- ja terveysministeriön lupa sosiaalitoimen arkistojen käyttöön.

Sosiaalijohtajan päätösehdotus: Sosiaali- ja terveyslautakunta päättää myöntää vs. sosiaalityöntekijä Riitta Hakomalle, hakemuksessa esitetyin ehdoin, tutkimusluvan koskien sosiaalitoimen lastensuojeluarkistoja.

Päätös: Sosiaali- ja terveyslautakunta hyväksyi sosiaalijohtajan päätösehdotuksen.

Asianmukaisesti allekirjoitetusta ja tarkastetusta pöytäkirjasta kirjoitetun otteen oikeaksi todistaa:

9.12.2002

Virallisesti:

Aila Mankki, pöytäkirjanpitäjä

JAKELU

Hakoma Riitta

LIITE 2.

Aineistolle esitettävät kysymykset:

1. Huostaanotetun lapsen sukupuoli
 - 1 tyttö
 - 2 poika

2. Lapsen ikä huostaan otettaessa
 - 1 < 1 v
 - 2 1 -5 v
 - 3 6-10 v
 - 4 11 - 15 v
 - 5 > 15 v
 - 6 ei ilmene aineistosta

3. Onko kysymyksessä 1 vai 2 huoltajan perhe huostaanottovaiheessa
 - 1 yksi huoltaja
 - 2 kaksi huoltajaa
 - 3 ei mainintaa

4. Isän ammattiasema
 - 1 alempi toimihenkilö
 - 2 ylempi toimihenkilö
 - 3 työntekijä vailla ammattikoulutusta
 - 4 työntekijä, jolla ammattikoulutus
 - 5 yksityisyrittäjä
 - 6 johtavassa asemassa oleva
 - 7 opiskelija
 - 8 eläkeläinen
 - 9 ei tietoa

5. Äidin ammattiasema
 - 1 alempi toimihenkilö
 - 2 ylempi toimihenkilö
 - 3 työntekijä vailla ammattikoulutusta
 - 4 työntekijä, jolla ammattikoulutus
 - 5 yksityisyrittäjä
 - 6 johtavassa asemassa oleva
 - 7 opiskelija
 - 8 eläkeläinen
 - 9 ei tietoa

6. Onko perheessä päihde- ja/tai mielenterveysongelmia
 - 1 ei mainintaa/ ei

- 2 päihdeongelma
- 3 mielenterveysongelma
- 4 päihde- ja mielenterveysongelmia

7. Perheen asuinympäristö

- 1 haja-asutusalue
- 2 taajama
- 3 ei mainintaa

8. Minkälaisia avoimuuden tukitoimenpiteitä perheeseen on kohdistettu ennen huostaanottoa:

8 A. neuvonta ja ohjaus

- 0 ei
- 1 kyllä

8 B. tukihenkilö/-perhe

- 0 ei
- 1 kyllä

8 C. perhetyöntekijä

- 0 ei
- 1 kyllä

8 D. kasvatusneuvola/koulupsykologi/perheterapia

- 0 ei
- 1 kyllä

8 E. tilapäinen sijoitus

- 0 ei
- 1 kyllä

8 F. muu tukitoimenpide

- 0 ei
- 1 kyllä

9 Tukitoimenpiteiden määrä

- 1. yksi toimenpide
- 2. useita toimenpiteitä
- 3. ei toimenpiteitä

10 Huostaanoton virallinen peruste

- 1. lapsi oireilee, on käytöksellään itselleen, omalle kehitykselleen tai muille vaarallinen
- 2. jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä
- 3. ei mainintaa

11 Huostaanoton ”varsinainen” syy

1. vanhemman/vanhempien fyysinen sairaus
2. –”- psyykkinen sairaus
3. –”- päihteiden käyttö
4. riittämätön vanhemmuus
5. avioero
6. kuolema
7. perheväkivalta
8. asunnottomuus
9. heikko taloudellinen tilanne
10. hylkääminen
11. lapsen oma käyttäytyminen
12. lapsen käyttämät päihteet
13. rikokset
14. kouluongelmat
15. useita syitä
16. ei mainintaa

12 Huostaanoton kesto

1. < 1 v
2. 1-5 v
3. 6-10 v
4. > 10 v
5. ei mainintaa

13 Sisarusten lukumäärä

1. ei ole / ei mainintaa
2. 1-2
3. 3-4
4. >4

14 Ovatko mahdolliset sisarukset huostassa

1. kyllä
2. ei
3. ei mainintaa/ei sisaruksia

15. Huostaanottovuosi

Selvennyksiä muutamien muuttujien tulkintaan:

Kohta 2: Lapsen ikä huostaan otettaessa

Jakaessani lapsen iän kategorioihin olen käyttänyt seuraavia perusteita:

< 1 v. = vauvaikä, huostaanotossa on kyse hyvin varhaisesta puuttumisesta, sekä usein se kertoo myös perheen ja vanhempien ongelmien laadun vakavuudesta,

1 – 5 v. = bikkiiikä, lapset sosialisatiiokehityksensä alkuvaiheessa, päivähoito usein mukana lapsen elämässä,

6 -10 v. = esikoulu- ja kouluikäiset lapset,

11 – 15 v. = puberteetti-ikäiset ja pääasiassa yläkouluun siirtymässä tai siellä jo olevia lapsia,

> 15 v. = nuori, vaikka lastensuojelulaissa yhä puhutaan lapsesta.

Kohta 8: Minkälaisia avohuollon tukitoimenpiteitä perheeseen on kohdistettu ennen huostaanottoa.

8 A: Neuvonta ja ohjaus.

Lapselle tai nuorelle määrätty valvoja on sisällytetty tähän kohtaan.

8 F: Muu tukitoimenpide.

Muina tukitoimenpiteinä esiintyi pääasiassa lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä järjestetty lapsen päivähoito sekä koulunkäyntiin liittyvät erityisjärjestelyt, esimerkiksi ”pajakoulu”.

Kohta 11: Huostaanoton ” varsinainen” syy

Tämä kohta käsittää niitä seikkoja, joita huostaanottoa koskevista pöytäkirjoista voidaan löytää huostaanoton virallisen/juridisen perusteen taustalta. Näistä taustatekijöistä etsin vastaukseksi painavimman tai leimaavimman tekijän. Jos selkeää pääasiallista syytä ei voinut erottaa, käytin vaihtoehtoa 15, useat syyt. Tämä vaihtoehto käsitti useimmiten syiksi lapsen oman käyttäytymisen tai päihteiden käytön ja siihen liittyneen riittämättömän vanhemmuuden.

Kohta 12: Huostaanoton kesto

Huostaanoton kesto kuuluu aineistoa kuvaileviin kysymyksiin. Huostaanoton kestolla on merkitystä lapsen mahdolliseen palaamiseen biologiseen perheeseensä ja se voi ennustaa osaltaan

myös palaamisen onnistumisen mahdollisuuksia. Vaihtoehto 5 käsittää myös ne lapset, joiden huostaanotto jatkuu yhä.